

**Szkolenie funkcjonariuszy
Służby Więziennej w zakresie użycia
środków przymusu bezpośredniego
Wprowadzenie do problematyki**

red. Tomasz Kośmider

**Szkolenie funkcjonariuszy
Służby Więziennej w zakresie użycia
środków przymusu bezpośredniego**

**Szkolenie funkcjonariuszy
Służby Więziennej w zakresie użycia
środków przymusu bezpośredniego
Wprowadzenie do problematyki**

red. Tomasz Kośmider

RECENZENCI *prof. dr hab. Bogusław Jagusiak, WAT*
dr hab. Marian Kuliczkowski, prof. Aszwoj.

REDAKCJA JĘZYKOWA, KOREKTA *Halina Kosienkowska-Ciota*
SKŁAD, ŁAMANIE *Wiaczesław Kryształ*
PROJEKT OKŁADKI *Bogusław Słomka*
FOTOGRAFIA *Andres Moskona (Unsplash)*

Copyright © by Wyższa Szkoła Kryminologii i Penitencjarystyki, Warszawa 2020

ISBN 978-83-65172-37-2 [EPISTEME]
ISBN 978-83-66454-14-9 [WSKiP]

DRUK, OPRAWA „Elpił”, ul. Artyleryjska 11, 08-110 Siedlce

Spis treści

Wstęp	7
JAKUB WERBIŃSKI Rodzaje szkoleń realizowanych w Służbie Więziennej	11
GRZEGORZ KOSTYRA URSZULA STAŚKIEWICZ Szkolenia funkcjonariuszy Służby Więziennej – wnioski z badań ilościowych	29
PIOTR ŁAPIŃSKI Komplementarność szkoleń funkcjonariuszy Służby Więziennej w zakresie korzystania z uprawnienia do używania środków przymusu bezpośredniego	45
ROBERT NOWACKI Szkolenie zawodowe funkcjonariuszy Służby Więziennej w zakresie użycia środków przymusu bezpośredniego	69
PAWEŁ PIOTROWSKI Szkolenie funkcjonariuszy Służby Więziennej w kontekście praktycznego użycia środków przymusu bezpośredniego – w świetle badań ankietowych	95

MAREK KASZCZYK

Pociski niepenetracyjne w szkoleniu
funkcjonariuszy Służby Więziennej

115

PIOTR BACZAR

Wykorzystanie strzelca wyborowego w Służbie Więziennej –
wprowadzenie do problematyki

141

Wstęp

Rozpatrując kwestie wpływu różnych czynników na bezpieczeństwo państwa, nie sposób nie dostrzec jego wymiaru wewnętrznego. Wiąże się on m.in. z zapewnieniem bezpieczeństwa i porządku publicznego czy też z ochroną mienia i zdrowia społeczeństwa.

Państwo, w przekonaniu Platona, powstaje „wówczas, gdy nikt z nas nie zdoła dbać w dostateczny sposób o zaspokojenie swoich potrzeb, lecz na wielu ludzi skazany jest pomoc”¹. Warunkiem skutecznego funkcjonowania państwa jest właściwa działalność różnych organów i instytucji administracji publicznej. W tym kontekście pojawia się pytanie o instytucje, które w sposób profesjonalny swoimi posunięciami są w stanie odpowiednio wcześniej rozpoznać symptomy zagrożeń, a w sytuacji ich wystąpienia przeciwstawić się im lub minimalizować ich skutki. Jedną z takich instytucji jest Służba Więzienna, odpowiedzialna za kreowanie właściwego poziomu bezpieczeństwa publicznego, koncentrująca się na „prowadzeniu oddziaływań penitencjarnych i resocjalizacyjnych wobec osób skazanych na karę pozbawienia wolności, [...] ochronie społeczeństwa przed sprawcami przestępstw, [...] zapewnieniu w zakładach karnych i aresztach śledczych porządku i bezpieczeństwa”, a także wykonywanie „tymczasowego aresztowania oraz kar pozbawienia wolności i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności, jeżeli mają być wykonywane w zakładach karnych i aresztach śledczych i jeżeli wynikają z realizacji orzeczenia wydanego przez właściwy organ”². W realizacji zadań Służba Więzienna nie ogranicza się wyłącznie do wymiaru

¹ Platon, *Rzeczpospolita*, Kraków 1928, s. 93–94.

² Art. 2.2 ustawy z dnia 10 IV 2010 r. o Służbie Więziennej (z 2020 r., poz. 848).

jednostek penitencjarnych, wykonując np. czynności konwojowe. Szeroki zakres realizowanych zadań narzuca konieczność współdziałania z innymi służbami, np. z Policją.

Zapewnienie bezpieczeństwa publicznego wymaga podejmowania wielosektorowych działań i dotyczy różnych instytucji, służb i straży oraz systemów zabezpieczenia technicznego³. Prawdopodobnie ta odnosi się także do Służby Więziennej, która musi dysponować szerokim katalogiem środków, pozwalających wykonywać przypisane jej zadania. Ważne miejsce w tym repertorium zajmują środki przymusu bezpośredniego, do używania których – zgodnie z ustawą o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej – uprawnieni są nie tylko funkcjonariusze Służby Więziennej, ale także wiele innych służb, inspekcji, straży i agencji⁴.

Środki przymusu bezpośredniego w sposób oczywisty są powiązane z problematyką redukcji ryzyka występowania zagrożeń w obszarze bezpieczeństwa publicznego, choć zawsze istnieje możliwość wystąpienia ryzyka ich nadużyć bądź wykroczenia poza przyjęte granice, co wiąże się z ingerencją w prawa i wolność człowieka (swoistym imperatywem jest kierowanie się kwestią dobra publicznego). Określenie zasad stosowania środków przymusu bezpośredniego oraz komplementarności szkolenia funkcjonariuszy Służby Więziennej w zakresie ich użycia stanowi niezwykle istotny problem. Dotycząco prezentowane w tej książce teksty pracowników Wyższej Szkoły Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie. Monografia prezentuje różne aspekty tej tematyki, jak chociażby kwestia pocisków niepenetracyjnych, uwzględniającej zarówno jej wymiar prawny, jak i instytucjonalny. Tok narracji uzupełnia artykuł dotyczący możliwości wykorzystania strzelca wyborowego w Służbie Więziennej. W zamyśle autora, mającego świadomość istniejących obecnie ograniczeń prawno-organizacyjnych odnoszących się do rozpatrywanej problematyki, rozważania te mają stać się przyczynkiem do szerszej dyskusji na temat wykorzystania strzelca wyborowego w Służbie Więziennej.

Zamieszczone teksty z całą pewnością stanowią interesującą propozycję naukowego rozwiązania szczegółowych kwestii podjętego obszaru

³ W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie, uwarunkowania, system*, Warszawa 2011, s. 56.

⁴ Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz.U. z 2013 r., poz. 628, z późn. zm.).

badawczego. Przedstawiona monografia nie wyczerpuje tematu, pozwala jednakże na sformułowanie kierunków dalszych badań, które jawią się jako istotne w tworzeniu standardów bezpieczeństwa publicznego i funkcjonowania Służby Więziennej. Niewątpliwie warta jest lektury i zasługuje, aby polecić ją Czytelnikom.

*płk prof. dr hab. Tomasz Kośmider
dyrektor Instytutu Nauk o Bezpieczeństwie
Wyższej Szkoły Kryminologii
i Penitencjarystyki w Warszawie*

Rodzaje szkoleń realizowanych w Służbie Więziennej

Abstrakt

Autor poddał analizie szkolenia realizowane dla funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej. Zaprezentował proces systemowego kształcenia etapowego. Typologię kształcenia scharakteryzował także poprzez ogląd wybranych elementów. Na każdym etapie szkolenia funkcjonariusze mają do czynienia z tematyką dotyczącą środków przymusu bezpośredniego. Znaczenie tych treści znajduje swoje odzwierciedlenie w programach szkoleń.

Szkolenia realizowane przez Służbę Więzienną w zmieniającej się dynamicznie rzeczywistości muszą uwzględniać czynniki legislacyjne, technologiczne, a także społeczno-kulturowe. W rozdziale zaprezentowano możliwości edukacyjne personelu więziennego, stawiając także pytanie, jakie zmiany należy wprowadzić.

Słowa kluczowe: Służba Więzienna, szkolenie funkcjonariuszy SW, kształcenie

Abstract

The author has analyzed the implemented training for officers and employees of the Prison Service. The process of systemic stage education was presented. The typology of education has also been characterized by looking at selected elements. At each stage of the training officers have to deal with topics related to coercive measures. The importance of this content is reflected in the training programs.

Training provided by the Prison Service in a dynamically changing reality must take into account legislative, technological as well as socio-cultural factors. The chapter presents the educational possibilities of the prison staff also posing the question of what changes should be made.

Keywords: Prison Service, training of Prison Service officers, education

Wprowadzenie

Służba Więzienna¹ jest zobligowana do realizacji wielu zadań, odznaczających się odpowiedzialnością za życie i zdrowie innych ludzi. Służbie w tej formacji towarzyszy stres i silne napięcie emocjonalne, będące następstwem codziennego obcowania z osadzonymi przestępcami. Zakres obowiązków i zadań służbowych jest stosunkowo szeroki, a konsekwencją ich niedopełnienia jest odpowiedzialność dyscyplinarna, a nawet karna. Funkcjonariusz Służby Więziennej musi być więc przygotowany do rozwiązywania „sytuacji kryzysowych”². Nie jest to możliwe bez odpowiednich szkoleń, uwzględniających zmieniające się środowisko bezpieczeństwa.

Szkolenie i doskonalenie zawodowe kadr stanowi warunek podstawowy pożądanego funkcjonowania każdej organizacji, korporacji lub instytucji, Służba więzienna nie jest w tym zakresie wyjątkiem. Jednak, co należy podkreślić, przygotowanie kadry do realizacji obowiązków służbowych nie odbywa się w izolacji i należy na nie spojrzeć w szerszym kontekście, uwzględniając w tym procesie dokonujące się obecnie istotne zmiany kulturowe i społeczne³. W ostatnim czasie wielokrotnie mieliśmy do czynienia ze zmianami w systemie i sposobie szkolenia. Zmieniała się także sama struktura i charakter jednostek szkolących⁴. Od 2018 r. wiodącą rolę przejęła nowo powstała uczelnia Służby Więziennej – Wyższa Szkoła Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie⁵.

¹ Służba Więzienna jest umundurowaną i uzbrojoną formacją apolityczną podległą Ministrowi Sprawiedliwości, posiadającą własną strukturę organizacyjną (art. 1 ustawy z dnia 9 IV 2010 r. o Służbie Więziennej).

² E. Wasilewski, *Ochrona interesów poszkodowanego w wypadku*, „Forum Służby Więziennej” (Warszawa) 2020, nr 263, s. 38.

³ D. Kalaman, M. Strzelec, *Wykorzystanie e-learningu w szkoleniu funkcjonariuszy Służby Więziennej*, w: T. Bulend, A. Rzepliński (red.), *Modernizowanie więziennictwa. V Kongres penitencjarny*, Warszawa 2019, s. 255.

⁴ J. Werbiński, *Może się zdarzyć, że będę musiał strzelić do człowieka*, „Polska the Times – Głos Wielkopolski – Magazyn” 2014, s. 3.

⁵ WSKiP jest uczelnią służb państwowych nadzorowaną przez Ministra Sprawiedliwości, działającą na podstawie przepisów ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U., poz. 1668), posiadającą osobowość prawną, która może realizować proces dydaktyczny również poza swoją siedzibą z wykorzystaniem infrastruktury Służby Więziennej. Art. 13a. Ust. 1 Uczelnią kieruje Rektor. Ust. 2 Do zakresu działań Rektora należy: 1) zapewnienie właściwych warunków studiów, studiów podyplomowych, szkoleń

Szkolenia, opisane w rozdziale, zostaną przedstawione w kontekście użycia i wykorzystania środków przymusu bezpośredniego. Do udziału w szkoleniach są zobligowani wszyscy funkcjonariusze w obszarach unitarnych oraz funkcjonariusze działu ochrony w elementach specjalistycznych.

Koncepcja szkolenia personelu więziennego

Polski system penitencjarny posiada własny system szkolenia personelu⁶, dysponując wyspecjalizowaną kadrą dydaktyczną oraz właściwą do tego typu zadań infrastrukturą, na którą składają się Uczelnia, ośrodki szkoleniowe i baza sprzętowa⁷. Obecnie kształcenie funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej obejmuje:

- szkolenia wstępne, zawodowe i specjalistyczne;
- doskonalenie zawodowe;
- studia zawodowe i podyplomowe⁸.

Wymienione szkolenia, co warto podkreślić, odznaczają się dużą różnorodnością. Podstawę ich realizacji stanowią programy szkoleń, które w drodze zarządzenia określa Dyrektor Generalny Służby Więziennej⁹. Szkolenia te oraz doskonalenia zawodowe mają na celu kształtowanie u funkcjonariuszy i pracowników kompetencji w zakresie:

- radzenia sobie w sytuacjach trudnych i ekstremalnych;
- zachowań asertywnych i empatii;

i doskonalenia zawodowego; 2) koordynacja, nadzór i odpowiedzialność za prowadzone na Uczelni studia, szkolenia oraz doskonalenia zawodowe; 3) realizacja zadań z zakresu spraw ochronnych i przygotowań obronnych; 4) zapewnienie odpowiedniego do potrzeb doboru i wykorzystania kadry, stałego podnoszenia jej kwalifikacji, właściwego wykonywania obowiązków i dyscypliny; 5) ustalenia liczby stanowisk na Uczelni; 6) realizacji zadań wynikających z innych ustaw (art. 8 ust. 1a ustawy z 9 IV 2010 r. o Służbie Więziennej).

⁶ R. Poklek, *Motywacja osiągnąć funkcjonariuszy Służby Więziennej*, Kalisz 2015, s. 54.

⁷ Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej w Kulach, Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej w Suchej, Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej w Popowie, Ośrodek Doskonalenia Kadr Służby Więziennej w Olszaniczy.

⁸ Art. 43a ustawy z dnia 9 IV 2010 r. o Służbie Więziennej.

⁹ Zarządzenie nr 61/18 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 20 XII 2018 r. w sprawie programów szkolenia wstępnego, zawodowego i specjalistycznego w Służbie Więziennej dla funkcjonariuszy i pracowników.

- zdyscyplinowania i współdziałania;
- kreatywnego rozwiązywania problemów;
- postępowania etycznego;
- postępowania na podstawie i w granicach prawa¹⁰.

Tabela 1. Funkcjonariusze pozostający do przeszkolenia

Funkcjonariusze pozostający do przeszkolenia		Szkoły SW				
		oficerskie		chorążych	podoficerskie	
		ogółem	po egzaminie kwalifikacyjnym		ogółem	po egzaminie kwalifikacyjnym
w 2018 r.		1568	861	930	1925	893
w 2019 r.		1550	733	1112	1932	831
W tym	dział ochrony	324	161	628	1079	748
	dział penitencjarny	859	395	160	36	4

Źródło: CZSW, 2020 r.

Szkolenie wstępne

Pierwszym szkoleniem, z którym ma do czynienia każdy funkcjonariusz i pracownik po przyjęciu do służby lub pracy, jest szkolenie wstępne. Powinno się ono zakończyć przed upływem 11 miesięcy od przyjęcia. Ma na celu, poza adaptacją zawodową przyjętego funkcjonariusza, wyposażenie go w wiedzę i umiejętności niezbędne do realizacji zadań na przewidzianym stanowisku. Szkolenie to odbywa się w trzech etapach, z których:

- pierwszy jest realizowany w jednostce organizacyjnej, gdzie funkcjonariusz lub pracownik pełni służbę albo wykonuje pracę w ramach wstępnej adaptacji zawodowej;
- drugi jest realizowany stacjonarnie w Uczelni, w Centralnym Ośrodku Szkolenia Służby Więziennej, ośrodku szkolenia Służby Więziennej albo ośrodku doskonalenia kadr Służby Więziennej w ramach kursu przygotowawczego;

¹⁰ Art. 43e ustawy z dnia 9 IV 2010 r. o Służbie Więziennej.

- trzeci jest realizowany w jednostce organizacyjnej w formie praktyki zawodowej¹¹.

W trakcie pierwszego i trzeciego etapu szkoleny pozostaje pod opieką bezpośredniego przełożonego oraz wyznaczonego mentora. Natomiast etap drugi kończy się egzaminem sprawdzającym poziom opanowanej wiedzy i umiejętności. Uprawnia on funkcjonariusza m.in. do samodzielnej służby z bronią¹². Całe szkolenie wstępne kończy się egzaminem oraz oceną przydatności do służby lub pracy. Trójetapowego szkolenia wstępnego nie odbywają funkcjonariusze służby kandydackiej¹³. Kierowani są oni na kurs przygotowawczy.

Szkolenie zawodowe

Po ukończeniu szkolenia wstępnego funkcjonariusz lub pracownik może rozpocząć kolejny etap kształcenia, to jest szkolenie zawodowe. Celem tego szkolenia jest pogłębienie wiedzy oraz umiejętności zawodowych funkcjonariuszy w zależności od zajmowanego korpusu¹⁴, a w wypadku pracowników – wiedzy i umiejętności zawodowych na zajmowanym stanowisku. Program szkolenia zawodowego przewiduje część unitarną wspólną dla wszystkich uczestników szkolenia oraz część specjalistyczną właściwą dla obszaru działania funkcjonariusza lub pracownika. Celem szkolenia zawodowego jest:

¹¹ Ibidem, art. 43g.

¹² § 39 ust. 3 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 16 X 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej, funkcjonariusz pełniący służbę na stanowisku uzbrojonym może pełnić ją samodzielnie po odbyciu kursu przygotowawczego.

¹³ Art. 62a ustawa z 9 IV 2010 r. o Służbie Więziennej, służba kandydacka polega na: 1) odbywaniu studiów zgodnie z programem studiów; 2) wykonywaniu zadań służbowych w jednostkach organizacyjnych. Art. 62b. Funkcjonariuszem w służbie kandydackiej może zostać osoba, która została zakwalifikowana na studia pierwszego stopnia na Uczelni oraz która w trakcie procesu rekrutacji: 1) spełnia wymagania, o których mowa w art. 38 (Ustawy); 2) złożyła podanie o przyjęcie do służby kandydackiej; 3) złożyła zobowiązanie do pełnienia służby po ukończeniu nauki przez okres 5 lat od dnia mianowania funkcjonariusza w służbie stałej.

¹⁴ Art. 43o ustawy z 9 IV 2010 r. o Służbie Więziennej, w korpusie podoficerów, chorążych i oficerów.

- przygotowanie funkcjonariusza lub pracownika do wykonywania zadań wynikających z ustawy oraz innych przepisów regulujących działalność Służby Więziennej;
- rozwijanie wiedzy ogólnej i zawodowej oraz wspieranie samokształcenia i umiejętności analizowania, a także rozwijanie i podtrzymywanie zdolności fizycznych i psychicznych do służby albo pracy w Służbie Więziennej oraz niezbędnych umiejętności interpersonalnych;
- wspieranie wszechstronnego rozwoju zawodowego i osobistego funkcjonariuszy i pracowników oraz zapobieganie chorobom i schorzeniom pozostającym w związku ze służbą albo pracą przez promocję zdrowia, a także kształtowanie praworzędnych zachowań funkcjonariuszy i pracowników zgodnie z zasadami etyki oraz równości¹⁵.

Tabela 2. Nauka i szkolenie zawodowe funkcjonariuszy

Wyszczególnienie		Szkoły						
		uczy się			przerwało naukę	ukończyło		
		średnie	wyższe			średnie	wyższe	
			mgr	zaw.			mgr	zaw.
Funkcjonariusze w 2018 r.		24	189	265	3		235	126
Funkcjonariusze w 2019 r.			218	171	11		190	172
W tym	dział ochrony		149	147	9		131	141
	dział penitencjarny		7	1			6	2

Tabela 3. Nauka i szkolenie zawodowe funkcjonariuszy

Wyszczególnienie		Przeszkolenie zawodowe				
		szkoły SW			kursy SW	
		oficerskie	chorążych	podoficerskie	przygot.	doskonał.
Funkcjonariusze w 2018 r.		258	259	561	1364	2395
Funkcjonariusze w 2019 r.		290	315	683	1074	2113
W tym	dział ochrony	72	119	557	877	1068
	dział penitencjarny	145	98	19	90	435

Źródło: CZSW, 2020 r.

¹⁵ Ibidem, art. 43p.

Szkolenie specjalistyczne

Uzupełnieniem szkolenia wstępnego lub szkolenia zawodowego jest szkolenie specjalistyczne. Mamy tu do czynienia z kilkudziesięcioma szkoleniami, które dotyczą konkretnych stanowisk lub wybranych obszarów działania funkcjonariuszy i pracowników. Jako przykład szkolenia dla funkcjonariuszy działów ochrony można podać:

- szkolenie specjalistyczne kierowników działów ochrony w Służbie Więziennej,
- szkolenie specjalistyczne dowódców zmian działów ochrony w Służbie Więziennej,
- szkolenie specjalistyczne oddziałowych działów ochrony w Służbie Więziennej,
- szkolenie specjalistyczne dla funkcjonariuszy wchodzących w skład Grup Interwencyjnych Służby Więziennej¹⁶,
- szkolenie specjalistyczne funkcjonariuszy odpowiedzialnych za gospodarowanie uzbrojeniem w jednostkach organizacyjnych SW¹⁷.

Wszystkie szkolenia specjalistyczne mają jeden wspólny mianownik, przygotowują funkcjonariusza lub pracownika do samodzielnego realizowania zadań na stanowisku służbowym, a zadania te związane są z:

- prowadzeniem oddziaływań penitencjarnych, resocjalizacyjnych oraz terapeutycznych;
- ochroną i obroną jednostek organizacyjnych oraz technikami działań interwencyjnych;
- kierowaniem zespołem ludzkim oraz zarządzaniem jednostkami organizacyjnymi;

¹⁶ Zarządzenie nr 3/2011 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 11 I 2011 r. w sprawie zasad organizacji i zakresu działania etatowych Grup Interwencyjnych Służby Więziennej.

¹⁷ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 XI 2010 r. w sprawie uzbrojenia Służby Więziennej oraz rodzajów broni i środków ochrony stosowanych przez jej funkcjonariuszy w czasie pełnienia obowiązków służbowych; Zarządzenie nr 32/18 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 12 VI 2018 r. w sprawie szkolenia strzeleckiego funkcjonariuszy Służby Więziennej; Zarządzenie nr 49/13 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 18 II 2013 r. w sprawie gospodarowania uzbrojeniem i środkami ochrony Służby Więziennej.

- zagadnieniami prawnymi, kadrowymi, ewidencyjnymi, finansowo-kwatermistrzowskimi, dotyczącymi zatrudnienia osadzonych, informatyki, ochrony informacji niejawnych, więziennej służby zdrowia, medycyny pracy, ochrony przeciwpożarowej oraz bezpieczeństwa i higieny pracy;
- realizacją innych zadań wynikających z obowiązujących przepisów, w szczególności z zakresu ochrony praw człowieka i podstawowych wolności¹⁸.

Istotnym elementem większości szkoleń przewidzianych dla funkcjonariuszy działu ochrony jest kwestia stosowania środków przymusu bezpośredniego. Tematyka ta w zależności od rodzaju szkolenia ukierunkowana jest na zakres zadań, które funkcjonariusz wykonuje. W przypadku szkolenia specjalistycznego kierowników działów ochrony jest to nadzór nad dokumentowaniem użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego¹⁹, natomiast szkolenie przewidziane dla dowódców zmian skupione jest na nadzorowaniu samego użycia lub wykorzystania tych środków.

Doskonalenie zawodowe

Kolejnym elementem kształcenia, podnoszącym posiadane już kwalifikacje, jest doskonalenie zawodowe, które prowadzone jest przede wszystkim w formie kursów, warsztatów i konferencji. Jako przykład doskonalenia zawodowego dla funkcjonariuszy pełniących służbę w dziale ochrony można wskazać doskonalenie zawodowe dla pełniących służbę dowódców zmian z zakresu użycia środków przymusu bezpośredniego oraz czynności administracyjnych związanych z przyjmowaniem oraz zwalnianiem osadzonych w jednostkach penitencjarnych lub szkolenie doskonalące dla funkcjonariuszy wchodzących w skład grup konwojowych Służby Więziennej. Poniżej zaprezentowany został szczegółowy program doskonalenia zawodowego związanego z tematyką środków przymusu bezpośredniego.

¹⁸ Art. 43 ustawy z dnia 9 IV 2010 r. o Służbie Więziennej.

¹⁹ § 43 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 X 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej.

Program pilotażowy

doskonalenia zawodowego dla pełniących służbę dowódców zmian z zakresu użycia środków przymusu bezpośredniego oraz czynności administracyjnych związanych z przyjmowaniem i zwalnianiem osadzonych z jednostek penitencjarnych, którzy ukończyli szkolenie specjalistyczne dowódców zmian przed 5 czerwca 2013 r.

Nazwa doskonalenia	Doskonalenie zawodowe dla pełniących służbę dowódców zmian z zakresu użycia środków przymusu bezpośredniego oraz czynności administracyjnych związanych z przyjmowaniem i zwalnianiem osadzonych z jednostek penitencjarnych.				
Imię i nazwisko wykładowcy	wykładowcy COSSW w Kaliszu				
Forma organizacyjna	System skoszarowany				
Termin	Zgodnie z harmonogramem realizacji szkoleń i doskonalenia zawodowego Służby Więziennej na dany rok. Czas trwania doskonalenia wynosi 3 dni wraz z egzaminem.				
Ramowy plan nauczania i planowana liczba godzin wykładów, ćwiczeń oraz praktycznej nauki użytkownika uzbrojenia. (plan zawiera nazwy wszystkich przedmiotów, bloków przedmiotowych albo modułów)	Lp.	Przedmiot	Liczba godzin		
			Wykłady	Ćwiczenia	Razem
	1.	2.	3.	4.	5.
	I.	Rola dowódcy zmiany w zakresie użycia środków przymusu bezpośredniego	2	8	10
	1.	Zasady użycia środków przymusu bezpośredniego	2		2
	2.	Nadzór dowódcy zmiany nad praworządnym użyciem środków przymusu bezpośredniego		2	2
	3.	Najczęstsze nieprawidłowości w użyciu środków przymusu bezpośredniego		2	2
	4.	Dokumentowanie użycia środków przymusu bezpośredniego		4	4
	II.	Czynności administracyjne związane z przyjmowaniem oraz zwalnianiem osadzonych	4	6	10
1.	Dokumenty stanowiące podstawę prawną przyjęcia. Stan zdrowia osób przyjmowanych i postępowanie w przypadkach doprowadzenia osoby z obrażeniami ciała	1		1	

	2.	Postępowanie w przypadkach budzących wątpliwości lub uniemożliwiających przyjęcie	1		1
	3.	Dokonanie wstępnego przyjęcia w Centralnej Bazie Danych Osób Pozbawionych Wolności NoeNET		3	3
	4.	Czynności realizowane przez dowódcę zmiany związane ze zwalnianiem osadzonych po godzinach pracy administracji oraz w dni wolne, ze szczególnym uwzględnieniem faktycznego opuszczenia jednostki penitencjarnej przez osoby pozbawione wolności	1		1
	5.	Procedura związana ze zwolnieniem osadzonych	1		1
	6.	Dokumentowanie zwolnień osadzonych – w wyznaczonym zakresie w Centralnej Bazie Danych Osób pozbawionych wolności		3	3
	III.	Egzamin		4	4
		OGÓŁEM	6	18	24
Forma dydaktyczna zajęć		wykład / ćwiczenia			
Wymagania wstępne stawiane kandydatom do szkolenia	Wymagania formalne (dział, stanowisko)	Doskonalenie przewidziane jest dla funkcjonariuszy pełniących służbę na stanowisku dowódców zmian, którzy ukończyli szkolenie specjalistyczne dowódców zmian przed 5 czerwca 2013 r.			
Ogólne cele i/ lub efekty uczenia się/ kształcenia się (wiedza, umiejętności i kompetencje nabywane przez uczestników w ramach przedmiotu)		Celem szkolenia jest wyjaśnienie budzących wątpliwości zagadnień dotyczących roli dowódcy zmiany w zakresie użycia środków przymusu bezpośredniego, a także w czynnościach związanych z przyjmowaniem oraz zwalnianiem osadzonych z jednostek penitencjarnych.			
Metody i kryteria oceny efektów kształcenia/ uczenia się		Czynności praktyczne – udokumentowanie w systemie Noe.NET faktu użycia środka przymusu bezpośredniego i wstępnego przyjęcia lub zwolnienia osadzonego			
Forma zaliczenia kursu		egzamin			
Miejsce realizacji		Sala dydaktyczna oraz pracownia komputerowa przygotowana do ćwiczeń w systemie Noe.NET			
Literatura		Obowiązujące akty prawne			
Środki i pomoce dydaktyczne		Podstawowe akty prawne obowiązujące w SW. „Wzory” notatek z użycia środków przymusu bezpośredniego. Podstawowe środki przymusu bezpośredniego. Zestawy komputerowe z dostępem do systemu Noe.NET			

Inne uwagi	Koncepcja programu doskonalenia wynika z funkcji i zadań, jakie realizuje funkcjonariusz pełniący służbę na stanowisku dowódcy zmiany. Wejście w życie nowych aktów prawnych, a w szczególności ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej spowodowało trudności w realizacji podstawowego zadania, jakim jest „nadzór nad użyciem i wykorzystaniem środków przymusu bezpośredniego”.
Limit miejsc	Grupy szkoleniowe do 20 osób
Data: 9.11.2017 r.	Dane dotyczące autora/autorów: kpt. Robert Nowacki, mjr Ewa Gąsiorek, kpt. Małgorzata Kosińska ²⁰

Doskonalenia zawodowe są odpowiedzią na bieżące zmiany i modyfikacje funkcjonowania różnych obszarów formacji. Ich tematykę i programy dopasowuje się do potrzeb, które wymuszają ciągłe ewaluowanie w wielu obszarach, od zmian w prawie, poprzez kwestie logistyczne, techniczne, sprzętowe, do rozwiązań i praktyk proceduralnych. Polegają także na podnoszeniu i utrzymywaniu właściwego poziomu zawodowego funkcjonowania. Częstotliwość doskonalień jest uzależniona od bieżących potrzeb szkoleniowych w jednostkach organizacyjnych. Doskonalenie zawodowe powinno uwzględniać:

- podnoszenie poziomu wiedzy ogólnozawodowej lub specjalistycznej oraz umiejętności praktycznych funkcjonariusza lub pracownika;
- zapoznanie funkcjonariusza lub pracownika z aktualnymi przepisami dotyczącymi działalności Służby Więziennej;
- utrzymywanie i podnoszenie umiejętności strzeleckich funkcjonariuszy;
- instruktaż prowadzony w zakresie niezbędnym do prawidłowego wykonywania zadań i czynności służbowych na zajmowanym stanowisku służbowym²¹.

Doskonalenia zawodowe prowadzone są na różnych szczeblach, od centralnego, poprzez okręgowy, do zakładowych. Mogą być realizowane także jako doskonalenia zewnętrzne. Należy zaznaczyć, że w podobnym trybie mogą być realizowane, wcześniej omówione, szkolenia specjalistyczne. Doskonalenia

²⁰ R. Nowacki, E. Gąsiorek, M. Kosińska, *Program pilotażowy doskonalenia zawodowego dla pełniących służbę dowódców zmian z zakresu użycia środków przymusu bezpośredniego oraz czynności administracyjnych związanych z przyjmowaniem i zwalnianiem osadzonych z jednostek penitencjarnych, którzy ukończyli szkolenie specjalistyczne dowódców zmian przed 5 czerwca 2013 roku*, COSSW, Kalisz 2017.

²¹ Art. 43zf. ust. 2 ustawy z dnia 9 IV 2010 r. o Służbie Więziennej.

zawodowe prowadzi się na podstawie programu określonego przez właściwego organizatora tego szkolenia.

Studia w Wyższej Szkole Kryminologii i Penitencjarystyki

Największą zmianą w dotychczasowym systemie szkolenia, w ostatnim okresie, było pojawienie się nowej jednostki szkoleniowej, a mianowicie Wyższej Szkoły Kryminologii i Penitencjarystyki. Została utworzona przez Ministra Sprawiedliwości na mocy rozporządzenia z dnia 20 lipca 2018 r. Jest to publiczna uczelnia zawodowa służb państwowych, kształcąca funkcjonariuszy Służby Więziennej, funkcjonariuszy innych służb oraz osoby cywilne²².

Uczelnia w związku ze specyfiką wybranych kierunków studiów w oczywisty sposób podejmuje także tematykę kształcenia w zakresie użycia i wykorzystania środków przymusu bezpośredniego. W chwili obecnej prowadzone są prace adaptujące byłą jednostkę penitencjarną w Kaliszu na obiekt dydaktyczny. Umożliwi to ćwiczenie omawianych działań w warunkach zbliżonych do realnych. Studenci z wykorzystaniem najlepszych z możliwych narzędzi edukacyjnych będą mogli ćwiczyć warianty działań, do których dochodzi najczęściej w toku pełnionej służby w oddziałach mieszkalnych i innych standardowych obszarach więzienia. Kadra Uczelni pracuje także nad przeprowadzeniem badań dotyczących problematyki środków przymusu bezpośredniego oraz wydawaniem ekspertyz i rekomendacji. Wyniki badań zostaną wykorzystane w procesie kształcenia. Bardzo możliwe, że dorobek naukowy znajdzie również odzwierciedlenie w procesie legislacyjnym zakładającym pożądane zmiany systemowe.

Uczelnia poza szkoleniem zawodowym prowadzi też studia podyplomowe²³ oraz studia pierwszego stopnia dla funkcjonariuszy w służbie kandydackiej, którzy ukończyli kurs przygotowawczy oraz uzyskali pozytywną opinię służbową. Po ukończeniu studiów pierwszego stopnia funkcjonariusz

²² § 1.2 zarządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 XI 2018 r. w sprawie nadania statutu Wyższej Szkole Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie.

²³ Zarządzenie nr 29/19 Rektora-Komendanta Wyższej Szkoły Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie z dnia 1 IV 2019 r. w sprawie wprowadzenia regulaminu studiów podyplomowych w Wyższej Szkole Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie.

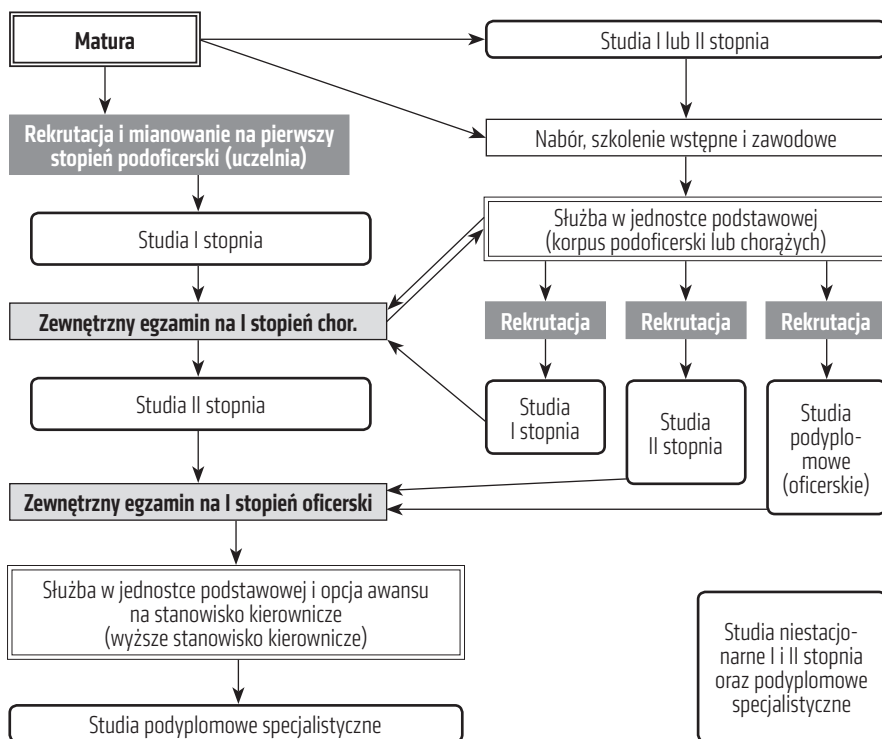
ma prawo przystąpić do egzaminu na pierwszy stopień w korpusie chorążych Służby Więziennej, natomiast po ukończeniu studiów drugiego stopnia – do egzaminu na pierwszy stopień w korpusie oficerów Służby Więziennej. Podobnie egzamin na pierwszy stopień w korpusie oficerów Służby Więziennej składają słuchacze studiów podyplomowych²⁴.

Celem utworzenia uczelni o charakterze resortowym jest zatem przygotowanie absolwenta o określonym profilu do potrzeb SW, w której szeregach znajdować się powinni funkcjonariusze o pożądanym kwalifikacjach. Od absolwentów WSKiP, poprzez uzawodowione kształcenie, należy oczekiwać lepszego niż dotychczas przygotowania do trudnej i wieloaspektowej pracy z osadzonymi. Zdobyta wiedza podczas studiów pierwszego i drugiego stopnia przygotowuje ich do realizacji procesu skutecznej resocjalizacji²⁵.

²⁴ Art. 43zk ust. 1, art. 43zl ust. 1 i 2 ustawy z dnia 9 IV 2010 r. o Służbie Więziennej, Kształcenie przygotowujące do zajmowania stanowisk oficerskich w Służbie Więziennej prowadzi się w formie studiów podyplomowych na Uczelni, studiów drugiego stopnia na Uczelni lub szkolenia zawodowego. Funkcjonariusze, którzy ukończyli kształcenie w formach, o których mowa w art. 43zk, przystępują do egzaminu na pierwszy stopień w korpusie odpowiednio oficerów, chorążych albo podoficerów Służby Więziennej. Dyrektor Generalny, nie później niż w terminie 2 miesięcy od dnia ukończenia kształcenia, określi, w drodze zarządzenia, miejsce przeprowadzenia egzaminów, skład komisji egzaminacyjnych i ich przewodniczących oraz terminy i zakres tematyczny egzaminów z uwzględnieniem terminów ukończenia kształcenia w odpowiednich formach.

²⁵ E. Kulawiecka, *Nowy model kształcenia Służby Więziennej w kontekście organizacji uczącej się. Optymalizacja działań*, „The Prison Systems Review” 2019, nr 104, s. 14–15.

Zmiany w ustawie o Służbie Więziennej

Rysunek 1. Kształcenie akademickie w Służbie Więziennej

Źródło: www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/druk.xsp?nr=2155, 2020 r.

Podsumowanie

Służba Więzienna stanowi integralną część systemu bezpieczeństwa państwa, wyspecjalizowaną w wykonywaniu tymczasowego aresztowania oraz kar i środków skutkujących pozbawieniem wolności. Posiada stuletnie doświadczenie w zakresie resocjalizacji penitencjarnej i właśnie te zadania należą do jej podstawowych funkcji. Jednak wielość pojawiających się nowych wyzwań

i zagrożeń wymusza konieczność płynnego reagowania na nie²⁶. Nie ulega wątpliwości, że od tego w znacznym stopniu uzależnione jest funkcjonowanie służb mundurowych *in extenso*, a Służby Więziennej szczególnie w świecie płynnych wartości i hybrydowych zagrożeń, czego egzemplifikacją może być chociażby Covid-19. Aby nie zagubić się w takich warunkach, potrzebna jest odpowiednia wiedza i umiejętności praktyczne, zdobywane przez kadre Służby Więziennej w czasie organizowanych szkoleń czy też studiów prowadzonych przez WSKiP. Uczelnia w znacznym stopniu przyczyniła się do kompleksowego monitorowania przez Służbę Więzienną zmieniających się uwarunkowań w obszarze bezpieczeństwa i porządku publicznego. Działalność badawcza WSKiP pozwala na dokonywanie wnikliwych analiz, a tym samym na stawianie trafnych diagnoz, które przekładają się na proces kształcenia²⁷.

Biorąc pod uwagę wspomnianą dynamikę zmian w obszarze bezpieczeństwa publicznego, należy stwierdzić, że niezwykle istotna dla procesu szkolenia pozostaje częstotliwość, z jaką funkcjonariusze i pracownicy biorą w nich udział. Jest to ważne także w kontekście zachodzącego w służbie zjawiska wydłużania minimalnego okresu służby. Nie mniej ważna pozostaje sama oferta edukacyjna. Warto zatem zastanowić się nad zakresem szkoleń i problemami poruszonymi w trakcie ich trwania. Tematyka środków przymusu bezpośredniego występuje we wszystkich wspomnianych rodzajach szkoleń. Czy jednak czas jej poświęcony jest wystarczający?

Nie ulega wątpliwości, że wzorem wcześniej przywołanego doskonalenia zawodowego dla pełniących służbę dowódców zmian, z zakresu użycia środków przymusu bezpośredniego oraz czynności administracyjnych związanych z przyjmowaniem i zwalnianiem osadzonych z jednostek penitencjarnych, którzy ukończyli szkolenie specjalistyczne dowódców zmian przed 5 czerwca 2013 r., należy przeanalizować potrzebę zorganizowania cyklu szkoleń przeznaczonych dla kadry kierowniczej i dowódczej, odgrywającej znaczącą rolę na poszczególnych etapach decyzyjno-nadzorczych, związanych właśnie

²⁶ M. Lewandowski, *Zadania Służby Więziennej na rzecz bezpieczeństwa państwa – kierunki zmian*, „Wiedza Obronna – Kwartalnik” (Warszawa) 2019, nr 1–2, s. 117.

²⁷ L. Kołtun, *Tactical prison rescue – sposób doskonalenia służb mundurowych w Polsce*, w: T. Kośmider, M. Strzelec (red.), *Rozważania nad problematyką bezpieczeństwa publicznego. Przeciwdziałanie zagrożeniom. Rola Służb*, Warszawa 2019, s. 151.

z użyciem środków przymusu bezpośredniego. Szkolenia z tej tematyki warto byłoby potraktować jako proces ciągły i wykorzystać do ich realizacji nowoczesne metody przekazu w postaci np. wideokonferencji czy e-learningu. Proponowane rozwiązania wynikają nie tylko ze zmieniającego się wymiaru bezpieczeństwa, ale także z częstych zmian w aktach prawnych, normujących omawianą problematykę. Kadry stanowią podstawowy element świadczący o wartości instytucji, Służba Więzienna nie należy w tym zakresie do wyjątku²⁸. Wyszkolony i właściwie przygotowany do służby funkcjonariusz gwarantuje skuteczność podejmowanych działań w obszarze bezpieczeństwa publicznego.

Bibliografia

- Ambrozik W., Stępnik P. (red.), *Problem organizacji i zarządzania więzieniem. Materiały II Krajowego Sympozjum Penitencjarnego*, Poznań–Warszawa–Kalisz 1999.
- Bulend T., Rzepliński A., *Modernizowanie więziennictwa. V Kongres penitencjarny*, Warszawa 2019.
- Kośmider T., Strzelec M. (red.), *Rozważania nad problematyką bezpieczeństwa publicznego. Przeciwdziałanie zagrożeniom. Rola służb*, Warszawa 2019.
- Kulawiecka E., *Nowy model kształcenia Służby Więziennej w kontekście organizacji uczącej się. Optymalizacja działań*, „The Prison Systems Review” 2019, nr 104.
- Lewandowski M., *Zadania Służby Więziennej na rzecz bezpieczeństwa państwa – kierunki zmian*, „Wiedza Obronna – Kwartalnik” (Warszawa) 2019, nr 1–2.
- Nowacki R., Gąsiorok E., Kosińska M., *Program pilotażowy doskonalenia zawodowego dla pełniących służbę dowódców zmian z zakresu użycia środków przymusu bezpośredniego oraz czynności administracyjnych związanych z przyjmowaniem i zwalnianiem osadzonych z jednostek penitencjarnych, którzy ukończyli szkolenie specjalistyczne dowódców zmian przed 5 czerwca 2013 roku*, COSSW, Kalisz 2017.
- Poklek R., *Motywacja osiągnięć funkcjonariuszy Służby Więziennej*, Kalisz 2015.
- Wasilewski E., *Ochrona interesów poszkodowanego w wypadku – Forum Służby Więziennej*, Warszawa 2020.
- Werbiński J., *Może się zdarzyć, że będę musiał strzelić do człowieka*, „Polska the Times – Głos Wielkopolski – Magazyn” 2014.

²⁸ D. Kalaman, M. Strzelec, op. cit., s. 258.

Źródła prawa

- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 listopada 2010 r. w sprawie uzbrojenia Służby Więziennej oraz rodzajów broni i środków ochrony stosowanych przez jej funkcjonariuszy w czasie pełnienia obowiązków służbowych.
- Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 listopada 2013 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie uzbrojenia Służby Więziennej oraz rodzajów broni i środków ochrony stosowanych przez jej funkcjonariuszy w czasie pełnienia obowiązków służbowych.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej.
- Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej. Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej.
- Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej.
- Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 listopada 2018 r. w sprawie nadania statutu Wyższej Szkole Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie.
- Zarządzenie nr 3/2011 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 11 stycznia 2011 r. w sprawie zasad organizacji i zakresu działania etatowych Grup Interwencyjnych Służby Więziennej.
- Zarządzenie nr 49/13 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 18 listopada 2013 r. w sprawie gospodarowania uzbrojeniem i środkami ochrony Służby Więziennej.
- Zarządzenie nr 32/18 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 12 czerwca 2018 r. w sprawie szkolenia strzeleckiego funkcjonariuszy Służby Więziennej.
- Zarządzenie nr 61/18 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 20 grudnia 2018 r. w sprawie programów szkolenia wstępnego, zawodowego i specjalistycznego w Służbie Więziennej dla funkcjonariuszy i pracowników.
- Zarządzenie nr 29/19 Rektora-Komendanta Wyższej Szkoły Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie z dnia 1 kwietnia 2019 r. w sprawie wprowadzenia regulaminu studiów podyplomowych w Wyższej Szkole Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie.
- Zarządzenie nr 33/19 Rektora-Komendanta Wyższej Szkoły Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie z dnia 17 kwietnia 2019 r. w sprawie nadania regulaminu studiów Wyższej Szkole Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie.

GRZEGORZ KOSTYRA, URSZULA STAŚKIEWICZ

Wyższa Szkoła Kryminologii i Kryminalistyki w Warszawie

Szkolenia funkcjonariuszy Służby Więziennej – wnioski z badań ilościowych

Abstrakt

Niniejszy rozdział stanowi efekt badań systemu szkolenia funkcjonariuszy Służby Więziennej. Przeprowadzone badania były badaniami ilościowymi dokonanymi wśród studentów studiów podyplomowych Wyższej Szkoły Kryminologii i Kryminalistyki w Warszawie. Celem pracy było znalezienie odpowiedzi na pytanie, jakie szkolenia poprawią bezpieczeństwo i jakość pracy funkcjonariuszy Służby Więziennej. Aby uzyskać cel badań, postanowiono poznać opinię słuchaczy Uczelni o ich potrzebach dotyczących zwiększania zakresu wiedzy i umiejętności oraz o mocnych i słabych stronach systemu szkolenia funkcjonariuszy.

Słowa kluczowe: szkolenia, Służba Więzienna, funkcjonariusze SW

Abstract

This publication presents the effects of research into the training system of Prison Service officers. The undertaken research were of quantitative character, conducted among Higher School of Criminology and Penitentiary Science in Warsaw postgraduates. Its goal was to find an answer to the question of what kind of training would improve the safety and quality of work of Prison Service officers. To that end, we have decided to collect school students' opinions concerning their needs for deepening their knowledge and abilities, as well as strengths and weaknesses of the current training system of Prison Service officers.

Keywords: training, Prison Service, Prison Service officers

Wprowadzenie

W niniejszej publikacji poruszony został problem doboru i organizacji szkoleń dla funkcjonariuszy Służby Więziennej. Problematyka ta została podjęta ze względu na fakt, że w codziennej służbie funkcjonariuszom Służby Więziennej zdarzają się sytuacje zagrażające życiu i bezpieczeństwu, co zresztą zostało potwierdzone w przeprowadzonych badaniach (41% badanych brało udział w interwencji na terenie jednostki organizacyjnej, a 9% w ciągu swojej służby przynajmniej raz było zmuszonych odeprzeć na terenie jednostki organizacyjnej atak na własne życie lub zdrowie). Należy również zwrócić uwagę na fakt, że funkcjonariusze często spotykają się z niestandardowymi sytuacjami oraz z potrzebą ratowania innych (47% respondentów uczestniczyło w udzielaniu pierwszej pomocy osobie poszkodowanej).

Celem pracy było znalezienie odpowiedzi na pytanie, jakie szkolenia poprawią bezpieczeństwo i jakość pracy funkcjonariuszy Służby Więziennej. Pytania szczegółowe dotyczyły tego, kogo należy szkolić (funkcjonariuszy których działów) i w jakim zakresie oraz kto powinien takie szkolenia prowadzić, aby uzyskać oczekiwane postawy, wysoki poziom wiedzy i umiejętności funkcjonariuszy tej umundurowanej i uzbrojonej formacji apolitycznej podległej Ministrowi Sprawiedliwości¹.

Respondentami w przeprowadzonych badaniach byli słuchacze studiów podyplomowych Wyższej Szkoły Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie, kandydaci na oficerów Służby Więziennej. W celu znalezienia odpowiedzi na pytania badawcze wykorzystano metodologię badań ilościowych – ankietowanie. Jak zauważa J. Apanowicz, pozytywną stroną tej metody jest m.in. stosunkowo szybkie tempo badań, możliwość zastosowania do badań licznych populacji (zbiorowości) oraz operatywność procesu badawczego (przy niewielkich nakładach organizacyjno-technicznych i finansowych można uzyskać znaczne efekty). Oczywiście metoda ta, tak jak inne metody, posiada również wady. Według J. Apanowicza należą do nich: niewielkie możliwości stymulowania motywacją konieczności i poprawności wypełnienia ankiety,

¹ Zgodnie z art. 1 ustawy z dnia 9 IV 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz.U. z 2010 r., nr 79, poz. 523), „Służba Więzienna jest umundurowaną i uzbrojoną formacją apolityczną podległą Ministrowi Sprawiedliwości, posiadającą własną strukturę organizacyjną”.

niski stopień operatywności opracowywania wyników badań w oparciu o pytania otwarte i opisowe, wysoka zależność wiarygodności odpowiedzi od stopnia jej anonimowości oraz brak możliwości słownego instruktażu w poprawnym zrozumieniu treści pytań i sformułowaniu odpowiedzi².

Narzędziem badawczym był kwestionariusz ankiety zamieszczony na e-learningowej platformie używanej przez WSKIP. Jest to środowisko nauczania zdalnego za pomocą sieci teleinformatycznych, dostępne przez przeglądarkę internetową. Ankieta była dostępna w dniach od 29 października do 5 listopada 2020 r. Jak zauważa J. Apanowicz, „Kwestionariusz ankiety lub wywiadu jest jednym z ważniejszych narzędzi badawczych przeznaczonych do rejestracji odpowiedzi respondentów. Zawiera on świadomą i logiczną kompozycję pytań. Pytania w kwestionariuszu powinny dotyczyć tylko jednego zjawiska (procesu) w podjętym problemie badawczym (naukowym). Muszą być tak ułożone, aby tworzyły zwartą i konsekwentną całość. Zasadą jest, by pytań było jak najmniej”³. Zastosowany kwestionariusz zawierał 15 pytań, z czego trzy pierwsze przypisać należy do tak zwanej metryczki, czyli zestawu dotyczącego konkretnych zmiennych danego respondenta: płeć, okręg służby, dział organizacyjny i lata służby. Zadano pytania zamknięte (7 pytań), półotwarte (6 pytań) i otwarte (2 pytania). Zastosowano tak zwaną kafeterię koniunktywną i dysjunktywną. Kafeteria koniunktywna pozwala na wybranie i napisanie kilku odpowiedzi, w tym odpowiedzi własnych. Nie ogranicza ona możliwości wyrażania poglądu na badany problem tylko poprzez zaproponowany zestaw. Daje respondentowi całkowitą swobodę własnej odpowiedzi na postawione pytanie. Natomiast kafeteria dysjunktywna ogranicza wybór odpowiedzi, spośród podanych, tylko do jednej⁴.

W badaniach wzięło udział 67 mężczyzn i 33 kobiety. Byli to funkcjonariusze, którzy w Służbie Więziennej pracowali ponad 3 lata. Respondenci pochodzili z różnych części Polski (z różnych okręgów) i byli reprezentantami różnych działów: działu szkolnego (WSKIP), działu organizacji szkoleń, ewidencji, finansów, IT, kadr, kwatermistrzowskiego, terapeutycznego, ochrony i penitencjarnego.

² J. Apanowicz, *Metodologia ogólna*, Gdynia 2002, s. 87.

³ Ibidem, s. 91.

⁴ Ibidem, s. 88.

Słowem wstępu należy wspomnieć, że każdy funkcjonariusz Służby Więziennej po przyjęciu w szeregi formacji przechodzi przynajmniej 3-tygodniowe szkolenie wstępne, na które składają się: zagadnienia bezpieczeństwa, zagadnienia penitencjarne, wiedza patriotyczno-historyczna, zdrowie psychiczne funkcjonariuszy, komunikacja interpersonalna, szkolenie strzeleckie, musztra, techniki interwencyjne, pragmatyka służbowa, systemy informatyczne oraz podstawy udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej. Zasadniczą część szkolenia stanowi przedstawienie słuchaczowi podstawowego zbioru aktów prawnych, aby od samego początku miał świadomość praworządnego działania oraz humanitarnego oddziaływania resocjalizacyjnego realizowanego w trakcie wykonywania kary pozbawienia wolności i stosowania tymczasowego aresztowania. Ponadto słuchacz szkolenia wstępnego poznaje zasady bezpiecznego posługiwania się bronią palną oraz stosowania środków przymusu bezpośredniego, co stanowi jeden z podstawowych elementów zadań Służby Więziennej w zakresie zapewnienia w zakładach karnych i aresztach śledczych porządku i bezpieczeństwa. W późniejszym przebiegu służby funkcjonariusz przechodzi również szereg szkoleń zawodowych oraz specjalistycznych organizowanych w Centralnym Ośrodku Szkolenia Służby Więziennej, Ośrodkach Szkolenia Służby Więziennej oraz Ośrodkach Doskonalenia Kadr Służby Więziennej.

Szkolenia wstępne, zawodowe i specjalistyczne oraz doskonalenie zawodowe mają na celu kształtowanie w funkcjonariuszach i pracownikach kompetencji w szczególności w zakresie: radzenia sobie w sytuacjach trudnych i ekstremalnych, zachowań asertywnych i empatii, zdyscyplinowania i współdziałania, kreatywnego rozwiązywania problemów, postępowania etycznego, postępowania na podstawie i w granicach prawa⁵.

Niewątpliwie istotnym czynnikiem w celu zapewnienia bezpieczeństwa na terenie jednostek penitencjarnych jest stałe doskonalenie elementów taktyki specjalnej, ponieważ poziom wyszkolenia funkcjonariuszy nie zależy od jednokrotnego nabycia umiejętności, lecz od cyklicznego doskonalenia oraz ciągłego dążenia do perfekcji⁶.

⁵ Ustawa z dnia 9 IV 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz.U. z 2010 r., nr 79, poz. 523 z późn. zm.), art. 43e.

⁶ G. Kostyra, *Strzelectwo jako istotny element szkolenia służb mundurowych*, w: T. Kośmider, M. Strzelec (red.), *Rozważania nad problematyką bezpieczeństwa publicznego*, Warszawa 2019, s. 154.

Od roku 2018 funkcjonariusze SW oraz kandydaci do służby są również kształceni w Wyższej Szkole Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie. WSKIP jest publiczną uczelnią zawodową służb państwowych i zarazem jednostką organizacyjną Służby Więziennej. Podczas studiów podyplomowych oraz studiów pierwszego i drugiego stopnia Uczelnia przygotowuje funkcjonariuszy oraz pracowników więziennictwa do realizacji zadań wynikających z ustawy o Służbie Więziennej.

Innym rodzajem podwyższania poziomu wiedzy i umiejętności funkcjonariuszy SW są szkolenia organizowane przez specjalnie utworzone Grupy Interwencyjne Służby Więziennej (GISW), które powołane zostały przez Dyrektorów Okręgowych Służby Więziennej z dniem 1 lipca 2010 r. na podstawie zarządzenia w sprawie organizacji i zakresu działania etatowych Grup Interwencyjnych Służby Więziennej, podpisanego 31 marca 2010 r. przez Dyrektora Generalnego Służby Więziennej. Powstanie takich grup uderzeniowych, mobilnych, dobrze wyposażonych i uzbrojonych stanowiło jeden z elementów realizacji reformy służby ochronnej w Służbie Więziennej. W każdym okręgu penitencjarnej mapy Polski powstała jedna grupa licząca minimum 16 funkcjonariuszy, zwanych dalej operatorami, którzy przeszli odpowiednią selekcję. Terenem ich działań są jednostki penitencjarne podległe właściwemu Dyrektorowi Okręgowemu. W okresie od 1 lipca 2010 r. do 11 sierpnia 2020 r. do głównych zadań operatorów GISW należało m.in. zapobieganie zdarzeniom nadzwyczajnym i likwidowanie ich skutków, konwojowanie szczególnie niebezpiecznych osadzonych, szkolenie funkcjonariuszy Służby Więziennej z zakresu technik interwencyjnych oraz uczestniczenie w ćwiczeniach ochronno- obronnych na terenie podległych jednostek.

W sprawach służbowych oraz dyspozycji GISW podlega bezpośrednio właściwemu dyrektorowi okręgowemu, w sprawach kadrowych i logistycznych bezpośrednio dyrektorowi jednostki penitencjarnej, w której stacjonuje. Grupa interwencyjna składa się z dwóch sekcji. Każdą sekcją dowodzi dowódca sekcji, a nad całością panuje dowódca grupy interwencyjnej. Operatorzy GISW pełnią służbę w systemie jednoczłonowym od poniedziałku do piątku, w pozostałych godzinach oraz w weekendy wyznaczona sekcja pełni dyżur telefoniczny.

Członkowie grup interwencyjnych nieustannie podnoszą swoje kwalifikacje i doskonalią umiejętności poprzez wspólne szkolenia z innymi formacjami

o charakterze specjalnym, m.in. z Samodzielnymi Pododdziałami Kontrterrorystycznymi Policji oraz Zespołami Interwencji Specjalnych Straży Granicznej. W czasie treningów opanowują do perfekcji taktykę działań, techniki interwencyjne, sztuki walki, strzelanie, ratownictwo medyczne oraz zasady bezpiecznego przeprowadzania konwoju.

W roku 2020 w związku z wszechstronnym wyszkoleniem funkcjonariuszy GISW nastąpiła zmiana Zarządzenia Dyrektora Generalnego Służby Więziennej w sprawie *Grup Interwencyjnych Służby Więziennej*, w którym zmieniono im przede wszystkim zakres obowiązków skupiający się m.in. na takich zadaniach, jak: zapobieganie zdarzeniom mogącym wystąpić w Służbie Więziennej oraz likwidowanie ich skutków, konwojowanie osadzonych, uczestniczenie w ćwiczeniach ochronnych i obronnych oraz zgrywających lub doskonalących, zabezpieczanie lub udział w uroczystościach państwowych, promowanie GISW oraz Służby Więziennej, zapobieganie powstawaniu zagrożeń terrorystycznych na terenie jednostek organizacyjnych oraz szkolenie funkcjonariuszy Służby Więziennej⁷.

Zakres zadań, który przydzielono GISW, jest bardzo rozbudowany. Działają one nie tylko wewnątrz zakładów karnych, ale również na zewnątrz. Przeznaczone są bowiem do podejmowania działań w sytuacjach szczególnego zagrożenia, poczynając od wystąpień zbiorowych, poprzez interwencje w przypadku zaatakowania funkcjonariuszy przez osadzonych, aż po działania związane z pożarem, katastrofą bądź klęską żywiołową, która wystąpiła na terenie jednostek organizacyjnych SW⁸.

Wykorzystując potencjał funkcjonariuszy grup interwencyjnych, zdecydowano, aby w głównej mierze zajmowali się oni szkoleniem funkcjonariuszy SW, jednak należy w tym miejscu zaznaczyć, że szkolenia takie dotyczą doskonalenia technik, a nie nabywania podstawowych umiejętności. Przykładami takich szkoleń są np. te z zakresu technik interwencyjnych, samoobrony, strzelectwa oraz udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej, zwane w całości szkoleniami specjalistycznymi bądź też elementami taktyki specjalnej.

⁷ Zarządzenie nr 58/20 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z 11 VIII 2020 r. w sprawie *Grup Interwencyjnych Służby Więziennej*.

⁸ L. Kołtun, *Przygotowanie Grup Interwencyjnych Służby Więziennej do wsparcia systemu bezpieczeństwa narodowego*, w: M. Ilnicki, J. Kufel (red.), *Edukacja dla bezpieczeństwa. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego – realizacja podstawowych celów*, Poznań 2015, s. 305.

Szkolenia prowadzone przez funkcjonariuszy GISW nie są wymagane ustawowo. Odbywają się, gdy zorganizuje je właściwy dyrektor okręgowy. W szkoleniach takich biorą udział osoby wskazane przez dyrektora okręgowego lub dyrektora jednostki organizacyjnej SW. Istotnym rodzajem szkoleń są szkolenia z broni palnej oraz środków przymusu bezpośredniego. Zgodnie z zarządzeniem Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 18 listopada 2013 r. w *sprawie gospodarowania uzbrojeniem i środkami ochrony Służby Więziennej*⁹, funkcjonariusz po odbyciu wymaganego przeszkolenia zawodowego (w przypadku broni zakończonym egzaminem) staje się użytkownikiem uzbrojenia i środków ochrony znajdujących się na wyposażeniu Służby Więziennej.

Szczegółowe zasady szkoleń z broni palnej zostały opisane w Zarządzeniu Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z czerwca 2018 r. w *sprawie szkolenia strzeleckiego funkcjonariuszy Służby Więziennej*¹⁰. Opisane zostały tam m.in. poziomy szkolenia strzeleckiego, takie jak: podstawowy, rozszerzony oraz zaawansowany. Poziom podstawowy przeznaczony jest dla wszystkich funkcjonariuszy SW, poziom rozszerzony – dla funkcjonariuszy pełniących służbę w dziale ochrony oraz w dziale ochrony obiektów, natomiast zaawansowany przeznaczony został dla funkcjonariuszy pełniących służbę w grupach interwencyjnych.

Na każdy poziom została przydzielona minimalna częstotliwość szkolenia oraz minimalny normatyw amunicji. I tak, szkolenie podstawowe funkcjonariusz powinien odbyć przynajmniej raz w roku, wykorzystując podczas takiego szkolenia przynajmniej 25 sztuk amunicji, szkolenia rozszerzone powinny się odbywać przynajmniej 2 razy w roku, przy wykorzystaniu 50 sztuk amunicji przez funkcjonariusza, a szkolenie dla osób przydzielonych do grup zaawansowanych odbywać się powinno przynajmniej raz w miesiącu przy wykorzystaniu co najmniej 100 sztuk amunicji, liczonych na uczestnika szkolenia.

Opisane wyżej szkolenia również w głównej mierze przeprowadzane są przez funkcjonariuszy grup interwencyjnych po ich wcześniejszym

⁹ Zarządzenie nr 49/13 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 18 XI 2013 r. w sprawie gospodarowania uzbrojeniem i środkami ochrony Służby Więziennej.

¹⁰ Zarządzenie nr 32/18 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 22 VI 2018 r. w sprawie szkolenia strzeleckiego funkcjonariuszy Służby Więziennej.

zaplanowaniu oraz uzgodnieniu z właściwym dyrektorem jednostki penitencjarnej. Wskazane podwyższania umiejętności funkcjonariuszy SW to tylko część z rodzajów szkoleń organizowanych dla Służby Więziennej. Metody, techniki i sposoby podwyższania umiejętności oraz wiedzy funkcjonariuszy są dopasowywane do aktualnej sytuacji bezpieczeństwa w zakładach karnych i do potrzeb SW.

W celu zidentyfikowania zapotrzebowania słuchaczy studiów podyplomowych kierunku penitencjarystyka na szkolenia, przeprowadzono badanie, którego wyniki zaprezentowano poniżej. W odpowiedzi na pytanie o potrzebę organizowania i odbywania szkoleń specjalistycznych 100% badanych funkcjonariuszy uznało, że szkolenia takie są przydatne w służbie, 97% uważa, że szkolenia specjalistyczne wpływają na poczucie i poprawę bezpieczeństwa jednostki organizacyjnej, a 96% przyznało, że szkolenia specjalistyczne wpływają na poczucie i poprawę bezpieczeństwa własnego. Jednak 6% respondentów uznało, że szkolenia specjalistyczne powinny być organizowane jedynie dla pracowników działu ochrony.

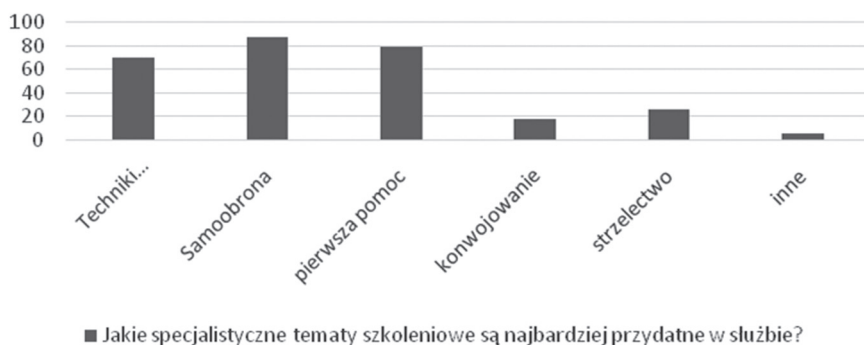
Respondentom zadano także pytanie dotyczące uwag w kwestii organizacji szkoleń dla funkcjonariuszy SW. Było to pytanie otwarte, w którym funkcjonariusze mogli dopisać dowolne uwagi dotyczące szkoleń. Otrzymano następujące odpowiedzi:

- 15 osób uznało, że szkolenia powinny odbywać się częściej, 15 osób uznało także, że szkoleń powinno być więcej, a 14 osób stwierdziło, że szkolenia są zbyt nieregularne;
- 14 osób stwierdziło, że jest za mało możliwości wzięcia udziału w szkoleniach (jest więcej chętnych niż miejsc na szkoleniu), 5 osób uznało, że więcej szkoleń powinno być obowiązkowych, a 3 osoby przyznały, że nie wszyscy (nie wszystkie działy) mają dostęp do szkoleń;
- 27 osób uznało, że podczas szkoleń powinno być więcej praktyki, 21 osób uznało, że szkolenia powinny dotyczyć podstawowych i często wykorzystywanych podczas służby technik (m.in. zakładanie kajdanek, konwojowanie);
- 21 osób uznało, że należy przykładąć większą uwagę do doboru osób prowadzących (unikać osób cywilnych i teoretyków);
- 14 osób uznało, że szkolenia powinny odbywać się w jednostkach organizacyjnych osób szkolonych (na terenie ZK uczestników szkolenia, aby

szkolić w warunkach, w których uczestnicy będą później pracować), również 14 osób uznało, że szkolenia powinny być czasem nie tylko doskonalenia technik, ale także wymiany doświadczeń między funkcjonariuszami z różnych jednostek organizacyjnych i różnych działów;

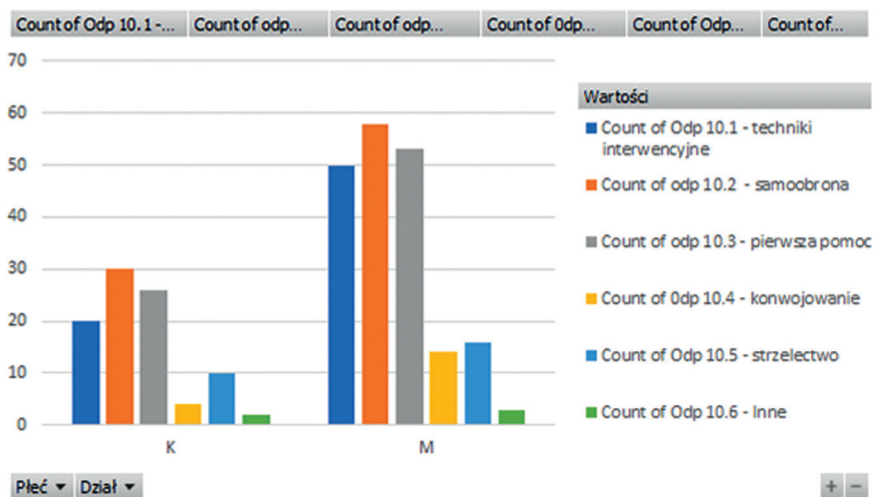
- ♦ 20 osób uznało, że nic nie trzeba zmieniać;
- ♦ 20 osób nie miało zdania (brak uwag).

Kolejne pytanie brzmiało: Jakie Pana/i zdaniem specjalistyczne tematy szkoleniowe są najbardziej przydatne w służbie? Respondenci mogli zaznaczyć kilka odpowiedzi, z czego pięć wskazywało na konkretne rodzaje szkoleń, a odpowiedź szosta oznaczała „inne”. Poniżej zaprezentowano wyniki w formie wykresów.

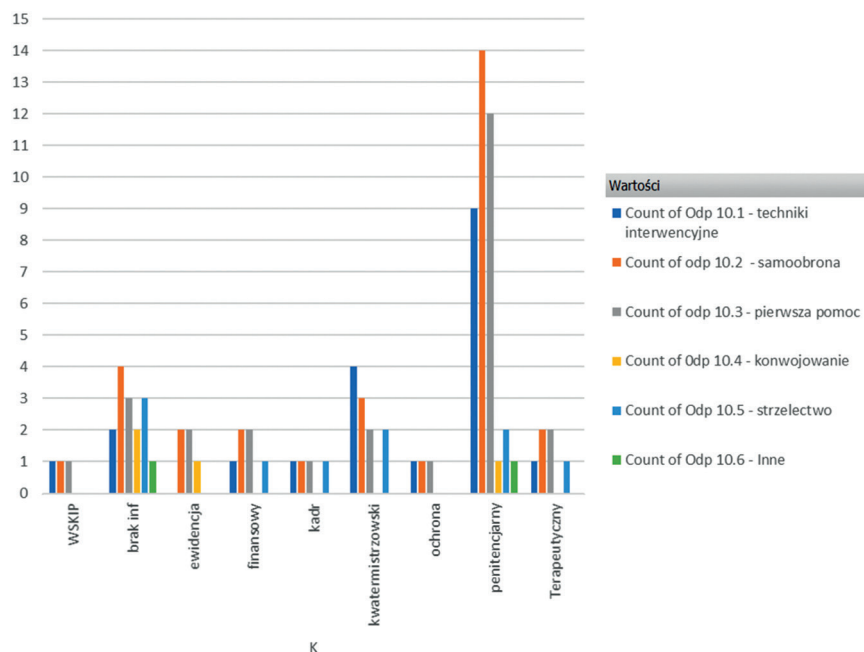

Wykres 1. Jakie Pana/i zdaniem specjalistyczne tematy szkoleniowe są najbardziej przydatne w służbie? Rozkład odpowiedzi wśród wszystkich badanych

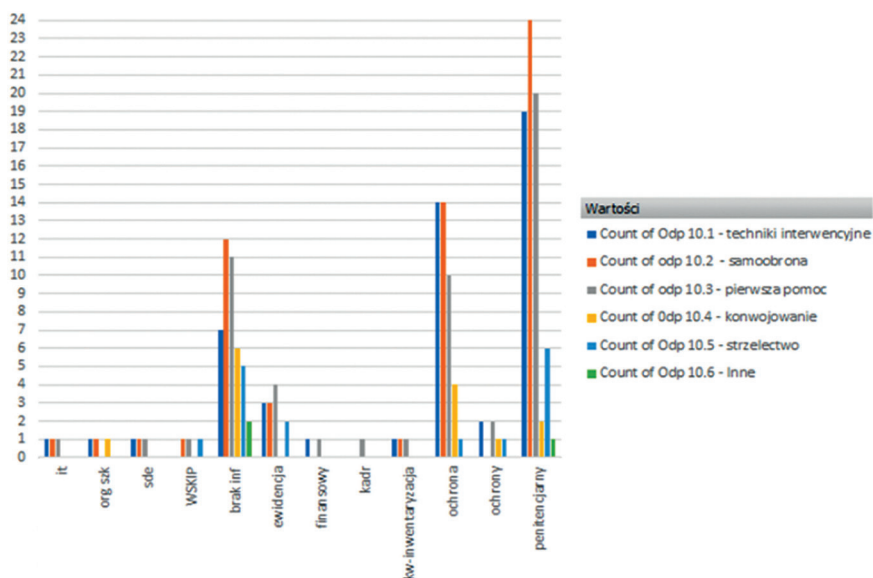
W celu sprawdzenia, jakie powody wpływają na taki, a nie inny wybór szkoleń przez respondentów, postanowiono skorelować odpowiedzi z różnymi zmiennymi. Najpierw dokonano rozkładu odpowiedzi według płci i działu, a następnie odpowiedzi skorelowano z pytaniem nr 6 (Czy uczestniczył Pan/i kiedykolwiek w udzielaniu pierwszej pomocy osobie poszkodowanej?) i pytaniem nr 7 (Czy uczestniczył Pan/i kiedykolwiek w konwoju organizowanym przez SW?). Wyniki analiz zaprezentowano poniżej.

Wykres 2. Jakie Pana/i zdaniem specjalistyczne tematy szkoleniowe są najbardziej przydatne w służbie? Rozkład odpowiedzi z podziałem na płeć respondenta

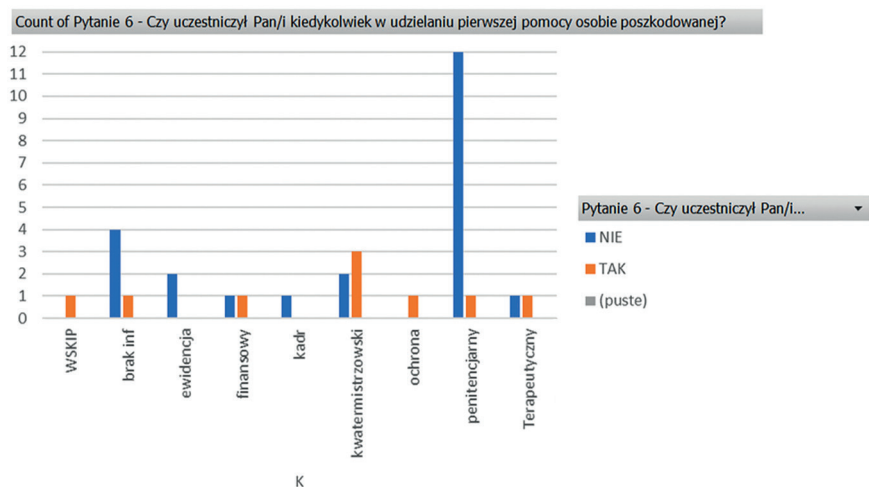

Wykres 3. Jakie Pana/i zdaniem specjalistyczne tematy szkoleniowe są najbardziej przydatne w służbie? Rozkład odpowiedzi wśród kobiet (z podziałem według działów)

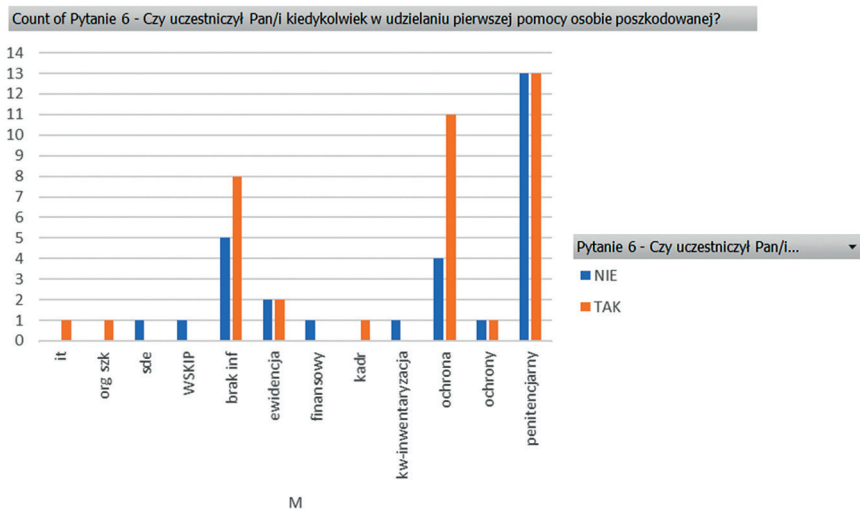

Wykres 4. Jakie Pana/i zdaniem specjalistyczne tematy szkoleniowe są najbardziej przydatne w służbie? Rozkład odpowiedzi wśród mężczyzn (z podziałem według działów)

Na pytanie nr 6 twierdząco odpowiedziało 47 osób, tj. 9 kobiet i 38 mężczyzn. Rozkład odpowiedzi według płci z podziałem na działy, w których pracują dane osoby, kształtował się następująco:

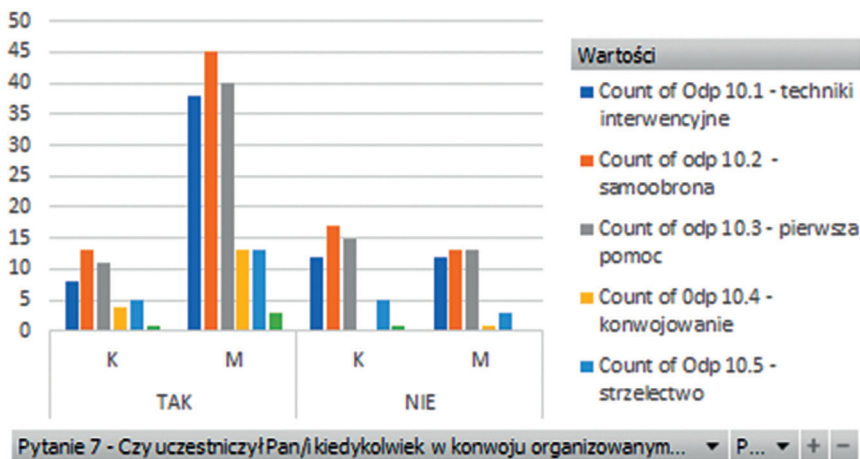

Wykres 5. Rozkład odpowiedzi na pytanie nr 6 wśród kobiet (z podziałem na działy)

Wykres 6. Rozkład odpowiedzi na pytanie nr 6 wśród mężczyzn (z podziałem na działy)

Po skorelowaniu odpowiedzi na pytanie nr 6 z odpowiedziami na pytanie nr 10 otrzymano następujące wyniki:

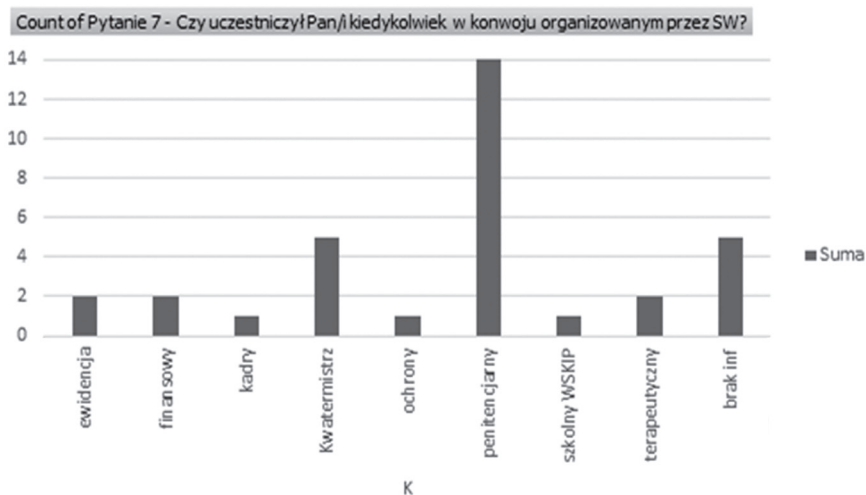
Wykres 7. Rozkład odpowiedzi na pytanie nr 10 według płci i z podziałem na osoby, które uczestniczyły i nie uczestniczyły w udzielaniu pierwszej pomocy

Zgodnie z wynikami badań najczęściej udzielały pierwszej pomocy kobiety z działu kwatermistrzowskiego (100% badanych kobiet z działu kwatermistrzowskiego, tj. 3 kobiety). Interesujący jest zaś fakt, że tylko jedna z tych trzech kobiet uznała za ważne i potrzebne szkolenia z pierwszej pomocy. Wszystkie trzy uznały natomiast, że tematy szkoleniowe najbardziej przydatne w służbie to techniki interwencyjne i samoobrona. Kobieta z działu kadr (była tylko jedna respondentka z tego działu) nie uczestniczyła w udzielaniu pierwszej pomocy osobie poszkodowanej, ale uznała szkolenia z pierwszej pomocy za jedno z najbardziej przydatnych w służbie.

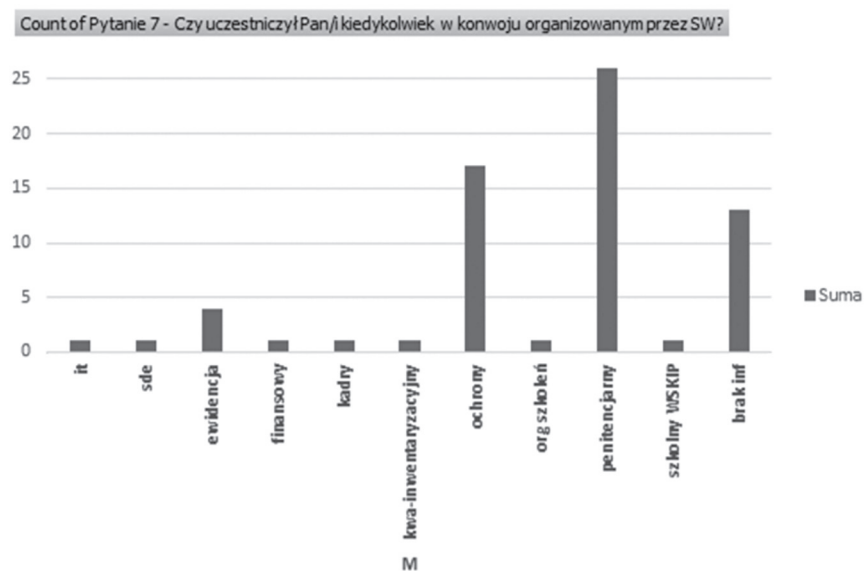
Podsumowując, zarówno wśród kobiet, które uczestniczyły w udzielaniu pierwszej pomocy osobie poszkodowanej, jak i wśród tych, które nie uczestniczyły w takim zdarzeniu, najczęściej wybieraną odpowiedzią na pytanie nr 10 była samoobrona. Jeśli chodzi o mężczyzn, to największy odsetek udzielał pierwszej pomocy w dziale ochrony (72% respondentów z tego działu). W takim zdarzeniu brało też udział po jednej osobie z działu kadr, organizacji szkoleń i IT, co stanowiło 100% respondentów z tych działów, jednak uznano, że liczba respondentów z tych działów jest zbyt mała, aby szerzej rozpatrywać tę kwestię. W dziale ewidencji i penitencjarnym 50% badanych respondentów udzielało pierwszej pomocy osobie poszkodowanej.

Interesujący jest fakt, że wśród respondentów z działu ochrony, którzy udzielali pierwszej pomocy poszkodowanemu (11 osób), 8 osób uznało szkolenia z pierwszej pomocy za jedno z bardziej potrzebnych w SW. Zaś 9 osób za takie szkolenie uznało samoobronę, a 10 – techniki interwencyjne. Zarówno więc wśród kobiet jak i mężczyzn fakt udzielania pierwszej pomocy osobie poszkodowanej nie wpływa na uznanie szkoleń z pierwszej pomocy za jedno z najbardziej potrzebnych szkoleń. Prawdopodobnie jest to spowodowane faktem, że wśród wielu obowiązków i zagrożeń występujących w codziennej pracy funkcjonariusza Służby Więziennej potrzeba udzielania pierwszej pomocy występuje rzadziej niż potrzeba samoobrony czy interwencji z wykorzystaniem środków przymusu bezpośredniego.

Kolejne pytanie, z którym postanowiono skorelować odpowiedzi z pytania nr 10, brzmiało: Czy uczestniczył Pan/i kiedykolwiek w konwoju organizowanym przez SW (pyt. 7)? Na pytanie nr 7 odpowiedzi twierdzących udzieliło 64 respondentów. Rozkład z podziałem na płeć i dział kształtował się następująco:

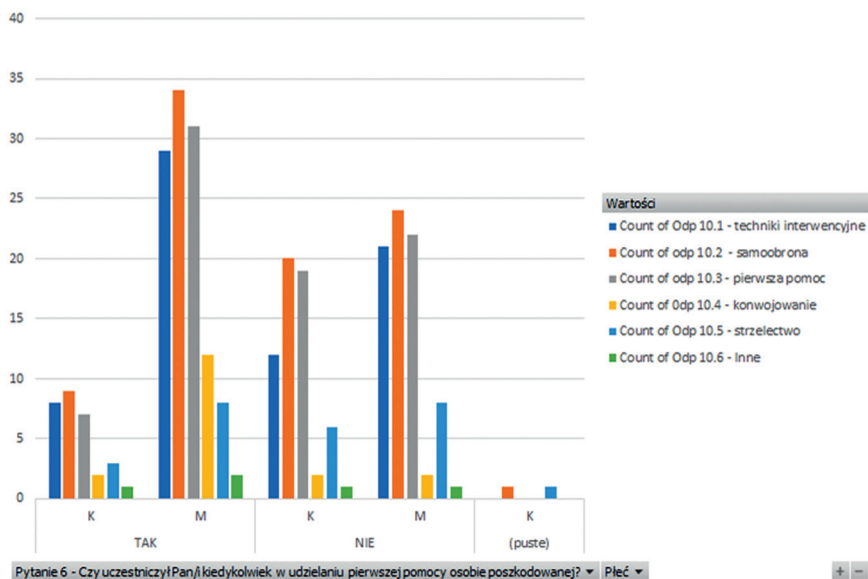

Wykres 8. Liczba respondentów, którzy kiedykolwiek uczestniczyli w konwoju organizowanym przez SW. Odpowiedzi kobiet z rozróżnieniem działów pracy

Wykres 9. Liczba respondentów, którzy kiedykolwiek uczestniczyli w konwoju organizowanym przez SW. Odpowiedzi mężczyzn z rozróżnieniem działów pracy

Po skorelowaniu odpowiedzi na pytanie nr 7 z odpowiedziami na pytanie nr 10 otrzymano następujące wyniki:

Wykres 10. Rozkład odpowiedzi na pytanie nr 10 według płci i z podziałem na osoby, które uczestniczyły i nie uczestniczyły w konwoju organizowanym przez SW

Podsumowując dokonaną korelację, należy uznać, że dla mężczyzn, którzy uczestniczyli w konwoju, najważniejszym rodzajem szkoleń są szkolenia z samoobrony (45 respondentów), a na drugim miejscu znajdują się szkolenia z pierwszej pomocy. Te dwa typy szkoleń są najważniejsze również dla mężczyzn, którzy nie uczestniczyli w konwoju. W przypadku kobiet, zarówno tych biorących udział, jak i niebiorących udziału w konwojach, najważniejsze są szkolenia z samoobrony. Jest to wynik taki sam jak w przypadku badania związku brania udziału w udzielaniu pierwszej pomocy z wyborem najważniejszych dla funkcjonariusza szkoleń. Należy więc uznać, że brak jest korelacji pomiędzy dokonywaniem czynności konwojowania a doborem szkoleń. Niezależnie bowiem od wykonywanych zadań, dla badanych kobiet najważniejsze są zajęcia z samoobrony.

Konkludując całość przeprowadzonych analiz, należy przyznać, że system szkolenia funkcjonariuszy Służby Więziennej jest bardzo rozbudowany. Składa się zarówno z ośrodków naukowych, jak i z ośrodków szkoleniowych

oraz pojedynczych grup szkoleniowych. Służba Więzienna jako całość stara się odpowiadać pozytywnie na potrzeby funkcjonariuszy i reagować programem szkoleniowym dobranym adekwatnie do zmian w sytuacji bezpieczeństwa w zakładach karnych. Jednak wciąż w systemie szkolenia występują niedoskonałości, które można naprawić, zwiększając liczbę szkoleń, dbając o ich regularność i nastawienie na praktyczne rozwiązania przydatne w codziennych zadaniach tej umundurowanej formacji. Niniejszy rozdział stanowi jedynie zarys szerszej problematyki, jaką są szkolenia funkcjonariuszy Służby Więziennej, jednak wnioski z niej płynące mogą być dobrym wstępem do dalszych, pogłębionych badań.

Bibliografia

- Apanowicz J., *Metodologia ogólna*, Gdynia 2002.
- Kołtun L., *Przygotowanie Grup Interwencyjnych Służby Więziennej do wsparcia systemu bezpieczeństwa narodowego*, w: M. Ilnicki, J. Kufel (red.), *Edukacja dla bezpieczeństwa. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego – realizacja podstawowych celów*, Poznań 2015.
- Kostyra G., *Strzelectwo jako istotny element szkolenia służb mundurowych*, w: T. Kośmider, M. Strzelec (red.), *Rozważania nad problematyką bezpieczeństwa publicznego*, Warszawa 2019.

Źródła prawa

- Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz.U. z 2010 r., nr 79, poz. 523).
- Zarządzenie nr 32/18 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 22 czerwca 2018 r. w sprawie szkolenia strzeleckiego funkcjonariuszy Służby Więziennej.
- Zarządzenie nr 49/13 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 18 listopada 2013 roku w sprawie gospodarowania uzbrojeniem i środkami ochrony Służby Więziennej.
- Zarządzenie nr 58/20 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 11 sierpnia 2020 roku w sprawie Grup Interwencyjnych Służby Więziennej.

PIOTR ŁAPIŃSKI

Wyższa Szkoła Kryminologii i Kryminalistyki w Warszawie

Komplementarność szkoleń funkcjonariuszy Służby Więziennej w zakresie korzystania z uprawnień do używania środków przymusu bezpośredniego

Abstrakt

Rozdział stanowi próbę ukazania konieczności podejmowania działań na rzecz wieloaspektowego przygotowania funkcjonariuszy Służby Więziennej do korzystania z uprawnień do stosowania przymusu bezpośredniego. Podejmując tę problematykę, przeprowadzono badania kwestionariuszowe dowódców Grup Interwencyjnych Służby Więziennej, którzy dokonali oceny poziomu przygotowania funkcjonariuszy działów ochrony aresztów śledczych i zakładów karnych do użycia środków przymusu bezpośredniego. Opierając się na wynikach badań oraz na bogatej literaturze przedmiotu, podjęto próbę określenia kryteriów komplementarności szkoleń dla funkcjonariuszy SW, obejmujących ten zakres ich kompetencji.

Słowa kluczowe: przymus bezpośredni, komplementarność szkoleń, przygotowanie do użycia przymusu, realizm szkoleń

Abstract

The chapter is an attempt to show the necessity to take actions aimed at the multifaceted preparation of officers of the Prison Service to exercise the right to use direct coercion. In taking this issue we conducted surveys to commanders Intervention Group of the Prison Service, who assessed the level of protection departments to prepare officers detention centers and prisons to use coercive measures. Based on the results of the research and the extensive literature on the subject, an attempt was made to define the criteria of complementarity of training for Prison Service officers covering this scope of their competences.

Keywords: direct coercion, complementary training, preparing for the use of coercion, training realism

Wprowadzenie

Funkcjonariusze porządku publicznego w tym funkcjonariusze Służby Więziennej stanowią specyficzną grupę społeczną, dysponującą uprawnieniami do używania przymusu wobec innych osób w sytuacjach ściśle określonych przepisami prawa. Rozwiązanie to stanowi integralną część porządku prawnego i państwo ponosi odpowiedzialność za właściwy dobór i odpowiednie przygotowanie osób, którym nadaje takie uprawnienia. Obowiązek właściwego doboru i szkolenia funkcjonariuszy delegowany jest do określonych instytucji państwowych. W wypadku Służby Więziennej za dobór kadr odpowiedzialne są komórki wewnętrzne tej formacji, które część zadań powierzają komisjom lekarskim podległym resortowi spraw wewnętrznych i administracji, oceniającym zdrowotną zdolność kandydatów do służby w Służbie Więziennej¹. Jednak od chwili, gdy kandydat do służby staje się funkcjonariuszem Służby Więziennej, całkowitą odpowiedzialność za jego przygotowanie do wykonywania różnorodnych zadań służbowych, w tym do użycia broni palnej i środków przymusu bezpośredniego, ponosi formacja, w której szeregi wstąpił. Właściwe komórki kadrowo-szkoleniowe Służby Więziennej (a także wszystkich innych formacji paramilitarnych) muszą zatem stale poszukiwać odpowiedzi na dwa kluczowe pytania:

1. Jaki katalog cech i umiejętności funkcjonariusza uznać należy za konieczny do prawidłowego użycia środków przymusu bezpośredniego?
2. Jakie metody postępowania należy zastosować, aby ów katalog w możliwie najszerszym zakresie ukształtować, a w toku kolejnych lat służby utrzymać na poziomie gwarantującym satysfakcjonującą skuteczność i praworządność stosowania środków przymusu bezpośredniego?

Odpowiedzi na te pytania muszą uwzględniać specyfikę poszczególnych formacji paramilitarnych, bezpośrednio wynikającą z powierzanych im zadań i okoliczności, w których są one realizowane. Komórki odpowiedzialne za przygotowanie funkcjonariuszy Służby Więziennej w zakresie właściwego korzystania z uprawnienia do używania środków przymusu bezpośredniego, ustanawiając katalog pożądaných cech i umiejętności funkcjonariusza oraz

¹ Art. 1 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 28 XI 2014 r. o komisjach lekarskich podległych ministrowi właściwemu do spraw wewnętrznych (Dz.U. z 2020 r. poz. 398).

metody ich kształtowania, muszą uwzględniać przede wszystkim następujące niżej przytoczone fakty:

- Służba Więzienna jest organem postępowania wykonawczego, a nie organem ścigania;
- głównym (i enumeratywnie pierwszym) ustawowym zadaniem Służby Więziennej jest *prowadzenie oddziaływań penitencjarnych i resocjalizacyjnych wobec osób skazanych na karę pozbawienia wolności*. W wyniku wykonywania tego właśnie zadania więziennictwo bezpośrednio współtworzy ład społeczny (co uzasadnia istnienie tej instytucji w strukturach państwa). Do zastosowania środków przymusu bezpośredniego dochodzi jednak w wyniku realizacji szóstego ustawowego zadania SW, jakim jest *zapewnienie w zakładach karnych i aresztach śledczych porządku i bezpieczeństwa*. Zważywszy przy tym na treść zadania czwartego, egzekwującego *humanitarne traktowanie osób pozbawionych wolności*, stosowaniu środków przymusu bezpośredniego przypisuje się charakter ostateczny i narzuca określony (humanitarny właśnie) sposób ich użycia²;
- podmiotem oddziaływań Służby Więziennej są osoby, wobec których zastosowano przymusową izolację. Na postępowanie tych osób wpływają zatem silnie nienaturalne dla człowieka warunki izolacji społecznej i permanentnej deprivacji potrzeb;
- Służba Więzienna wpływa na zachowanie osób osadzonych przede wszystkim przez stosowanie środków wychowawczych. O ile w wywoływaniu trwałych zmian zachowania skuteczniejsze okazują się metody wychowawcze i psychokorekcyjne, ingerujące w postawy i system aksjonormatywny, o tyle w uzyskiwaniu doraźnych zmian zachowania personel więzienny dość często wykorzystuje nagrody regulaminowe i kary dyscyplinarne. Zatem Służba Więzienna w intencji spowodowania odstąpienia osoby osadzonej od określonego zachowania uznanego za niepożądane wykorzystuje dwa różne środki, których siła sprawcza oparta jest na jakościowo różnych mechanizmach. Są nimi kara dyscyplinarna oraz przymus bezpośredni. Przeznaczenie i okoliczności zasadnego użycia tych środków jest także biegunowo

² Ustawa z dnia 10 IV 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz.U. z 2020 r., poz. 848).

inne, co od funkcjonariuszy wymaga bezbłędnego rozumienia ich istoty oraz dokonywania trafnych ocen sytuacji, w których użycie przymusu bezpośredniego lub zastosowanie kary dyscyplinarnej jest zasadne. Wśród wielu różnic między karą dyscyplinarną a przymusem bezpośrednim na potrzeby niniejszego opracowania wskazać trzeba, że karę dyscyplinarną stosuje się w ramach odpowiedzialności dyscyplinarnej za przekroczenia, o czym mowa w art. 142 k.k.w.³, celem zapobiegania ponownemu ich popełnianiu. Ma ona zatem zastosowanie w odniesieniu do czynów już popełnionych. Przymus bezpośredni stosuje się natomiast celem natychmiastowego zaprzestania określonego zachowania (np. przerwania trwającego aktu agresji) lub wymuszenia określonego zachowania (np. przemieszczenia się osoby osadzonej do innej celi), w sytuacji gdy inne środki okażą się niewystarczające. Celem stosowania przymusu jest doraźna ochrona zdrowia lub życia ludzkiego czy też mienia. Istotą przymusu jest zatem często świadczenie pomocy osobie, na którą skierowana jest agresja innej (a w przypadku autoagresji tej samej) osoby;

- nie należy wykluczać, że część funkcjonariuszy może ulegać pokusie użycia przymusu w związku z czynami już popełnionymi, np. dla uzyskania behawioralnego i doraźnego efektu kary. Takie postępowanie byłoby jednak bezprawnym i niehumanitarnym wykorzystaniem środka przymusu, albowiem *stosowanie środków przymusu bezpośredniego nie jest karą, ale instrumentem ułatwiającym funkcjonariuszom wymuszenie posłuszeństwa*⁴;
- Służba Więzienna stosuje środki przymusu bezpośredniego według zasad określonych ogólnokrajowymi regulacjami w tej sprawie⁵ oraz obowiązujących w tej formacji wewnętrznych zasad etyki zawodowej⁶;

³ Ustawa z dnia 6 VI 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2020 r., poz. 523).

⁴ *Wybrane zagadnienia dotyczące użycia środków przymusu bezpośredniego i broni palnej przez policjantów*, red. nauk. A. Tyburska, Szczytno 2009, s. 10.

⁵ Ustawa z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz.U. z 2013 r., poz. 628).

⁶ Regulamin nr 1/2010 z 18 X 2010 r. w sprawie zasad etyki zawodowej funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej.

- Służba Więzienna działa w warunkach dużego skupienia na małej powierzchni względnie licznej grupy osób o relatywnie wysokich skłonnościach do łamania porządku prawnego;
- Służba Więzienna działa głównie w pomieszczeniach w warunkach dużej gęstości zaludnienia;
- Służba Więzienna wykonuje także liczne zadania związane z konwojowaniem osób osadzonych;
- Służba Więzienna poza statystycznie marginalnymi okolicznościami nie jest odpowiedzialna za dokonywanie zatrzymań⁷.

Zważywszy na powyższe, należy podkreślić, że o gotowości do użycia środków przymusu bezpośredniego przez funkcjonariusza Służby Więziennej przesądzać będzie:

- wiedza z zakresu powinności i uprawnień funkcjonariuszy Służby Więziennej dotyczących stosowania środków przymusu bezpośredniego;
- zespół cech składających się na system aksjonormatywny funkcjonariusza oraz poziom jego etyki osobistej i utożsamiania się z zasadami etyki służbowej;
- zespół postaw funkcjonariusza wobec:
 - a) istoty kary pozbawienia wolności i misji Służby Więziennej;
 - b) powinności funkcjonariusza w zakresie utrzymywania kompetencji zawodowych;
 - c) poszanowania przez funkcjonariuszy Służby Więziennej godności drugiego człowieka;
- zespół cech konstytucjonalnych funkcjonariusza (określona budowa ciała);
- potencjał zdrowotny funkcjonariusza (w obszarze fizycznego, psychicznego i społecznego wymiaru zdrowia) oraz jego potencjał motoryczny umożliwiający⁸:
 - a) efektywne odbywanie szkoleń z zakresu użycia poszczególnych środków przymusu bezpośredniego;
 - b) skuteczne użycie środków przymusu bezpośredniego;

⁷ Jedyne dwie okoliczności, w których funkcjonariusz Służby Więziennej może dokonać zatrzymania osoby, opisują punkty 5 i 7 art. 18 ust. 1 ustawy o Służbie Więziennej.

⁸ Szerzej: R. Hoffman, T.R. Collingwood, *Fit for duty*, Human Kinetics 2015.

- uwarunkowania temperamentalne i osobowościowe sprzyjające adekwatnej do okoliczności reakcji podczas stosowania środków przymusu bezpośredniego, zgodnej z normami etycznymi i zasadami prawnymi;
- dyspozycja psychofizyczna funkcjonariusza w określonym dniu (a nawet w określonej części dnia, w której zachodzi potrzeba użycia przez niego przymusu bezpośredniego).

Powstaje zatem pytanie, w jaki sposób powyższe ustalenia powinny determinować realizację szkoleń dla funkcjonariuszy Służby Więziennej, aby byli oni komplementarnie przygotowani do użycia środków przymusu bezpośredniego? Dodać warto, że dość powszechne wydaje się mylne przekonanie o tym, że przygotowanie funkcjonariusza do użycia przymusu bezpośredniego osiągnąć można w drodze szkoleń obejmujących dwa obszary tematyczne, a mianowicie:

- nauczanie konkretnych czynności ruchowych związanych z ich stosowaniem (stosowanie chwytów obezwładniających i transportowych, zakładanie kajdanków, zakładanie kaftana bezpieczeństwa czy kasku ochronnego itp.);
- nauczanie przepisów prawa regulujących stosowanie przymusu bezpośredniego (często na poziomie ich cytowania, a nie stosowania).

Tymczasem oprócz wymienionych dwóch kategorii umiejętności, o skuteczności i prawidłowości użycia przymusu bezpośredniego przez funkcjonariusza przesądza także tak szereg innych kompetencji, jak i zmiennych zaburzających możliwość optymalnego ich wykorzystania w konkretnej sytuacji. Funkcjonariusz bowiem, udając się w miejsce zastosowania środków przymusu bezpośredniego, „wnosi” niejako wraz z sobą:

- swoje wyobrażenia i przekonania o istocie przymusu i przemocy oraz o celach osób stosujących przymus i przemoc;
- swoje zdrowie fizyczne (w tym np. niedoleczone kontuzje, skutki przebytych chorób) i psychiczne (w tym np. minione, związane i niezwiązane ze służbą przeżycia traumatyczne);
- swoje doświadczenia z poprzednich zastosowań środków przymusu bezpośredniego;
- swoją samoocenę dotyczącą osobistej skuteczności w stosowaniu przymusu bezpośredniego;

- swoją bieżącą ocenę w zakresie możliwości skutecznego zastosowania przymusu bezpośredniego w tej konkretnej sytuacji wobec konkretnej osoby i w konkretnym składzie grupy stosującej przymus;
- swoje kompleksy;
- swoje doraźne i przewlekłe napięcia nerwowe wywołane czynnikami służbowymi (np. poczucie niesprawiedliwego traktowania przez przełożonych, brak wiary w skuteczne dowodzenie w sytuacjach kryzysowych) lub pozasłużbowymi (np. trudności w spłacie kredytu);
- lęk przed konsekwencjami popełnienia błędów podczas stosowania przymusu bezpośredniego (np. odniesienie uszczerbku na zdrowiu fizycznym, konsekwencje służbowe w związku z posądzeniem o przekroczenie uprawnień itp.);
- skutki działania psychofizycznych czynników zaburzających optymalną dyspozycję danego dnia lub w danej chwili, np. smutek lub zdenerwowanie wywołane sprzeczką wewnątrzrodzinną, niedoleczona grypa, niewyspanie, przykurcze mięśni, uczucie głodu lub przejedzenia albo uczucie innych dysfunkcji układu pokarmowego;
- swoje rozumienie istoty i sensu stosowania środków przymusu bezpośredniego;
 - poczucie zaufania do funkcjonariuszy współrealizujących interwencję.

Zauważyć trzeba, że wysoce istotne jest to, w jakim stopniu pierwsza z wymienionych tutaj zmiennych odnosi się nie tylko do osoby skierowanej do użycia środków przymusu bezpośredniego, ale także do przełożonych, którzy o takim zastosowaniu decydują. Statystyki dotyczące rzeczywistości polskiej wskazywać mogą na istnienie bardzo istotnych różnic między poszczególnymi jednostkami organizacyjnymi więziennictwa w interpretowaniu okoliczności uzasadniających użycie środków przymusu bezpośredniego. Różny między nimi może być także zakres wykorzystywania środków psychopedagogicznych pozwalających skutecznie wpływać na zachowanie osób osadzonych bez użycia przymusu bezpośredniego.

W Polsce obowiązują ujednolicone, ogólnopolskie regulacje prawne określające przesłanki oraz zasady stosowania środków przymusu bezpośredniego

przez Służbę Więzienną⁹. Istnieje ponadto wewnętrzny, służbowy system szkolenia i doskonalenia zawodowego, dzięki któremu interpretowanie i stosowanie wszelkich regulacji prawnych (w tym dotyczących środków przymusu bezpośredniego) przez funkcjonariuszy pełniących służbę w różnych jednostkach organizacyjnych SW w Polsce powinno mieć charakter ujednolicony. Jedyne różnice w statystykach stosowania przymusu bezpośredniego przez Służbę Więzienną w ramach poszczególnych okręgowych inspektoratów SW powinny wynikać z liczebności oraz specyfiki populacji osób osadzonych. Warto jednak zwrócić uwagę na fakt, że w części z piętnastu okręgowych inspektoratów SW wyodrębnionych w polskim systemie penitencjarnym na przestrzeni ostatnich lat stale odnotowuje się niską liczbę przypadków stosowania środków przymusu bezpośredniego. Są jednak i takie inspektoraty, w których od lat liczba ta jest bardzo wysoka. Dla zobrazowania tych różnic warto przywołać choćby dane o liczbie przypadków użycia środków przymusu bezpośredniego za rok 2019, które ukazują, że w jednostkach organizacyjnych jednego z inspektoratów odnotowano 4 takie przypadki, podczas gdy w tym samym czasie w jednostkach organizacyjnych innego inspektoratu takich przypadków było 110¹⁰. Różnice te jedynie częściowo wyjaśnić można liczebnością oraz specyfiką populacji osób osadzonych w jednostkach tychże inspektoratów. Autor wysuwa przypuszczenie, że główną przyczyną różnic w skali wykorzystywania środków przymusu bezpośredniego mogą być odmienne w poszczególnych inspektoratach oraz w podległych im jednostkach organizacyjnych sposoby interpretowania i postrzegania przesłańek uzasadniających stosowanie tych środków. Dane te rodzą także pytanie o efektywność stosowania przymusu bezpośredniego w miejscach, w których stosowany jest on relatywnie często, albowiem *siła fizyczna pozostaje niebezpiecznym i nieefektywnym sposobem prowadzenia więzienia ze złożonymi zadaniami instytucjonalnymi, w żadnym wypadku nie jest niemożliwe wytwor-*

⁹ Zasady te określają przywołane wcześniej: ustawa z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (regulacje dla wielu służb uprawnionych do używania przymusu bezpośredniego) oraz art. 19 ustawy z dnia 10 IV 2010 r. o Służbie Więziennej (regulacje określające przypadki, w których możliwe jest zastosowanie środków przymusu bezpośredniego i użycie lub wykorzystanie broni palnej przez funkcjonariuszy Służby Więziennej).

¹⁰ Źródło: dane CZSW.

rzenie porządku poprzez wysoce przymusowe i kontrolowane reżimy¹¹. Teza ta wymaga jednak odrębnej weryfikacji empirycznej. Inspiracją do dodatkowych przemyśleń może być fakt odnotowania w jednym z inspektoratów stałego wzrostu liczby przypadków stosowania środków przymusu bezpośredniego (z 12 przypadków w roku 2014 do 51 przypadków w roku 2019, co daje wzrost o 425%), podczas gdy w innym inspektoracie w tym samym czasie nastąpił istotny spadek takich przypadków (ze 104 w roku 2014 do 59 w roku 2019, czyli o 56,7%). Może to oznaczać, że w niektórych inspektoratach SW w ostatnich latach zmianie uległa ogólna strategia wykorzystywania uprawnień do używania środków przymusu bezpośredniego, a wraz z nią bardziej surowe lub bardziej liberalne stosowanie przepisów regulujących ich użycie. Strategia taka nadawać może różny priorytet innym niż siłowe metodom radzenia sobie z zagrożeniami (np. poprzez stosowanie profilaktyki i prewencji oraz poprzez negocjacje).

Celem badań było ustalenie poziomu gotowości funkcjonariuszy działów ochrony podstawowych jednostek organizacyjnych więziennictwa do użycia środków przymusu bezpośredniego. Uznano, że podlegający ocenie stan gotowości funkcjonariuszy do użycia środków przymusu bezpośredniego jest efektem funkcjonującego w Służbie Więziennej systemu kształcenia i doskonalenia zawodowego. Realizacja celu pozwoli zatem na wnioskowanie w sprawie ewentualnych modyfikacji tego systemu.

Materiał i metoda

Badaniu poddano dowódców wszystkich (tj. piętnastu) Grup Interwencyjnych Służby Więziennej. Przyjęto bowiem założenie, że dowódcy tych grup dysponują aktualną wiedzą na temat badanej zmiennej, sami stosują środki przymusu bezpośredniego oraz kierują grupami stosującymi takie środki. Ponadto odpowiedzialni są często za szkolenie funkcjonariuszy działów ochrony niebędących członkami grup interwencyjnych w zakresie samoobrony i użycia

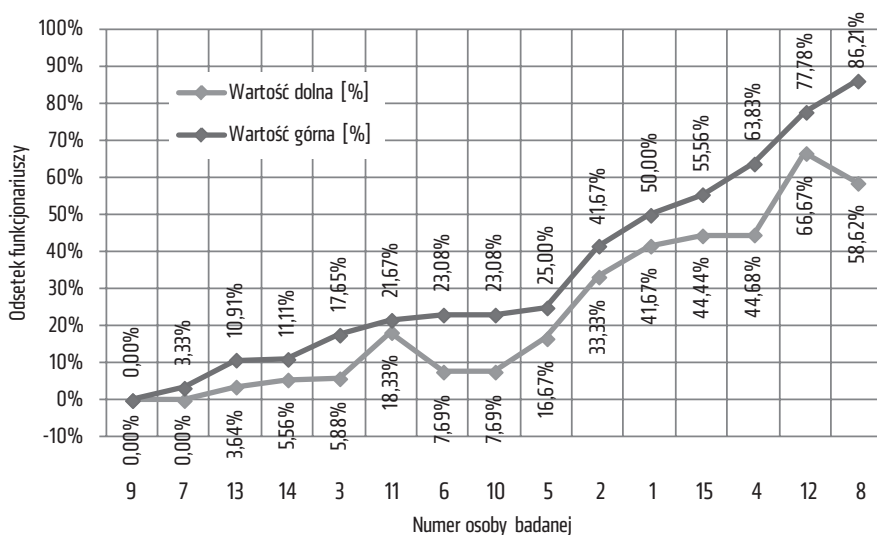
¹¹ B. Crewe, *The sociology of imprisonment*, w: Y. Jewkes, J. Bennett, B. Crewe (ed.), *Handbook on prisons*, Routledge, London–New York 2016, s. 94.

przymusu bezpośredniego. Wskutek takiego katalogu zadań dowódcy grup interwencyjnych posiadają najszersze możliwości i kompetencje do oceny badanej zmiennej.

W badaniu zastosowano kwestionariusz ankiety własnej konstrukcji składający się z dwóch pytań charakteryzujących liczebność funkcjonariuszy działu ochrony (w zmianie oraz łącznie w porze dziennej) oraz z dziewięciu pytań diagnozujących poziom przygotowania funkcjonariuszy działu ochrony do użycia środków przymusu bezpośredniego.

Wyniki

Badanych poproszono o określenie liczby obecnych w porze dziennej funkcjonariuszy działu ochrony przygotowanych do użycia siły fizycznej na minimalnym – akceptowalnym poziomie. Ponieważ badający miał świadomość, że w skład poszczególnych zmian działu ochrony wchodzić może różna liczba takich funkcjonariuszy, badani proszeni byli o podanie dwóch wartości liczbowych poprzez uzupełnienie twierdzenia: *Bywa, że takich funkcjonariuszy jest w porze dziennej..., ale bywa też, że jest ich...* Następnie obliczano odsetek funkcjonariuszy działu ochrony przygotowanych do użycia siły fizycznej na minimalnym – akceptowalnym poziomie, odnosząc podane przez badanego wartości liczbowe do ogólnej liczby funkcjonariuszy w porze dziennej, jaka występuje w jednostce, w której stacjonuje kierowana przez badanego grupa GISW. Wyniki prezentuje wykres 1.

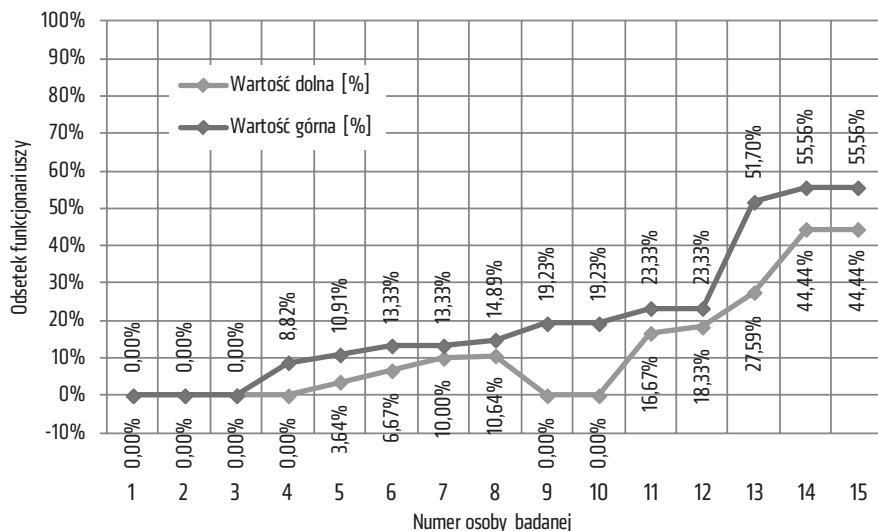

Wykres 1. Odsetek obecnych w porze dziennej funkcjonariuszy działu ochrony przygotowanych (w opinii dowódców GISW) do użycia siły fizycznej na minimalnym – akceptowalnym poziomie

Podobną konstrukcję (zawierającą prośbę o podanie dwóch wartości liczbowych) nadano trzem innym pytaniom kwestionariuszowym dotyczącym:

- liczby obecnych w porze dziennej funkcjonariuszy działu ochrony w pełni przygotowanych do skutecznego użycia siły fizycznej zespołowo (tj. grupą funkcjonariuszy),
- liczby obecnych w porze dziennej funkcjonariuszy działu ochrony w pełni przygotowanych do skutecznego użycia siły fizycznej indywidualnie,
- liczby obecnych w porze dziennej funkcjonariuszy działu ochrony w pełni przygotowanych do użycia wszystkich środków przymusu bezpośredniego dostępnych w jednostce, w której pełnią służbę, oraz jednej prośbie o dokonanie prognozy:
 - ilu jest obecnych w porze dziennej funkcjonariuszy działu ochrony, którzy indywidualnie, profesjonalnie poradzą sobie w przypadku napaści (przy założeniu, że napastnikiem jest zdrowy, agresywny mężczyzna o przeciętnej budowie i masie ciała, który nie trenuje sportów walki, ale który ćwiczy w siłowni).

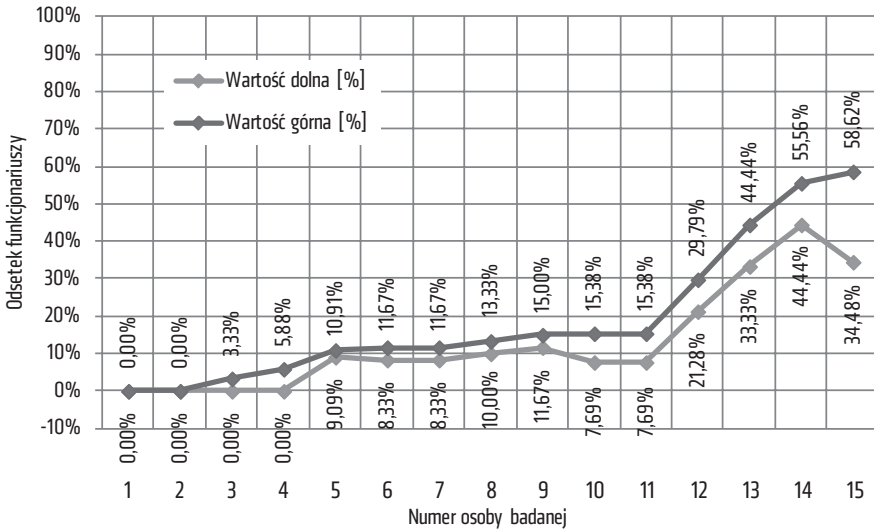
Podane przez badanych wartości liczbowe odnoszono do ogólnej liczby funkcjonariuszy w porze dziennej, której dotyczyło badanie, uzyskując w ten sposób wartości odsetkowe. Odsetki obecnych w porze dziennej funkcjonariuszy działu ochrony w pełni przygotowanych do skutecznego użycia siły fizycznej **zespołowo** prezentuje wykres 2.

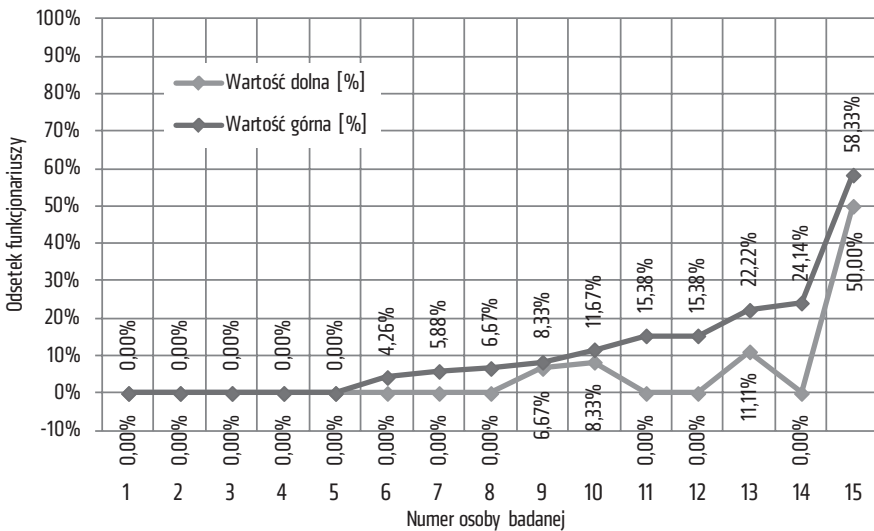
Wykres 2. Odsetek obecnych w porze dziennej funkcjonariuszy działu ochrony w pełni przygotowanych (w opinii dowódców GISW) do skutecznego użycia siły fizycznej zespołowo (grupą funkcjonariuszy)

Odsetki obecnych w porze dziennej funkcjonariuszy działu ochrony w pełni przygotowanych do skutecznego użycia siły fizycznej **indywidualnie** prezentuje wykres 3.

Odsetki obecnych w porze dziennej funkcjonariuszy działu ochrony w pełni przygotowanych do użycia wszystkich środków przymusu bezpośredniego dostępnych w jednostce, w której pełnią służbę, prezentuje wykres 4.

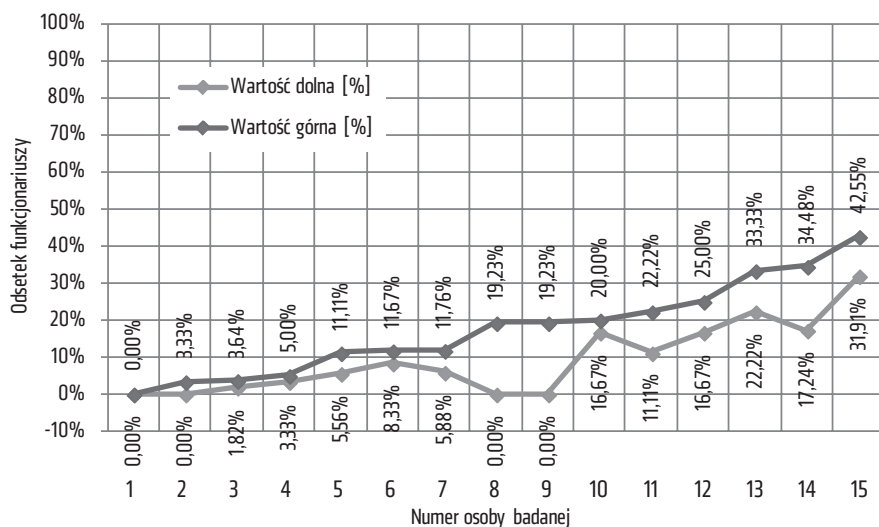

Wykres 3. Odsetek obecnych w porze dziennej funkcjonariuszy działu ochrony w pełni przygotowanych (w opinii dowódców GISW) do skutecznego użycia siły fizycznej indywidualnie

Wykres 4. Odsetek obecnych w porze dziennej funkcjonariuszy działu ochrony w pełni przygotowanych do użycia wszystkich środków przymusu bezpośredniego dostępnych w jednostce, w której pełnią służbę

Odsetki obecnych w porze dziennej funkcjonariuszy działu ochrony, którzy (w opinii dowódców GISW) indywidualnie, profesjonalnie poradzą sobie w przypadku napaści prezentuje wykres 5.

Wykres 5. Odsetek obecnych w porze dziennej funkcjonariuszy działu ochrony, którzy (w opinii dowódców GISW) indywidualnie, profesjonalnie poradzą sobie w przypadku napaści (przy założeniu, że napastnikiem jest zdrowy, agresywny mężczyzna o przeciętnej budowie i masie ciała, który nie trenuje sportów walki, ale który ćwiczy w siłowni)¹²

Warto uzupełnić, że zdaniem 80% badanych poszczególne zmiany działu ochrony różnią się między sobą pod względem liczby obecnych w porze dziennej funkcjonariuszy działu ochrony przygotowanych do użycia siły fizycznej na minimalnym – akceptowalnym poziomie, natomiast niemal 87% badanych twierdzi, że poszczególne zmiany działu ochrony różnią się między sobą pod względem liczby obecnych w porze dziennej funkcjonariuszy działu ochrony w pełni przygotowanych do skutecznego użycia siły fizycznej indywidualnie.

Niemal 75% badanych podaje, że pod względem przygotowania funkcjonariuszy pełniących służbę w innych jednostkach inspektoratu, którego dotyczyło badanie, do użycia środków przymusu bezpośredniego „na ogół

¹² Takie cechy potencjalnego napastnika opisano w pytaniu kwestionariuszowym.

jest podobnie”. Odpowiedzi: „na ogół jest raczej gorzej” oraz „na ogół jest znacznie gorzej” zaznaczyło po jednym badanym. Również jeden badany dostrzegł lepszą sytuację w innych jednostkach inspektoratu względem przygotowania funkcjonariuszy do użycia środków przymusu bezpośredniego (zaznaczając odpowiedź „na ogół jest raczej lepiej”).

Jednocześnie badani stwierdzili znaczną przychylność kierowników działów ochrony jednostek podstawowych SW do realizowania przez GISW szkoleń z zakresu użycia środków przymusu bezpośredniego. Zdaniem badanych jednak 1/3 kierowników działów ochrony jest nieprzychylna takim szkoleniom, co argumentują przede wszystkim niechęcią do generowania dodatkowych nadgodzin funkcjonariuszy oraz brakiem sił, środków i ludzi do podstawowych zadań bieżących, więc tym bardziej do uczestnictwa w szkoleniu.

Wnioski

Dokonując analizy zgromadzonych wyników badań, wziąć należy pod uwagę różne okoliczności stosowania środków przymusu bezpośredniego w warunkach zakładu karnego. Część sytuacji wymagających zastosowania takich środków pozwala funkcjonariuszom na (choćby krótkie) przygotowanie się do interwencji, w tym na dokonanie wyboru funkcjonariuszy, którzy interwencję będą przeprowadzać. Czasami specyfika sytuacji pozwala nawet na wezwanie specjalnej Grupy Interwencyjnej Służby Więziennej stacjonującej w innej jednostce organizacyjnej SW. Niestety w funkcjonowaniu zakładu karnego występują także sytuacje wymagające natychmiastowego podjęcia decyzji o zastosowaniu przymusu bezpośredniego. Takie okoliczności bardzo ograniczają albo też uniemożliwiają decydowanie, który funkcjonariusz (bądź którzy funkcjonariusze) interwencję przeprowadzą.

Uwzględnić trzeba także możliwe mechanizmy działania osób osadzonych będących autorami zachowań (sprawcami lub współsprawcami sytuacji) wymagających zastosowania środków przymusu bezpośredniego. Niektóre z tych zachowań mogą mieć podłoże afektywne. Osoby w tym stanie emocjonalnym często zachowują się impulsywnie, podejmując nieracjonalne,

ale nagłe, gwałtowne decyzje¹³. Jeżeli skutkiem afektu jest np. napaść na funkcjonariusza, to w takiej sytuacji podmiotem atakowanym może stać się każdy funkcjonariusz. Ocena szans powodzenia ataku w afekcie oraz jego skutków może mieć dla jego sprawcy znaczenie marginalne.

Wśród zachowań osób osadzonych wymagających zastosowania środków przymusu bezpośredniego bywają jednak i takie, które mają charakter instrumentalny i oparte są na bezemocjonalnej kalkulacji sprawców. W tej kategorii zachowań znajdują się także instrumentalne napaści na funkcjonariuszy, których celem może być np. zyskanie poważania w konkretnej grupie współwięźniów. W przypadku próby dokonania ucieczki napaść na funkcjonariusza może być częścią skrupulatnie przygotowanego planu. Należy się spodziewać, że wówczas wybór funkcjonariusza, na którego atak zostanie skierowany, będzie dobrze przemyślany. Praktyka penitencjarna pokazuje, że osoby osadzone mają ukształtowane opinie o funkcjonariuszach, z którymi mają styczność. Należy domniemywać, że opinie te, oprócz cech wpływających na jakość komunikacji (jak np. przychyłność, wyrozumiałość czy empatia), obejmują także te cechy funkcjonariuszy, które przesądzają o ich zdolności do obrony (jak np. warunki fizyczne, poziom lęku, impulsywność czy agresywność). W związku z powyższym w przypadkach instrumentalnych naruszeń porządku zakładu karnego w postaci napaści na funkcjonariusza najbardziej narażone na atak mogą być osoby, których zdolności obronne oceniane są przez agresorów nisko. Ocena szans powodzenia ataku o podłożu instrumentalnym może bowiem mieć dla jego sprawcy znaczenie kluczowe.

Mając na względzie powyższe, za zasadne uznać należy takie zarządzanie potencjałami i kompetencjami funkcjonariuszy niezbędnymi do stosowania środków przymusu bezpośredniego, aby w efekcie:

- wszyscy funkcjonariusze działów ochrony jednostek podstawowych SW w sposób stały utrzymywali zdolność do użycia najczęściej stosowanych środków przymusu bezpośredniego na minimalnym akceptowalnym poziomie;
- dowódca każdej zmiany działu ochrony w każdej podstawowej jednostce organizacyjnej SW dysponował funkcjonariuszami o umiejętnościach

¹³ K. Zaborska, *Okoliczności usprawiedliwiające stan silnego wzburzenia przy zabójstwie z afektu*, „Studia Prawnicze KUL” 2018, nr 4 (76).

stosowania wszystkich dostępnych środków przymusu bezpośredniego na ponadprzeciętnym (możliwie najwyższym) poziomie przy założeniu, że funkcjonariusze ci stanowią między 1/4 a 1/3 składu zmiany;

- w każdej jednostce podstawowej SW między 1/4 a 1/3 składu funkcjonariuszy działu ochrony pełniących służbę w trybie dziennym stanowią osoby o umiejętnościach stosowania wszystkich dostępnych środków przymusu bezpośredniego na ponadprzeciętnym (możliwie najwyższym) poziomie;

Wydaje się, że taki stan gotowości funkcjonariuszy umożliwiłby adekwatne reagowanie na większość sytuacji wymagających użycia przymusu, występujących w funkcjonowaniu podstawowej jednostki penitencjarnej. W powyższej propozycji uwzględniono fakt, że do sprawnego przeprowadzenia fizycznej interwencji wobec jednej agresywnej osoby osadzonej zachodzi konieczność zaangażowania kilku (czasem nawet pięciu) funkcjonariuszy. Wzięto pod uwagę także prawdopodobne nieobecności funkcjonariuszy w zmianach (spowodowanych urlopami wypoczynkowymi bądź zwolnieniami lekarskimi).

Mając na uwadze powyższe w kontekście zgromadzonych wyników badań, uznać trzeba, że w większości jednostek podstawowych SW stan przygotowania funkcjonariuszy do użycia środków przymusu bezpośredniego jest niewystarczający. Wystarczy zauważyć, że najczęściej używanym przez Służbę Więzienną środkiem przymusu bezpośredniego jest siła fizyczna¹⁴. Tymczasem w ponad połowie objętych badaniem podstawowych jednostek organizacyjnych SW mniej niż 1/4 funkcjonariuszy działów ochrony obecnych w porze dziennej przygotowanych jest do użycia siły fizycznej na minimalnym – akceptowalnym poziomie (rys. 1). Poziomu pełnego przygotowania 1/4 funkcjonariuszy do skutecznego użycia siły fizycznej indywidualnie nie osiągnięto w niemal 3/4 jednostek (rys. 3), a poziomu pełnego przygotowania 1/4 funkcjonariuszy do skutecznego użycia siły fizycznej zespołowo nie

¹⁴ Między rokiem 2014 a 2019 liczba przypadków użycia tego środka wahała się w Polsce w granicach między 702 a 798. Ponadto użycie innych środków przymusu bezpośredniego, takich jak założenie kajdanków (których w latach 2014–2019 używano rocznie od 533 do 648 razy), zastosowanie celi zabezpieczającej (roczne zastosowanie w latach 2014–2019 od 390 do 570 razy) oraz założenie jednoczęściowego pasa zabezpieczającego (roczne zastosowanie w latach 2014–2019 od 123 do 210 razy) czy wieloczęściowego pasa zabezpieczającego (roczne użycie w latach 2014–2019 od 54 do 116 razy) także bardzo często wymaga użycia siły fizycznej (źródło: dane udostępnione przez CZSW na potrzeby niniejszych badań).

osiągnięto w ponad 3/4 jednostek (rys. 2). Jeszcze bardziej niekorzystnie zarysowują się odsetki funkcjonariuszy w pełni przygotowanych do użycia wszystkich środków przymusu bezpośredniego dostępnych w jednostce, w której pełnią służbę (rys. 4). Dane te są świadectwem niedostatecznej efektywności obecnie funkcjonującego systemu szkolenia i doskonalenia zawodowego funkcjonariuszy Służby Więziennej w zakresie kształtowania i utrzymania ich umiejętności stosowania środków przymusu bezpośredniego. Umiejętności te bowiem (w przeciwieństwie do licznych innych, którymi dysponować muszą funkcjonariusze) w znacznie mniejszym zakresie kształtowane mogą być samodzielnie, w ramach pracy własnej. Podczas szkoleń spełniony bowiem być musi wymóg dysponowania określonym sprzętem, pomieszczeniami treningowymi, a szkolenie powinno odbywać się pod nadzorem doświadczonego instruktora. Niewiele jest w tym zakresie treści szkoleniowych, których przyswojenie powierzyć można funkcjonariuszom w ramach samokształcenia. Dlatego główną odpowiedzialność za stan tego rodzaju umiejętności funkcjonariuszy ponoszą odpowiedzialne za zadania edukacyjne jednostki organizacyjne SW.

Jednak tworząc harmonogramy szkoleń przygotowujących funkcjonariuszy SW do użycia przymusu bezpośredniego oraz kierując na takie szkolenia określoną liczbę funkcjonariuszy, należy brać pod uwagę również możliwość występowania w czasie służby sytuacji zagrożenia skutkujących koniecznością przeprowadzenia interwencji fizycznej wobec kilku osób osadzonych (np. w przypadku zabarykadowania się ich w celi mieszkalnej) lub wobec licznej grupy osób osadzonych (np. w przypadku zbiorowej odmowy opuszczenia placu spacerowego). Sytuacje te wymagają bowiem zaangażowania znacznie większej grupy funkcjonariuszy skutecznych w stosowaniu środków przymusu bezpośredniego.

Napaść jest stale obecnym zagrożeniem dla personelu pracującego z więźniami¹⁵. Tymczasem w ocenie ponad 2/3 badanych jedynie mniej niż 1/5 obecnych w porze dziennej funkcjonariuszy działu ochrony indywidualnie, profesjonalnie poradzi sobie w przypadku takiej właśnie napaści (skrótowy opis hipotetycznego agresora zawarto w opisie wykresu 5). Zauważyć trzeba, że umiejętności samoobrony w przeciwieństwie do umiejętności stosowania

¹⁵ A. Liebling, D. Price, G. Shefer, *The prison Officer*, Routledge, New York 2012, s. 67–72.

środków przymusu bezpośredniego znacznie łatwiej jest kształtować poza służbowym systemem szkolenia i doskonalenia zawodowego. Wymaga to jednak wprowadzenia systemu kształtowania odpowiedzialności funkcjonariuszy za kształtowanie i utrzymanie tych umiejętności oraz wspierania działań własnych w tym obszarze poprzez rozwiązania logistyczne (np. udostępniane sali treningowej, angażowanie funkcjonariuszy–instruktorów sztuk walki) czy ekonomiczne (opłacanie członkostwa w lokalnych klubach treningowych).

Przygotowanie do użycia środków przymusu bezpośredniego

Na prawidłową ocenę zasadności zastosowania przymusu bezpośredniego, a następnie na prawidłowe i skuteczne ich użycie wpływa wiele jakościowo różnorodnych czynników, co czyni tę sytuację trudną pod względem decyzyjnym i wykonawczym. Optymalne przygotowanie funkcjonariusza do profesjonalnego zachowania w takich sytuacjach stanowi poważne wyzwanie edukacyjne dla komórek szkoleniowych SW.

Wydaje się, że jednym z ważniejszych wymogów szkoleń przygotowujących do użycia środków przymusu bezpośredniego jest ich **komplementarność** rozumiana jako ukierunkowanie na ukształtowanie wszystkich (omówionych we wprowadzeniu) kompetencji niezbędnych do ich użycia. Z tej perspektywy za komplementarne uznać będzie można takie szkolenie, które obejmuje: specjalistyczne zagadnienia etyczne, ściśle powiązane z problematyką przymusu fizycznego w kontekstach poszanowania godności ludzkiej i etosu funkcjonariusza SW, psychopedagogiczne zagadnienia dotyczące doraźnych i trwałych konsekwencji stosowania przymusu (zarówno dla osoby ten przymus stosującej, jak i dla osoby, wobec której jest on stosowany), treści kształtujące poczucie odpowiedzialności za utrzymanie psychomotorycznej zdolności do bezpiecznego i praworządnego użycia przymusu bezpośredniego oraz treści metodyczne kształtujące kompetencje służące utrzymaniu takiej zdolności, a także nauczanie czynności ruchowych potrzebnych do indywidualnego i grupowego stosowania środków przymusu bezpośredniego. Jeśli szkolenie ma przygotowywać do użycia środków przymusu bezpośredniego w sposób zgodny z prawem, musi także obejmować:

- trening praktyczny trafnego określania celów użycia tych środków w konkretnych (symulowanych) sytuacjach¹⁶ oraz oceny stanu osiągnięcia tych celów (w trakcie ich użycia)¹⁷;
- trening zachowania granic praworządności i humanitaryzmu podczas użycia środków przymusu bezpośredniego¹⁸;
- trening właściwego doboru środka lub środków przymusu bezpośredniego oraz sposobu ich zastosowania pozwalający na skuteczne osiągnięcie celów ich zastosowania przy spełnieniu bezwzględnego wymogu wyrządzenia możliwie najmniejszej szkody¹⁹;
- trening pozwalający na zachowanie szczególnej ostrożności podczas stosowania środków przymusu bezpośredniego, aby w efekcie minimalizować ryzyko utraty życia lub zdrowia osoby stosującej te środki oraz osoby, wobec której są one stosowane²⁰. Nawet najbardziej wszechstronne przygotowanie funkcjonariuszy SW do użycia środków przymusu bezpośredniego nie oznacza jeszcze przygotowania ich do racjonalnego dysponowania uprawnieniem do użycia środków przymusu bezpośredniego. Uprawnienie to stawia przed służbowymi podmiotami odpowiedzialnymi za szkolenia konieczność doboru szerszego zakresu treści szkolenia. Komplementarne szkolenie powinno bowiem bezwzględnie obejmować aspekty postępowania poprzedzającego decyzję w sprawie użycia środków przymusu bezpośredniego (która może być decyzją o ich użyciu lub decyzją o odstąpieniu od ich użycia), czyli:
- trening właściwej oceny sytuacji oraz trening doboru środków innych niż przymus bezpośredni, których użycie spowodować może ustanie konieczności użycia przymusu.

¹⁶ Celem przygotowania osób szkolonych do wypełnienia wymogów określonych art. 6 ust. 1 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej.

¹⁷ Celem przygotowania osób szkolonych do wypełnienia wymogów określonych art. 7 ust. 2 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej.

¹⁸ Ciekawej analizy granic stosowania przymusu wraz z hipotetycznymi przykładami nadużyć dokonała Anita Kubanek w artykule pt. *Legalność stosowania środków przymusu bezpośredniego w kontekście gwarancji konstytucyjnych. Studium proceduralno-prawne* (2012).

¹⁹ Art. 7 ust. 1 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej.

²⁰ Celem przygotowania osób szkolonych do wypełnienia wymogów określonych art. 7 ust. 3 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej.

Efekty wcześniej omówionego szkolenia przygotowującego do użycia środków przymusu bezpośredniego przydatne będą dopiero w przypadku decyzji o ich użyciu. Wówczas dopiero zachodzi konieczność właściwego doboru strategii ich użycia oraz doboru do konkretnej interwencji zarówno osób ją przeprowadzających, jak i konkretnych środków przymusu i sposobów ich zastosowania.

Samo wdrożenie procesu decyzyjnego co do zastosowania środków przymusu bezpośredniego jest świadectwem wystąpienia sytuacji godzącej w bezpieczeństwo wewnętrzne jednostki penitencjarnej, którą uznać należy za niepożądaną. Z tego powodu niezależnie od podjętych w tym procesie decyzji warto wdrożyć refleksję i wnioski w kierunku możliwości uniknięcia takich sytuacji w przyszłości oraz ukierunkowane na ten cel działania prewencyjne lub profilaktyczne.

Wydawać by się mogło, że niektóre z wymienionych tutaj kompetencji nie są potrzebne funkcjonariuszom niższych szczebli o mniejszych możliwościach decyzyjnych. Jednak dobór treści szkolenia w oparciu o to założenie może okazać się szkodliwy, gdyż w radzeniu sobie z emocjonalnymi skutkami sytuacji trudnej (w jakiej znajdują się funkcjonariusze kierowani do użycia środków przymusu bezpośredniego) kluczowe może okazać się rozumienie sensu zarówno podjęcia, jak i przebiegu konkretnej interwencji.

Kolejnymi niezbędnymi obszarami tematycznymi komplementarnego szkolenia dotyczącego używania przymusu jest problematyka odpowiedzialności i ochrony prawnej przez funkcjonariuszy SW. W wyniku uczestnictwa w szkoleniach funkcjonariusze powinni uzyskać biegłość w tych zakresach dzięki analizie konkretnych przykładów użycia środków przymusu bezpośredniego, analizie postępowań wyjaśniających związanych z sytuacjami użycia tych środków oraz połączonego z tą problematyką orzecznictwa, a także poprzez naukę wykorzystywania służbowych i pozasłużbowych mechanizmów i procedur ochrony prawnej funkcjonariuszy. Włączanie tych treści do szkoleń okazać się może korzystne także z perspektywy efektów kształtowania postaw sprzyjających przestrzeganiu praw człowieka, gdyż „szczególna niechęć wielu funkcjonariuszy do programów dotyczących praw człowieka

wynika z powszechnego przekonania wśród personelu, że ich własna władza i prawa są stopniowo zmniejszane²¹.

Innym wymogiem profesjonalnych szkoleń z zakresu używania środków przymusu bezpośredniego jest ich realizm. Wymóg ten rozumieć należy dwojako. Po pierwsze treści szkolenia (zarówno zajęć praktycznych jak i teoretycznych) w jak najszerszym zakresie powinny odnosić się do rzeczywistych sytuacji, które miały miejsce w praktycznym funkcjonowaniu więzień. Scenariusze sytuacji hipotetycznych wykorzystywanych podczas szkoleń powinny być na tyle, na ile to możliwe, inspirowane minionymi sytuacjami rzeczywistymi. Dużą rolę w spełnieniu zasady realizmu odgrywa zatem kreatywność realizatorów szkoleń oraz ich doświadczenie. Po drugie zatem konieczne do spełnienia zasady realizmu jest to, aby używania środków przymusu bezpośredniego nauczały osoby, które same tych środków używają albo co najmniej w nieodległej przeszłości zgromadziły w tym zakresie doświadczenie zawodowe. Idealną sytuacją jest dysponowanie przez komórkę odpowiedzialną za realizowanie takich szkoleń wykładowcami, którzy jednocześnie wchodzi w skład Grup Interwencyjnych Służby Więziennej i uczestniczą w ich zadaniach bojowych²².

Podsumowując, trzeba stwierdzić, że komplementarność i realizm uznać należy za najistotniejsze kryteria profesjonalnych szkoleń w zakresie używania środków przymusu bezpośredniego. Jedynie ich spełnienie dawać może szansę na komplementarne przygotowanie absolwentów. W przeciwnym razie zawsze należy liczyć się z mniejszymi lub większymi deficytami kompetencji absolwentów.

²¹ J. Bennett, B. Crewe, A. Wahidin, *Understanding Prison Staff*, Routledge, London 2013, s. 424.

²² Ze względu na wysoką istotność oraz złożoność problematyki, zagadnienie realizmu w szkoleniach z zakresu korzystania z uprawnienia do stosowania przymusu bezpośredniego wymaga, zdaniem autora, odrębnego opracowania naukowego.

Bibliografia

- Bennett J., Crewe B., Wahidin A., *Understanding Prison Staff*, Routledge, London 2013.
- Crewe B., *The sociology of imprisonment*, w: Y. Jewkes, J. Bennett, B. Crewe (ed.), *Handbook on prisons*, Routledge, London–New York.
- Hoffman R., Collingwood T.R., *Fit for duty*, Human Kinetics, 2015.
- Kubanek A., *Legalność stosowania środków przymusu bezpośredniego w kontekście gwarancji konstytucyjnych. Studium proceduralno-prawne*, „Przegląd Prawniczy Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza” 2012, nr 1.
- Liebling A., Price D., Shefer G., *The prison Officer*, Routledge, New York 2012.
- Wybrane zagadnienia dotyczące użycia środków przymusu bezpośredniego i broni palnej przez policjantów*, red. nauk. A. Tyburska, Szczytno 2009.
- Zaborska K., *Okoliczności usprawiedliwiające stan silnego wzburzenia przy zabójstwie z afektu*, „Studia Prawnicze KUL” 2018, nr 4 (76).

Źródła prawa

- Regulamin nr 1/2010 z 18 października 2010 r. w sprawie zasad etyki zawodowej funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2020 r., poz. 523).
- Ustawa z dnia 10 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz.U. z 2020 r., poz. 848).
- Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz.U. z 2013, poz. 628).
- Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. o komisjach lekarskich podległych ministrowi właściwemu do spraw wewnętrznych (Dz.U. z 2020 r., poz. 398).

ROBERT NOWACKI

Wyższa Szkoła Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie

Szkolenie zawodowe funkcjonariuszy Służby Więziennej w zakresie użycia środków przymusu bezpośredniego

Abstrakt

W niniejszym artykule przedstawiono problematykę szkolenia zawodowego w Służbie Więziennej w zakresie użycia środków przymusu bezpośredniego. Scharakteryzowano pod kątem zawartych treści szkolenie w części unitarnej, w bloku i module ochronnym. Zaprezentowano również część specjalistyczną – ochronną z podziałem na przedmioty w poszczególnych korpusach oraz ogólny zarys szkolenia w specjalizacjach pozaochronnych z użycia środków przymusu bezpośredniego. Dodatkowo, opisano związek szkolenia zawodowego ze szkoleniem wstępnym, wybranymi szkoleniami specjalistycznymi oraz doskonaleniami zawodowymi realizowanymi w Służbie Więziennej.

Słowa kluczowe: szkolenie, blok i moduł ochronny, Służba Więzienna, środki przymusu bezpośredniego

Abstract

This article presents the issues of training in the Prison Service in the field of the use of direct coercion measures. The training in the unitary part, the block and the protection module are characterized in terms of its content. It also presents specialized part – protective divided into individual subjects in the special groups and the general outline of training non-protective specializations with the use of coercive measures. Additionally, the relationship between vocational training and initial training, selected specialist training courses and professional training carried out in the Prison Service were described.

Keywords: training, block and protection module, Prison Service, measures of direct coercion

Wprowadzenie

Bezpieczeństwo w zakładzie karnym stanowi wartość, o którą należy zabiegać w sposób nieustanny, uwzględniając przy tym dynamikę zmian zachodzących zarówno wewnątrz jednostek organizacyjnych Służby Więziennej, jak i w otoczeniu zewnętrznym, czego doskonałą egzemplifikację stanowi COVID-19. Jest to proces obejmujący różnorodne przedsięwzięcia mające na celu przeciwdziałanie zagrożeniom i zarządzanie w sytuacjach kryzysowych¹. W trakcie codziennej służby funkcjonariusze Służby Więziennej stykają się z różnymi niebezpieczeństwami, np.²:

- ♦ napaścią ze strony osoby pobawionej wolności na funkcjonariuszy i pracowników,
- ♦ usiłowaniami ucieczki przez osoby pozbawione wolności z terenu jednostki organizacyjnej Służby Więziennej lub konwoju,
- ♦ bójkami, pobiciami,
- ♦ naruszeniem porządku bezpieczeństwa publicznego,³
- ♦ a w skrajnych wypadkach:
- ♦ napaścią na jednostkę organizacyjną Służby Więziennej lub konwój,
- ♦ buntem⁴,
- ♦ wzięciem zakładnika.

Aby zapobiegać oraz przeciwdziałać tego typu sytuacjom, dopuszcza się, zgodnie z przepisami prawa, możliwość użycia środków przymusu bezpośredniego, prowadzących do wymuszania właściwego zachowania⁵. Ustawodawca

¹ K.A. Wojtaszczyk, *Bezpieczeństwo państwa – konceptualizacja pojęć*, w: *Bezpieczeństwo państwa. Wybrane problemy*, red. nauk. K.A. Wojtaszczyk, A. Materska-Sosnowska, Warszawa 2009, s. 12.

² Zał. nr 1 zarządzenia Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 3 I 2018 r. w sprawie służby dyżurnej w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej, zdarzeń mogących wystąpić w Służbie Więziennej oraz sposobu ich wyjaśniania i dokumentowania.

³ Ibidem, pkt 1d – zdarzenie w poważnym stopniu wpływające na realizację „porządku wewnętrznego” w jednostce organizacyjnej.

⁴ Ibidem, pkt 1 c – zdarzenie naruszające bezpieczeństwo jednostki organizacyjnej, polegające na zbiorowym wystąpieniu osadzonych poprzez samowolne opuszczenie wyznaczonych miejsc pobytu lub pracy albo ich opanowanie i niepodporządkowanie się wydawanym poleceniom, w trakcie którego doszło do naruszenia nietykalności osób lub zniszczenia mienia.

⁵ M. Mieszkuniec, *Prawne uwarunkowania interwencji policyjnych*, Szczytno 2004, s. 10; A. Szymański, D. Walczak, E. Krzyżak-Szymańska, *Podręcznik policjanta służby prewencyjnej*, cz. 1, Legionowo 2004, s. 147; R. Stefański, *Środki przymusu bezpośredniego, wybrane*

określił, że funkcjonariusze Służby Więziennej w trakcie realizacji zadań ustawowych mają prawo do użycia środków przymusu bezpośredniego w postaci⁶:

1. siły fizycznej w postaci technik:
 - a) transportowych,
 - b) obrony,
 - c) ataku,
 - d) obezwładnienia;
2. kajdanek:
 - a) zakładanych na ręce,
 - b) zakładanych na nogi,
 - c) zespolonych;
3. pasa obezwładniającego;
4. kasku zabezpieczającego;
5. pałki służbowej;
6. wodnych środków obezwładniających;
7. psa służbowego;
8. pocisków niepenetracyjnych;
9. chemicznych środków obezwładniających w postaci:
 - a) ręcznych miotaczy substancji obezwładniających,
 - b) granatów łzawiących,
 - c) innych urządzeń przeznaczonych do miotania środków obezwładniających;
10. przedmiotów przeznaczonych do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej;
11. celi zabezpieczającej.

Profesjonalnie przygotowany do realizacji zadań funkcjonariusz to nie tylko taki, który jest wyposażony w odpowiedni sprzęt, ale przede wszystkim wyszkolony, potrafiący realizować nawet najtrudniejsze zadania służbowe.

zagadnienia, Słupsk 2012, s. 8; M. Kaczmarczyk, A. Sęk, *Wybrane zagadnienia dotyczące użycia środków przymusu bezpośredniego i broni palnej przez policjantów*, Szczytno 2009, s. 46–47, M. Ławrynowicz-Mikłaszewicz, *Bezpieczeństwo jako prawo człowieka w kontekście stosowania środków przymusu bezpośredniego i broni palnej przez uprawnione podmioty*, „Przegląd Prawniczy, Ekonomiczny i Społeczny” 2014, nr 4, s. 64.

⁶ Art. 19 ustawy z dnia 9 IV 2010 r. o Służbie Więziennej, Dz.U. z 2020 r., poz. 848; art. 12 ust. 1 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz.U. z 2019 r., poz. 2418.

Temu służy odpowiedni system szkoleń w zakresie m.in. stosowania środków przymusu bezpośredniego. W ich efekcie funkcjonariusz publiczny powinien odznaczać się:

- umiejętnością stosowania technik obezwładniających, w tym przy użyciu wskazanego w ustawie oprzyrządowania;
- znajomością miejsca wrażliwego na uderzenia oraz kopnięcia, w tym także praktyczną umiejętnością stosowania technik obronnych;
- praktyczną wiedzą w zakresie transportowania osoby z wykorzystaniem siły fizycznej, chwytów transportowych, dźwigni transportowych, współdziałania z innymi osobami, używania urządzeń technicznych, chemicznych oraz zwierząt;
- umiejętnością właściwego i bezpiecznego posługiwania się własnym oprzyrządowaniem;
- umiejętnością zastosowania odpowiedniego algorytmu czynności ratowniczych, w tym dokonania oceny stanu osoby poszkodowanej, przeprowadzenia badań fizykalnych, zabezpieczenia poszkodowanego, wykonania resuscytacji krążeniowo-oddechowej, zabezpieczania ran i tamowania krwotoków, zastosowania działań zapobiegających rozwojowi wstrząsu, zabezpieczenia urazów układu kostno-stawowego, przygotowania poszkodowanego do transportu;
- podstawową wiedzą w zakresie obowiązujących regulacji prawnych, w tym umiejętnością dokonania oceny konkretności oraz realności występującego niebezpieczeństwa⁷.

Tematyka artykułu nie jest przypadkowa, gdyż autor, wieloletni wykładowca i praktyk, kładzie duży nacisk w szkoleniach realizowanych w Służbie Więziennej na kwestię praworządności, humanitaryzmu i dobrych praktyk w zakresie użycia środków przymusu bezpośredniego. W Służbie Więziennej funkcjonariusz staje się użytkownikiem tego rodzaju środków, będących na wyposażeniu formacji, po odbyciu przeszkolenia zawodowego, a w przypadku broni – zakończonego egzaminem⁸. Kwestia użycia broni palnej nie jest

⁷ M. Karpiuk, A. Nowosad, K. Pawelec, K. Sikora, I. Tuleya, *Środki przymusu bezpośredniego*, w: M. Karpiuk (red.), *Ustawa o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej. Komentarz*, Prawo bezpieczeństwa. Komentarze, Olsztyn 2019, s. 84.

⁸ § 6.1 zał. zarządzenia nr 49/2013 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 18 XI 2013 r. w sprawie gospodarowania uzbrojeniem i środkami ochrony w Służbie Więziennej.

tematem tej pracy, lecz w tym miejscu wymaga podkreślenia, gdyż należy pamiętać o środkach przymusu bezpośredniego, które mogą być miotane za pomocą broni palnej, np. pociski niepenetracyjne⁹.

Niezwykle istotny jest fakt, że ustawa o Służbie Więziennej i ustawa o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej nie różnicują uprawnień do użycia środków przymusu bezpośredniego w zależności od rodzaju działań służb¹⁰. W Służbie Więziennej różnice te występują w programach szkoleń. Największe uprawnienia posiadają funkcjonariusze działu ochrony, którzy w związku z wykonywaniem swoich zadań częściej spotykają się z koniecznością ich używania. Znajomość uprawnień funkcjonariuszy do użycia poszczególnych rodzajów środków przymusu bezpośredniego stanowi fundamentalne kryterium wyznaczania do pełnienia służby na stanowisku ochronnym. Zdaniem autora niewyobrażalna staje się sytuacja, w jakiej funkcjonariusz używa środków przymusu bezpośredniego, w które został wyposażony w związku z wykonywaniem czynności służbowych, a nie jest ich użytkownikiem.

Tematyka kształcenia funkcjonariuszy i pracowników w Służbie Więziennej zawarta jest w rozdziale 6a ustawy z dnia 9 kwietnia o Służbie Więziennej, gdzie w art. 43a wymienione są jej rodzaje, to jest szkolenie wstępne, zawodowe i specjalistyczne; doskonalenia zawodowe oraz studia zawodowe i podyplomowe na Uczelni¹¹. Podstawę realizacji szkolenia wstępnego, zawodowego i specjalistycznego funkcjonariuszy i pracowników stanowią zaś programy szkoleń, które w drodze zarządzenia określa Dyrektor Generalny Służby Więziennej¹².

Rozważania w rozdziale tym koncentrują się przede wszystkim na analizie szkolenia zawodowego, a także jego pochodnych, czyli szkolenia wstępnego, szkolenia specjalistycznego oraz doskonalenia zawodowego przeznaczonych dla funkcjonariuszy Służby Więziennej. Szkolenie z zakresu użycia środków

⁹ Art. 12 ust. 1 pkt 11 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz.U. z 2019 r., poz. 2418.

¹⁰ Rodzaje służb w Służbie Więziennej to w szczególności: dział ochrony, dział penitencjarny, dział kwatermistrzowski, dział ewidencji, dział finansowy, dział kadr, dział terapeutyczny.

¹¹ Art. 43a ustawy z dnia 9 IV 2010 r. o Służbie Więziennej, Dz.U. z 2020 r., poz. 848.

¹² Zarządzenie nr 61/18 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 20 XII 2018 r. w sprawie programów szkolenia wstępnego, zawodowego i specjalistycznego w Służbie Więziennej dla funkcjonariuszy i pracowników.

przymusu bezpośredniego rozpoczyna się w szkoleniu wstępnym, któremu podlegają wszyscy funkcjonariusze¹³. Składa się na nie: wstępna adaptacja zawodowa, kurs przygotowawczy oraz praktyka zawodowa. Funkcjonariusz odbywa je niezwłocznie, po przyjęciu do służby. Zdobywa wiedzę i umiejętności praktyczne niezbędne do wykonywania zadań na zajmowanym stanowisku służbowym¹⁴. Problematyka użycia środków przymusu bezpośredniego zawarta jest we wszystkich trzech etapach szkolenia wstępnego:

- pierwszy – jest realizowany w jednostce organizacyjnej, w której funkcjonariusz pełni służbę w ramach wstępnej adaptacji zawodowej. Trwa 20 dni roboczych i prowadzony jest przez mentora (opiekuna) oraz inne osoby. W tej części szkolenia funkcjonariusz zapoznaje się z podstawowymi środkami przymusu bezpośredniego i zasadami ich użycia¹⁵.
- drugi – jest realizowany stacjonarnie na Uczelni, w Centralnym Ośrodku Szkolenia Służby Więziennej, ośrodku szkolenia Służby Więziennej albo ośrodku doskonalenia kadr Służby Więziennej w ramach kursu przygotowawczego¹⁶, z podziałem na specjalizacje ochronną i pozaochronną¹⁷. Szkolenie w wypadku funkcjonariuszy trwa 22 dni kalendarzowe i obejmuje:
 - przyswojenie zasad użycia środków przymusu bezpośredniego ze szczególnym uwzględnieniem praworządności oraz zasad humanitarnego traktowania osób, wobec których je zastosowano, a także dokumentowanie i nieprawidłowości użycia środków przymusu bezpośredniego;
 - cel i zasady użycia lub wykorzystania siły fizycznej, pałki służbowej, pocisków niepenetracyjnych;

¹³ § 2 zał. nr 1 zarządzenia nr 61/18 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 20 XII 2018 r. w sprawie programów szkolenia wstępnego, zawodowego i specjalistycznego w Służbie Więziennej dla funkcjonariuszy i pracowników.

¹⁴ Art. 43a ustawy z dnia 9 IV 2010 r. o Służbie Więziennej, Dz.U. z 2020 r., poz. 848.

¹⁵ Zał. nr 1 zarządzenia nr 61/18 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 20 XII 2018 r. w sprawie programów szkolenia wstępnego, zawodowego i specjalistycznego w Służbie Więziennej dla funkcjonariuszy i pracowników, s. 9.

¹⁶ Art. 43g ustawy z dnia 9 IV 2010 r. o Służbie Więziennej, Dz.U. z 2020 r., poz. 848.

¹⁷ § 1.2 zał. nr 1 zarządzenia nr 61/18 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 20 XII 2018 r. w sprawie programów szkolenia wstępnego, zawodowego i specjalistycznego w Służbie Więziennej dla funkcjonariuszy i pracowników.

- cel i zasady użycia kajdanek, pasa obezwładniającego jednocześnie, kasku zabezpieczającego i chemicznych środków obezwładniających¹⁸;
 - treści realizowane w kursie przygotowawczym w zakresie powyższych zagadnień nie różnią się od siebie przy podziale szkolenia na specjalizację ochronną i pozaochronną.
- ♦ trzeci – jest realizowany w jednostce organizacyjnej w formie praktyki zawodowej¹⁹, która trwa od 2 do 4 miesięcy i tak jak w wypadku pierwszego etapu prowadzona jest przez mentora (opiekuna) oraz inne osoby. Program praktyki zawodowej po kursie przygotowawczym jest zróżnicowany w zależności od działu służby, w którym funkcjonariusz ją pełni. Treści dotyczące użycia środków przymusu bezpośredniego zawiera wyłączenie program specjalizacji ochronnej. Są to zagadnienia poświęcone środkom przymusu bezpośredniego, w które funkcjonariusz może być wyposażony w związku z pełnieniem służby w jednostce macierzystej, oraz zasady ich prewencyjnego użycia.

Szkolenie wstępne kończy się egzaminem, który obejmuje sprawdzenie wiedzy i poziom opanowanych umiejętności określonych w programie szkolenia wstępnego oraz ocenę przydatności do służby lub pracy według skali ocen, tak jak w wypadku egzaminu kończącego kurs przygotowawczy. Szkolenie zawodowe to kolejny etap w procesie kształcenia, który funkcjonariusz Służby Więziennej może rozpocząć po ukończeniu szkolenia wstępnego. Szkolenie zawodowe stanowi kontynuację oraz rozszerzenie treści programowych szkolenia wstępnego i służy pogłębieniu wiedzy oraz umiejętności zawodowych funkcjonariusza, koniecznych do należytego wykonywania zadań służbowych w korpusie podoficerów, chorążych i oficerów. Szkolenie zawodowe prowadzone jest na Uczelni, w Centralnym Ośrodku Szkolenia Służby Więziennej, ośrodku szkolenia Służby Więziennej lub ośrodku doskonalenia kadr Służby Więziennej²⁰.

¹⁸ Ibidem, s. 36–37, 50.

¹⁹ Art. 43g ustawy z dnia 9 IV 2010 r. o Służbie Więziennej, Dz.U. z 2020 r., poz. 848.

²⁰ Ibidem, art. 43o.

W obecnej formule szkolenie zawodowe funkcjonariuszy Służby Więziennej dla wszystkich korpusów (podoficerskiego, chorążych i oficerskiego), składa się z dwóch części – unitarnej i specjalistycznej.

Pierwsza część – unitarna – szkolenia zawodowego jest jednakowa dla wszystkich funkcjonariuszy, z wyjątkiem lekarzy, pod względem czasu trwania i realizowanych treści programowych, w grupach, bez podziału na specjalizacje²¹. Wiedza i umiejętności nabywane podczas ich realizacji mają charakter uniwersalny i są traktowane jako niezbędne dla każdego funkcjonariusza odbywającego szkolenia²². Część unitarna składa się z bloków tematycznych i modułów. Bloki tematyczne zawierają: blok wstępny, patriotyczno-historyczny, ochronny, penitencjarny i administracyjny, natomiast w skład modułów wchodzi: moduł ochronny oraz moduł penitencjarno-administracyjny. Treści z zakresu użycia środków przymusu bezpośredniego zawarte są przede wszystkim w bloku i module ochronnym.

Blok ochronny to merytoryczne wprowadzenie do zagadnień realizowanych w module ochronnym. Zajęcia prowadzone w formie ćwiczeń, warsztatów, wykładów podzielone są na poszczególne obszary tematyczne, tj. zagadnienia bezpieczeństwa, samoobronę z elementami prozdrowotnej aktywności fizycznej, szkolenie strzeleckie, technikę więzienną oraz ratownictwo przedmedyczne.

W obszarach tych realizowane są następujące treści z zakresu bezpieczeństwa:

- podstawy prawne użycia środków przymusu bezpośredniego, określające zasady oraz sposoby posługiwania się nimi²³;
- katalog środków przymusu bezpośredniego, które mogą być użyte przez funkcjonariuszy Służby Więziennej²⁴;

²¹ § 21.2 zał. nr 2 zarządzenia nr 61/18 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 20 XII 2018 r. w sprawie programów szkolenia wstępnego, zawodowego i specjalistycznego w Służbie Więziennej dla funkcjonariuszy i pracowników.

²² Ibidem, § 22 ust. 2.

²³ Są nimi: ustawa o Służbie Więziennej z dnia 9 IV 2010 r. (Dz.U. z 2020 r., poz. 848) i ustawa z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz.U. z 2019 r., poz. 2418).

²⁴ Art. 19 ustawy z dnia 9 IV 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz.U. z 2020 r., poz. 848) w związku z art. 12 ust. 1 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz.U. z 2019 r. poz. 2418).

- ♦ przypadki użycia środków przymusu bezpośredniego przez funkcjonariuszy Służby Więziennej²⁵;
 - ♦ przykłady możliwych sytuacji użycia środków przymusu bezpośredniego przez funkcjonariuszy Służby Więziennej, czyli zdarzeń zawierających znamiona sytuacji wskazanych w przepisach prawnych (przypadki użycia środków przymusu bezpośredniego) uzasadniających możliwość ich użycia²⁶;
 - ♦ zasady ogólne użycia środków przymusu bezpośredniego, to jest kompetencji, ostrzeżenia, celowości, niezbędności, minimalizacji skutków, szczególnej ostrożności, a także przestrzegania praw człowieka²⁷;
 - ♦ zasady szczegółowe²⁸ stosowania środków przymusu bezpośredniego, do których zaliczyć należy: siłę fizyczną, kajdanki, chemiczne środki obezwładniające, pałkę służbową, czyli środki przymusu bezpośredniego, mogące stanowić podstawowe wyposażenie każdego funkcjonariusza Służby Więziennej pełniącego służbę na stanowisku²⁹ ochronnym. Dodatkowo przedstawiane są również zasady użycia pasów obezwładniających, kasku zabezpieczającego oraz celi zabezpieczającej;
 - ♦ zasady dokumentowania użycia środków przymusu bezpośredniego³⁰.
- Samoobrona z elementami prozdrowotnej aktywności fizycznej³¹ obejmuje:
- ♦ przewroty gimnastyczne w przód i w tył, pady w przód, tył, na boki, z przetoczeniami;

²⁵ Art. 19 ustawy z dnia 9 IV 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz.U. z 2020 r., poz. 848) w związku z art. 11 oraz art. 35 ust. 2 pkt 10 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz.U. z 2019 r., poz. 2418).

²⁶ L. Dyduch, K. Świerczewski, W. Biedrzycki, *Użycie środków przymusu bezpośredniego przez policjantów*, Legionowo 2014, s. 15.

²⁷ Ibidem, s. 26–27.

²⁸ Zasady, które dotyczą wyłącznie danego rodzaju środka przymusu bezpośredniego.

²⁹ § 2 pkt 26 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 X 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych SW (Dz.U. z 2016 r., poz. 1804), stanowisko – stała lub okresowa funkcja pełniona w związku z ochroną jednostki organizacyjnej lub konwoju.

³⁰ Do podstawowej dokumentacji w tym zakresie zaliczamy: notatkę z użycia środka przymusu bezpośredniego, nagranie audiowizualne, Centralną Bazę Danych Osób Pozbawionych Wolności, książkę przebiegu służby dowódcy zmiany.

³¹ Zał. nr 2 zarządzenia nr 61/18 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 20 XII 2018 r. w sprawie programów szkolenia wstępnego, zawodowego i specjalistycznego w Służbie Więziennej dla funkcjonariuszy i pracowników, s. 19.

- obrona przed uchwyceniem za nadgarstek jednorącz, oburącz z przodu i z tyłu;
- bloki, uniki, zasłony;
- obrona przed uchwyceniem za ubranie jednorącz i oburącz;
- obrona przed obchwytem tułowia z przodu i z tyłu pod ramionami i przez ramiona;
- obrona przed duszeniem w staniu z przodu, z tyłu, w staniu z przodu przy ścianie, w leżeniu, przed duszeniem przedramieniem;
- zakładanie kajdanek na ręce z przodu, z tyłu, na nogi, zespolone – jako środek prewencyjny;
- obrona przed ciosem prostym i okrężnym, tzw. „sierpem”;
- obrona przed atakiem z użyciem narzędzia oraz przedmiotów ostrych lub tępych, np. szkła, noża, kija, pałki itp.;
- użycie siły fizycznej w postaci chwytów transportowych;
- użycie siły fizycznej w postaci chwytów obezwładniających.

Szkolenie w zakresie użycia środków przymusu bezpośredniego w tym obszarze skupia się na nauce użycia siły fizycznej w postaci technik obrony, obezwładnienia, transportowych oraz technik użycia wszystkich rodzajów kajdanek³². Są to zajęcia praktyczne realizowane w hali sportowej. Naukę rozpoczyna się od padów i przewrotów, a następnie przechodzi się do treningu odpowiednich technik użycia siły fizycznej oraz kajdanek. W trakcie ćwiczeń kładziony jest duży nacisk na bezpieczeństwo zajęć i zminimalizowanie ryzyka wystąpienia kontuzji poprzez m.in. każdorazową rozgrzewkę poprzedzającą trening. Szkolenie zawiera również elementy prozdrowotnej aktywności fizycznej, gdyż dla zapewnienia prawidłowej realizacji taktyki użycia środków przymusu bezpośredniego istotna jest również sprawność fizyczna³³.

³² Art. 12 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz.U. z 2019 r., poz. 2418), kajdanki: a) zakładane na ręce b) zakładane na nogi c) zespolone.

³³ L. Dyduch, *Środki przymusu bezpośredniego. Ich posiadanie, użycie i wykorzystanie przez policjantów*, Centrum Szkolenia Policji, Legionowo 2014, s. 62

Zdjęcie 1. Zajęcia z przedmiotu samoobrona z elementami prozdrowotnej aktywności fizycznej

Źródło: materiały własne.

Obszar techniki więziennej³⁴, zawierający wprowadzenie do systemu łączności bezprzewodowej oraz obsługę dostępnych kanałów, obsługę funkcji „napad”, prowadzenie komunikacji przez radiotelefony, elementy systemów alarmowych³⁵, posługiwanie się sygnalizacją napadową – to przede wszystkim nauka obsługi i wykorzystania zabezpieczeń techniczno-ochronnych³⁶ w postaci środków łączności radiowej i przewodowej oraz środków alarmowania. Środki łączności, o czym nie należy zapominać, umożliwiają uzyskanie wsparcia w przypadku konieczności użycia środków przymusu

³⁴ Zał. nr 2 zarządzenia nr 61/18 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 20 XII 2018 r. w sprawie programów szkolenia wstępnego, zawodowego i specjalistycznego w Służbie Więziennej dla funkcjonariuszy i pracowników, s. 20–21.

³⁵ § 2 pkt 1 wytycznych nr 4/2013 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 10 VI 2013 r. w sprawie określenia standardów systemów zabezpieczeń elektronicznych w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej, alarm – rozumie się przez to słowo ostrzeżenie o istnieniu zagrożenia dla zdrowia lub życia, mienia lub środowiska.

³⁶ § 22 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 X 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych SW (Dz.U. z 2016 r., poz. 1804).

bezpośredniego, natomiast sygnalizacja alarmowa w pawilonach mieszkalnych ma umożliwić natychmiastowe powiadomienie stanowiska dowodzenia o grożącym niebezpieczeństwie poprzez włączenie sygnalizatora przenośnego lub stacjonarnego³⁷.

Ratownictwo przedmedyczne³⁸, to przede wszystkim:

- określenie stanu osoby poszkodowanej oraz priorytetu w udzielaniu pierwszej pomocy przedmedycznej;
- umiejętność wezwania specjalistycznych służb oraz podjęcia działań mających na celu udzielenie pomocy przedmedycznej, zwiększającej szanse na przeżycie osób poszkodowanych;
- procedura wezwania pomocy w jednostce penitencjarnej;
- umiejętność przeprowadzenia resuscytacji krążeniowo-oddechowej w warunkach izolowanych oraz w warunkach jednostki penitencjarnej;
- umiejętność zatamowania różnego rodzaju krwotoków;
- umiejętność zaopatrzenia złamań w zależności od rodzaju złamania;
- umiejętność udzielania pierwszej pomocy w przypadku epilepsji, w tym w warunkach jednostki penitencjarnej;
- umiejętność udzielania pierwszej pomocy w przypadku postrzału;
- umiejętność udzielania pierwszej pomocy w przypadku omdlenia.

Zakres przedmiotu obejmuje niezwykle istotną kwestię, jaką jest udzielenie pierwszej pomocy, czyli zespół czynności podejmowanych w celu ratowania osoby w stanie nagłego zagrożenia zdrowotnego, wykonywanych przez osobę znajdującą się w miejscu zdarzenia, w tym również z wykorzystaniem wyrobów medycznych i wyposażenia wyrobów medycznych, w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 20 maja 2010 r. o wyrobach medycznych (Dz.U. z 2020 r., poz. 186) oraz produktów leczniczych wydawanych bez wskazań lekarza, dopuszczonych do obrotu na terytorium państwa polskiego³⁹. Należy dodać, że jednym z podstawowych obowiązków funkcjonariusza po

³⁷ § 4 pkt 8 wytycznych nr 1/2019 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 17 VI 2019 r. w sprawie wymagań technicznych i ochronnych dla pawilonów zakwaterowania osadzonych w jednostkach organizacyjnych SW.

³⁸ Zał. nr 2 zarządzenia nr 61/18 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 20 XII 2018 r. [...], s. 21.

³⁹ Art. 3 pkt 7 ustawy z dnia 8 IX 2006 r. o Państwowym Ratownictwie Medycznym, (Dz.U. z 2020 r., poz. 882).

użyciu środka przymusu bezpośredniego, w wyniku którego doszło do zranienia osoby lub wystąpiły inne widoczne objawy zagrożenia życia lub zdrowia, jest niezwłoczne udzielenie tej osobie pierwszej pomocy, a w razie potrzeby wezwanie wykwalifikowanej pierwszej pomocy lub podmiotów świadczących medyczne czynności ratunkowe⁴⁰. W związku z tym, każdy funkcjonariusz uprawniony do użycia i wykorzystania środków przymusu bezpośredniego musi być odpowiednio przeszkolony w tym zakresie.

Zajęcia w module ochronnym odbywają się w odpowiednio przystosowanych obiektach i mają charakter praktyczny. Trwają 4 dni i są podzielone tematycznie⁴¹. Jednego dnia kompleksowo ćwiczy się jedno zagadnienie. W trakcie zajęć rozpatrywane są konkretne sytuacje, które miały miejsce w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej. W zakresie użycia środków przymusu bezpośredniego trenowane są cztery zagadnienia⁴²:

- trening umiejętności w zakresie użycia podstawowych środków przymusu bezpośredniego w realnych sytuacjach. Ćwiczenia te skupiają się przede wszystkim na doskonaleniu technik użycia siły fizycznej oraz kajdanek w ramach tzw. samodzielnej decyzji. Polegają one na symulacji ataku na funkcjonariusza przez osobę pozbawioną wolności – w trakcie wykonywania codziennych obowiązków⁴³;

⁴⁰ Art. 36 ust. 1 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz.U. z 2019 r., poz. 2418.

⁴¹ Oprócz zagadnienia poświęconego użyciu środków przymusu bezpośredniego przez funkcjonariuszy Służby Więziennej, program części modułowej zawiera następujące treści: realizacja czynności kontrolnych, podstawowe przedsięwzięcia realizowane w oddziale mieszkalnym oraz służba wartownicza i konwojowa.

⁴² Zał. nr 2 zarządzenia nr 61/18 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 20 XII 2018 r. [...], s. 36.

⁴³ Art. 35 ust. 2 pkt 10 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz.U. z 2019 r., poz. 2418, uprawnia każdego funkcjonariusza Służby Więziennej do użycia środków przymusu bezpośredniego wyłącznie w przypadku usiłowania bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie lub zdrowie uprawnionego lub innej osoby, usiłowania ucieczki przez osobę pozbawioną wolności, a także w pościgu za nią lub osobą, która dokonała bezpośredniego, bezprawnego zamachu na obiekty zakładu karnego, aresztu śledczego lub innej jednostki organizacyjnej, w której Służba Więzienna zapewnia porządek i bezpieczeństwo.

Zdjęcie 2. Zajęcia w module ochronnym – ćwiczenia z użycia siły fizycznej

Źródło: materiały własne.

- ♦ trening postępowania funkcjonariusza w trakcie wystąpienia zagrożenia w oddziale mieszkalnym. W trakcie realizacji tego zagadnienia ćwiczony jest schemat meldowania właściwemu przełożonemu lub dowódcy zmiany o wystąpieniu zdarzenia naruszającego ustalony porządek lub bezpieczeństwo jednostki organizacyjnej⁴⁴, poprzez dostępne środki łączności oraz alarmowania;
- ♦ ćwiczenia w udzielaniu pierwszej pomocy w wypadku zranienia lub wystąpienia innych widocznych objawów zagrożenia życia lub zdrowia, w wyniku użycia środków przymusu bezpośredniego. W tym temacie doskonalili się algorytm postępowania w różnych stanach zagrożenia zdrowotnego, od utraty przytomności do zranienia. Zranienie może nastąpić w wyniku niewłaściwego, zbyt długotrwałego lub zbyt

⁴⁴ § 66.2 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 X 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych SW (Dz.U. z 2016 r., poz. 1804).

dotkliwego użycia środka przymusu bezpośredniego. Przykładem może być niezapewnienie przepływu krwi przy stosowaniu kajdanek⁴⁵;

- dokumentowanie użycia środków przymusu bezpośredniego. Ta część szkolenia z zakresu użycia środków przymusu bezpośredniego polega na sporządzeniu dokumentacji w formie notatki. Jej treść zależy od skutków użycia. Jeżeli skutkiem użycia było zranienie osoby lub wystąpienie innych widocznych objawów zagrożenia życia lub zdrowia tej osoby albo jej śmierć, albo zniszczenie mienia, notatka zawiera 11 punktów⁴⁶. Jeżeli nie nastąpiły powyższe skutki, to notatka zawiera tylko 7 punktów. Uczestnicy szkolenia wypełniają wzory druków opracowane przez wykładawcę.

Bezpośrednio po zrealizowaniu zajęć w modułach słuchacze zdają egzamin obejmujący zagadnienia z poszczególnych bloków i modułów⁴⁷. W wypadku bloku i modułu ochronnego egzamin składa się z:

- testu wiedzy, który zwiera m.in. rodzaje, przypadki oraz zasady użycia środków przymusu bezpośredniego;
- części praktycznej, polegającej na prawidłowym użyciu środków przymusu bezpośredniego w sytuacji napaści na funkcjonariusza przez osadzonego;
- dokumentowania użycia środków przymusu bezpośredniego w formie notatki służbowej.

Zakończeniem części unitarnej dla funkcjonariuszy jest praktyka zawodowa obejmująca treści szkolenia ochronnego i realizowana w zakładach karnych i aresztach śledczych. Część specjalistyczna ma na celu przygotowanie funkcjonariusza do właściwego wykonywania obowiązków na zajmowanym stanowisku służbowym. Szkolenie w części specjalistycznej stanowi

⁴⁵ A. Kubanek, *Legalność stosowania środków przymusu bezpośredniego w kontekście gwarancji konstytucyjnych. Studium proceduralno-prawne*, „Przegląd Prawniczy Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza” 2012, nr 1, s. 186.

⁴⁶ Art. 54 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz.U. z 2019 r., poz. 2418.

⁴⁷ § 22.7 zał. nr 2 zarządzenia nr 61/18 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 20 XII 2018 r. w sprawie programów szkolenia wstępnego, zawodowego i specjalistycznego w Służbie Więziennej dla funkcjonariuszy i pracowników.

uzupełnienie i rozszerzenie treści szkolenia unitarnego w zakresie przygotowującym funkcjonariusza do samodzielnej służby na stanowisku⁴⁸.

Natomiast kształcenie z zakresu użycia środków przymusu bezpośredniego w specjalizacjach pozaochronnych skupia się przede wszystkim na użyciu pocisków niepenetracyjnych oraz siły fizycznej i kajdanek. Przedstawiane treści szczegółowe nie różnią się od siebie w poszczególnych korpusach. Zagadnienia te są realizowane w trakcie zajęć z przedmiotów:

- szkolenie strzeleckie obejmujące naukę strzelania w różnych sytuacjach (ucieczka, napad itp.) ze strzelby powtarzalnej kal. 12. Obecnie do dyspozycji funkcjonariuszy Służby Więziennej są strzelby firmy Mossberg oraz naboje Chrabąszcz 20 i 50. Przedmiot ten kończy się egzaminem.
- samoobrona z elementami prozdrowotnej aktywności fizycznej to doskonalenie technik samoobrony nauczanych w części unitarnej, w tym chwytów transportowe, obezwładniające oraz obrona przed ciosem pięścią na wprost i z boku. Dodatkowo szkolone jest użycie siły fizycznej w postaci chwytów transportowych i obezwładniających oraz użycie kajdanek w grupach, a także obrona przed kopnięciem na wprost i z boku.

Część specjalistyczna w specjalizacji ochronnej to przedmioty zawodowe niezbędne w służbie ochronnej, tj. zagadnienia bezpieczeństwa, szkolenie strzeleckie, samoobrona z elementami prozdrowotnej aktywności fizycznej oraz działania interwencyjne. Każdy z tych przedmiotów zawiera elementy szkolenia z zakresu użycia środków przymusu bezpośredniego.

Kształcenie w zakresie użycia środków przymusu bezpośredniego w specjalizacji ochronnej różni się w zależności od korpusu. Korpus podoficerski to przede wszystkim służba w bezpośrednim kontakcie z osobami pozbawionymi wolności, czyli wszystkie podstawowe stanowiska w dziale ochrony i dodatkowo stanowisko oddziałowego. Korpus chorążych to stanowisko dowódcy zmiany⁴⁹ jako osoby dowodzącej oraz realizującej bezpośredni nadzór nad czynnościami związanymi z użyciem środków przymusu bezpośredniego.

⁴⁸ Ibidem, § 25.

⁴⁹ § 2 pkt 2 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 X 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych SW, Dz.U. z 2016 r., poz. 1804, dowódca zmiany – funkcjonariusz kierujący zmianą, jego zastępca albo funkcjonariusz kierujący zmianą w wyodrębnionym oddziale.

Natomiast korpus oficerski to zadania kierownika działu ochrony związane z nadzorem oraz kontrolą nad użyciem środków przymusu bezpośredniego.

Podkreślenia wymaga fakt, że szkolenie zawodowe nie uprawnia do mianowania funkcjonariusza na powyższe stanowisko w dziale ochrony, stanowi to jeden z niezbędnych wymogów. Kluczowym warunkiem mianowania jest ukończenie odpowiedniego szkolenia specjalistycznego, w wypadku⁵⁰:

1. stanowiska oddziałowego – jest to szkolenie specjalistyczne dla oddziałowych działów ochrony w Służbie Więziennej;
2. stanowiska dowódcy zmiany – jest to szkolenie specjalistyczne dla dowódców zmian w Służbie Więziennej;
3. stanowiska kierownika działu ochrony – szkolenie specjalistyczne lub studia podyplomowe z zakresu kierowania zespołem ludzkim lub zarządzania jednostkami organizacyjnymi. Pomimo że formalnie do awansu na stanowisko kierownika działu ochrony nie jest wymagane dodatkowe szkolenie specjalistyczne, to dobra praktyka stanowi, iż taki funkcjonariusz kierowany jest na szkolenie specjalistyczne dla kierowników działów ochrony w Służbie Więziennej.

Z zagadnień dotyczących bezpieczeństwa w korpusie podoficerskim kładzie się nacisk na rolę oddziałowego oraz dowódcy konwoju w zakresie użycia środków przymusu bezpośredniego. Rola oddziałowego polega w szczególności na kontrolowaniu zachowania osadzonego, wobec którego użyto środek przymusu bezpośredniego w postaci celi zabezpieczającej, oraz prewencyjnego użycia środków przymusu bezpośredniego, np. w stosunku do osadzonego niebezpiecznego⁵¹. Natomiast rola dowódcy konwoju to przede wszystkim podejmowanie i organizowanie działań ochronnych⁵² w sytuacji zagrożenia bezpieczeństwa konwoju. Podejmowanie działań ochronnych wiąże się m.in. z decyzją o użyciu środków przymusu bezpośredniego,

⁵⁰ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 XI 2018 r. w sprawie stanowisk służbowych oraz stopni funkcjonariuszy Służby Więziennej (Dz.U. z 2018 r., poz. 2235).

⁵¹ § 2 pkt 18 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 X 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych SW, Dz.U. z 2016 r., poz. 1804, osadzony niebezpieczny – osadzony zakwalifikowany jako stwarzający poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu.

⁵² Ibidem, § 34, działania ochronne to czynności zmierzające do zapobiegania zagrożeniom bezpieczeństwa jednostki organizacyjnej, w szczególności przez: użycie lub wykorzystanie środków przymusu bezpośredniego.

a organizowanie działań ochronnych – z wyborem środka przymusu bezpośredniego, nadzorem nad użyciem oraz jego dokumentowaniem.

W szkoleniu w korpusie chorążych główny nacisk położony został na rolę dowódcy zmiany ochronnej nad użyciem środków przymusu bezpośredniego, co przejawia się w szczególności poprzez:

- dokonanie rozpoznania miejsca, gdzie będą używane środki przymusu bezpośredniego, i osób, wobec których będą używane środki przymusu bezpośredniego;
- podejmowanie decyzji o użyciu, w przypadku nieobecności dyrektora na terenie zakładu⁵³;
- wezwanie osoby do zachowania zgodnego z prawem oraz uprzedzenie jej o możliwości użycia środków przymusu bezpośredniego;
- przeprowadzenie instruktażu zawierającego najważniejsze informacje z przeprowadzonego rozpoznania, tj. o przyczynie użycia, charakterystyce osoby wobec której będą używane środki przymusu bezpośredniego, rodzaju użytych środków, miejscu użycia, zagrożeniach, jakie występują (osoba ranna, barykada) itp.;
- podejmowanie decyzji o rodzaju używanych środków przymusu bezpośredniego, z uwzględnieniem podstawowych kryteriów, takich jak: przyczyna użycia, stan zdrowia osoby, stopień agresji itp.
- bezpośredni nadzór nad funkcjonariuszami je stosującymi, a w przypadku jakichkolwiek nieprawidłowości – natychmiastowe reagowanie;
- organizację, w razie potrzeby, udzielenia pierwszej pomocy oraz zapewnienia wezwania kwalifikowanej pierwszej pomocy⁵⁴ lub podmiotów świadczących medyczne czynności ratunkowe⁵⁵, a także innych

⁵³ Art. 35 ust. 2 pkt 8 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz.U. z 2019 r., poz. 2418, w związku z § 21 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 X 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych SW, Dz.U. z 2016 r., poz. 1804.

⁵⁴ Art. 3 pkt 2 ustawy z dnia 8 IX 2006 r. o Państwowym Ratownictwie Medycznym, (Dz.U. z 2020 r., poz. 882), kwalifikowana pierwsza pomoc – czynności podejmowane wobec osoby w stanie nagłego zagrożenia zdrowotnego przez ratownika, o którym mowa w art. 13 ust. 1.

⁵⁵ Ibidem, art. 3 pkt 4, medyczne czynności ratunkowe – świadczenia opieki zdrowotnej w rozumieniu przepisów o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych, udzielane przez jednostkę systemu, o której mowa w art. 32 ust. 1 pkt 2, w warunkach pozaszpitalnych, w celu ratowania osoby w stanie nagłego zagrożenia zdrowotnego.

obowiązków, które należy zrealizować, gdy w wyniku użycia powstały niepożądane skutki⁵⁶;

- realizację procedur (zasad) użycia celi zabezpieczającej wobec osoby pozbawionej wolności. Dowódca zmiany jest obecny przy wszystkich czynnościach związanych z użyciem tego środka. Uczestniczy w procedurach związanych z umieszczeniem osadzonego w celi zabezpieczającej, poprzez zapewnienie spożywania posiłków oraz zaspokajania potrzeb fizjologicznych, aż do czynności związanych z zakończeniem użycia tego środka;
- dokumentowanie użycia środka przymusu bezpośredniego w Centralnej Bazie Danych Osób Pozbawionych Wolności, w książce przebiegu służby dowódcy zmiany⁵⁷ oraz zorganizowanie we wszelkich możliwych przypadkach nagrywania przenośną kamerą video⁵⁸.

Treści związane z rolą dowódcy zmiany w powyższym temacie zawarte są również w szkoleniu, w korpusie oficerskim⁵⁹. Do głównych zadań w zakresie użycia środków przymusu bezpośredniego funkcjonariusza pełniącego służbę na tym stanowisku należy zaliczyć:

- nadzorowanie i kontrolowanie realizacji sposobu ochrony⁶⁰;
- sprawowanie nadzoru nad dokumentowaniem użycia lub wykorzystaniem środków przymusu bezpośredniego i broni palnej. Kierownik działu ochrony ma obowiązek, po zapoznaniu się z każdym przypadkiem użycia środka przymusu bezpośredniego (materiał audio-video oraz sporządzona dokumentacja), złożenia notatki służbowej do

⁵⁶ Art. 39 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz.U. z 2019 r., poz. 2418.

⁵⁷ Zał. do instrukcji nr 4/2016 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 22 grudnia 2016 r. w sprawie wykazów i wzorów druków ochronnych oraz wzorów znaków umownych, wzór nr 2.

⁵⁸ Polecenie zawarte w piśmie Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 30 V 2017 r. – BO.521.1.2017.WM – niepublikowane.

⁵⁹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 X 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych SW, Dz.U. z 2016 r., poz. 1804.

⁶⁰ Ibidem, § 3.1, ochronę jednostki organizacyjnej wykonują funkcjonariusze i pracownicy, realizując ustalony sposób ochrony, stosując przedsięwzięcia ochronne, czynności profilaktyczne oraz działania ochronne.

dyrektora jednostki, w której dokonuje oceny prawidłowości oraz praworządności realizowanych czynności ochronnych⁶¹.

Powyższe zadania mają jeden wspólny mianownik, a mianowicie ocenę zasadności stosowania danych środków⁶².

W szkoleniu strzeleckim we wszystkich korpusach prowadzi się naukę praktycznego posługiwania się bronią oraz strzelania ze strzelby powtarzalnej kal. 12 i nabojami Chrabąszcz 20 i 50 oraz 40 mm wyrzutnikiem GL-06, z którego miota się nabój 40x46mm SIR. Natomiast w przedmiocie samoobrona z elementami prozdrowotnej aktywności fizycznej⁶³ doskonalą się techniki samoobrony nauczane w części unitarnej oraz użycie kajdanek i pasa obezwładniającego jednoczęściowego⁶⁴. Niezwykle istotną kwestią jest nauka w tym przedmiocie technik użycia pałki służbowej wielofunkcyjnej typu „tonfa” oraz pałki teleskopowej. Pałki te ze względu na materiał, z jakiego zostały wyprodukowane⁶⁵, mogą przy nieumiejętnym użyciu stanowić zagrożenie dla zdrowia i życia. Pewnego rodzaju podsumowaniem oraz wykorzystaniem powyższej wiedzy i umiejętności z zakresu opisywanej tematyki są zajęcia z przedmiotu działania interwencyjne. W trakcie tych zajęć trenuje się w miejscach odwzorowujących warunki więzienne⁶⁶ użycie następujących środków przymusu bezpośredniego:

- siły fizycznej w postaci technik transportowych, obrony, ataku i obezwładnienia;
- pałki służbowej;
- kajdanek;
- pasa obezwładniającego jednoczęściowego;
- chemicznych środków obezwładniających;
- pocisków niepenetracyjnych.

⁶¹ Polecenie zawarte w piśmie Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 13 VI 2017 r. – B.O.521.2.2017.ZG – niepublikowane.

⁶² J. Wierzbicki, op. cit., s. 67.

⁶³ Zał. nr 2 zarządzenia nr 61/18 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 20 XII 2018 r. w sprawie programów szkolenia wstępnego, zawodowego i specjalistycznego w Służbie Więziennej dla funkcjonariuszy i pracowników, s. 48,86 i 135.

⁶⁴ Z wyjątkiem korpusu oficerskiego.

⁶⁵ Pałkę wielofunkcyjną stanowi rdzeń, który wykonany jest z miękkiego metalu lub drewna i zatopiony w obudowie wykonanej z gumy lub tworzywa sztucznego, natomiast w przypadku pałki teleskopowej użytym do budowy materiałem jest metal.

⁶⁶ Są to: pawilon mieszkalny, oddział mieszkalny, cele mieszkalne, place spacerowe.

W trakcie tych ćwiczeń funkcjonariusze wyposażeni są w niezbędne środki ochrony, w szczególności: kaski ochronne, kamizelki ochronne, rękawice ochronne, nagolenniki i tarcze ochronne⁶⁷, a także w środki przymusu bezpośredniego w postaci pałek służbowych i kajdanek. W razie potrzeby wyposaża się ich również w pas obezwładniający jednoczęściowy, chemiczne środki obezwładniające oraz broń palną, z której miota się pociski niepenetracyjne. Dodatkowo w korpusie chorążych i oficerskim trenowane są takie kwestie jak:

- rozpoznanie sytuacji;
- dobór funkcjonariuszy do wykonania zadania oraz wyposażenie ich w niezbędny sprzęt;
- instruktaż;
- wezwanie osób do zachowania zgodnego z prawem oraz uprzedzenie o możliwości użycia środków przymusu bezpośredniego.

Część specjalistyczna ochronna szkolenia zawodowego kończy się egzaminem w dwóch obszarach, a mianowicie z przedmiotu zagadnienia bezpieczeństwa oraz szkolenia strzeleckiego.

Szkolenie zawodowe to fundamentalne szkolenie w Służbie Więziennej w zakresie omawianej tematyki. Obejmuje ono funkcjonariuszy na wszystkich szczeblach i działach Służby Więziennej. Program szkolenia w sposób logiczny łączy teorię z praktyką. Blok ochronny części unitarnej w swoich założeniach spełnia rolę przygotowania we wszystkich płaszczyznach dotyczących użycia środków przymusu bezpośredniego. Natomiast moduł ochronny jest jego praktycznym podsumowaniem. W części specjalistycznej ochronnej wymaga się od uczestników wysokich kwalifikacji i predyspozycji w zależności od zajmowanych stanowisk w poszczególnych korpusach.

Autor ma świadomość, iż występują pewne luki w zakresie nauczanych treści spowodowane zmieniającą się rzeczywistością⁶⁸, które należy uzupełniać w razie potrzeby poprzez szkolenia specjalistyczne oraz doskonalenia

⁶⁷ § 2 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 XI 2010 r. w sprawie uzbrojenia Służby Więziennej oraz rodzajów broni i środków ochrony stosowanych przez jej funkcjonariuszy w czasie pełnienia obowiązków służbowych, Dz.U. z 2014 r., poz. 874.

⁶⁸ Np. poprzez dodanie do katalogu środków przymusu bezpośredniego będących w dyspozycji Służby Więziennej – nowego rodzaju środka przymusu bezpośredniego w postaci przedmiotów przeznaczonych do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej.

zawodowe⁶⁹. Luki te mogą powstać również w związku ze specyfiką nauczania rodzaju środka przymusu bezpośredniego będącego na wyposażeniu Służby Więziennej. Przykładem takiego środka jest pies służbowy, którego użycie rozpatrywane jest w trakcie szkolenia specjalistycznego dla przewodników i tresury psów patrolowo-obronnych.

Podsumowanie

Po analizie szkolenia zawodowego w części unitarnej i specjalistycznej dla funkcjonariuszy spoza działu ochrony nasuwają się następujące wnioski:

- funkcjonariusze wyposażani są w niezbędną wiedzę oraz praktyczne umiejętności z zakresu użycia środków przymusu bezpośredniego do pełnienia służby na podstawowych stanowiskach ochronnych. Zdaniem autora treści związane z użyciem pocisków niepenetracyjnych powinny znajdować się w części unitarnej. Byłoby to zgodne z ideą tworzenia tej części szkolenia zawodowego oraz ułatwiłoby wyznaczanie takich funkcjonariuszy do pełnienia służby z tym rodzajem środka przymusu bezpośredniego, podczas realizowanej praktyki zawodowej;
- szkolenie praktyczne skupia się na nauce użycia siły fizycznej, kajdanek i pocisków niepenetracyjnych, a także na udzielaniu pierwszej pomocy oraz dokumentowaniu przebiegu tego zdarzenia. Jest to bardzo trafne rozwiązanie, które w praktyce powoduje, że funkcjonariusz potrafi, oprócz prawidłowego użycia środków przymusu bezpośredniego, również zastosować niezbędne procedury;
- szkolenie teoretyczne to ogólne zasady użycia środków przymusu bezpośredniego, a także szczegółowe zasady użycia środków przymusu bezpośredniego, na użycie których mają wpływ inne działy niż dział ochrony. Autor ma tu na myśli np. celę zabezpieczającą i funkcjonariuszy działu penitencjarnego, którzy realizują swoje zadania poprzez oddziaływania wychowawcze i psychologiczne;

⁶⁹ Doskonalenia zawodowe są odpowiedzią na bieżące zmiany i modyfikacje funkcjonowania różnych obszarów formacji. Ich tematykę i programy dopasowuje się do potrzeb, które wymusza ciągle ewaluowanie w wielu obszarach – od zmian w prawie, poprzez kwestie logistyczne, techniczne, sprzętowe, do rozwiązań i praktyk proceduralnych.

- należałoby zastanowić się nad rozwinięciem tej tematyki dla funkcjonariuszy działu penitencjarnego, kwatermistrzowskiego oraz służby zdrowia, którzy w pierwszej kolejności za funkcjonariuszami działu ochrony najczęściej pełnią służbę w bezpośrednim kontakcie z osobami pozbawionymi wolności. Zagadnienia te mogą być również realizowane w formie szkoleń specjalistycznych oraz doskonażeń zawodowych.

Z kolei z analizy części unitarnej i specjalistycznej w specjalizacji ochronnej wynika, że:

- warto byłoby wprowadzić część modułową w części specjalistycznej, w której jednym z kluczowych zagadnień byłoby użycie środków przymusu bezpośredniego, zróżnicowaną w zależności od korpusu. Obecnie rolę tę spełnia po części przedmiot zagadnienia interwencyjne;
- w szkoleniu podoficerów należałoby wprowadzić więcej zajęć praktycznych z tej tematyki, w oddziale mieszkalnym oraz w trakcie konwojowania, wraz z dokumentowaniem tych czynności;
- w szkoleniach zawodowych nie kształci się praktycznego użycia środków przymusu bezpośredniego w postaci wodnych środków obezwładniających oraz przedmiotów przeznaczonych do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej. Spowodowane jest to brakiem tego rodzaju środków na wyposażeniu Służby Więziennej.

Bibliografia

- Bulenda T., Rzepliński A. (red.), *Modernizowanie więziennictwa. V Kongres penitencjarny*, Warszawa 2015.
- Dyduch L., *Środki przymusu bezpośredniego. Ich posiadanie, użycie i wykorzystanie przez policjantów*, Legionowo 2014.
- Dyduch L., Maciejczyk R., *Wybrane formy organizacyjne działań podmiotów uprawnionych w zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego państwa, cz. I, Środki przymusu bezpośredniego i broń palna*, Warszawa 2012.
- Dyduch L., Świerczewski K., Biedrzycki W., *Użycie środków przymusu bezpośredniego przez policjantów*, Legionowo 2014.
- Kaczmarczyk M., Sęk A., *Wybrane zagadnienia dotyczące użycia środków przymusu bezpośredniego i broni palnej przez policjantów*, Szczytno 2009.
- Karpiuk M., *Ustawa o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej. Komentarz*, Olsztyn 2019.

- Kubanek A., *Legalność stosowania środków przymusu bezpośredniego w kontekście gwarancji konstytucyjnych. Studium proceduralno-prawne*, „Przegląd Prawniczy Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza” 2012, nr 1.
- Ławrynowicz-Mikłaszewicz M., *Bezpieczeństwo jako prawo człowieka w kontekście stosowania środków przymusu bezpośredniego i broni palnej przez uprawnione podmioty*, „Przegląd Prawniczy, Ekonomiczny i Społeczny” 2014, nr 4.
- Mazuryk M., Zoń M., *Służba Więzienna – komentarz*, Warszawa 2013.
- Mieszkuniec M., *Prawne uwarunkowania interwencji policyjnych*, Szczytno 2004.
- Stefański R., *Środki przymusu bezpośredniego, wybrane zagadnienia*, Słupsk 2012.
- Szymański A., Walczak D., Krzyżak-Szymańska E., *Podręcznik policjanta służby prewencyjnej*, cz. 1, Legionowo 2004.
- Wojtaszczyk K.A., Materska-Sosnowska A., *Bezpieczeństwo państwa. Wybrane problemy*, Warszawa 2009.

Źródła prawa

- Instrukcja nr 4/2016 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 22 grudnia 2016 r. w sprawie wykazów i wzorów druków ochronnych oraz wzorów znaków umownych.
- Polecenie zawarte w piśmie Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 13 czerwca 2017 r. – B.O.521.2.2017.ZG – niepublikowane.
- Polecenie zawarte w piśmie Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 30 maja 2017 r. – BO.521.1.2017.WM – niepublikowane.
- Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej, Dz.U. z 2016 r., poz. 1804.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 listopada 2018 r. w sprawie stanowisk służbowych oraz stopni funkcjonariuszy Służby Więziennej, Dz.U. z 2018 r., poz. 2235.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 listopada 2010 r. w sprawie uzbrojenia Służby Więziennej oraz rodzajów broni i środków ochrony stosowanych przez jej funkcjonariuszy w czasie pełnienia obowiązków służbowych, Dz.U. z 2014 r., poz. 874.
- Ustawa z dnia 8 września 2006 r. o Państwowym Ratownictwie Medycznym, Dz.U. z 2020 r., poz. 882.
- Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej, Dz.U. z 2020 r., poz. 848.
- Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz.U. z 2019 r., poz. 2418.

- Wytyczne nr 1/2019 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 17 czerwca 2019 r. w sprawie wymagań technicznych i ochronnych dla pawilonów zakwaterowania osadzonych w jednostkach organizacyjnych SW.
- Wytyczne nr 4/2013 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 10 czerwca 2013 r. w sprawie określenia standardów systemów zabezpieczeń elektronicznych w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej.
- Zarządzenie nr 49/2013 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 18 listopada 2013 r. w sprawie gospodarowania uzbrojeniem i środkami ochrony w Służbie Więziennej.
- Zarządzenie nr 61/18 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 20 grudnia 2018 r. w sprawie programów szkolenia wstępnego, zawodowego i specjalistycznego w Służbie Więziennej dla funkcjonariuszy i pracowników.
- Zarządzenie nr 1/2018 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 3 stycznia 2018 r. w sprawie służby dyżurnej w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej, zdarzeń mogących wystąpić w Służbie Więziennej oraz sposobu ich wyjaśniania i dokumentowania.

PAWEŁ PIOTROWSKI

Wyższa Szkoła Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie

Szkolenie funkcjonariuszy Służby Więziennej w kontekście praktycznego użycia środków przymusu bezpośredniego – w świetle badań ankietowych

Abstrakt

W rozdziale przedstawiono podstawy prawne funkcjonowania pracowników więziennictwa oraz system doskonalenia zawodowego funkcjonariuszy Służby Więziennej ze szczególnym uwzględnieniem kwestii użycia i wykorzystania środków przymusu bezpośredniego. Zwrócono uwagę na znaczenie systematycznego prowadzenia szkoleń, zwłaszcza w wymiarze praktycznym, co bezpośrednio przekłada się na podnoszenie kompetencji osób pracujących ze skazanymi. W części empirycznej omówiono wyniki badań ankietowych dotyczących potrzeb szkoleniowych funkcjonariuszy.

Słowa kluczowe: funkcjonariusz, środek przymusu bezpośredniego, szkolenie praktyczne, agresja

Abstract

The chapter presents rules for the use and use of direct coercion measures applied by officers of the Prison Service. It discusses the legal basis for the functioning of prison employees and the system of professional training for officers. Draws attention to the importance of systematic training, especially practical training, which is important for improving the competences of people working with convicts. The empirical part presents the results of the survey on the training needs of officers.

Keywords: prison officer, measure of direct coercion, practical training, aggression

Wstęp

W niniejszym rozdziale przedstawione zostaną zagadnienia dotyczące wykorzystania i użycia środków przymusu bezpośredniego przez funkcjonariuszy Służby Więziennej, a także wpływ odbytych szkoleń na ich poziom wykształcenia. Rozważania autora ukierunkowane zostały na kwestię szkoleń zawodowych funkcjonariuszy Służby Więziennej, u których podczas wykonywania obowiązków służbowych na wyposażeniu znajdują się środki przymusu bezpośredniego. Są one jednym z podstawowych narzędzi pracy funkcjonariusza, a szkolenie w tematyce działań interwencyjnych stanowi nieodłączny element w programach szkoleń oraz kursów zawodowych z naciskiem na funkcjonariuszy pełniących służbę w dziale ochrony¹. W szkoleniach tego typu podkreśla się umiejętność szybkiego podjęcia właściwych decyzji oraz podnoszenie odpowiedzialności w sytuacjach ekstremalnych. Warto podkreślić, że biegłość w zakresie wykorzystania czy używania środków przymusu bezpośredniego jest możliwa wyłącznie poprzez wypracowanie ich na zajęciach praktycznych, stąd też konieczność zintensyfikowania systemu szkoleń².

Aspekty prawne wykorzystania lub użycia środków przymusu bezpośredniego

Prawo, co zostało już wspomniane w poprzednich rozdziałach, zezwala podmiotom upoważnionym do stosowania środków przymusu bezpośredniego, przy jednoczesnym respektowaniu zasad moralnych³. Zgodnie z art. 2 ustawy z dnia 24 maja 2013 roku o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej uprawnieni do użycia lub wykorzystania są między innymi funkcjonariusze Służby Więziennej, a środkom przymusu bezpośredniego poświęcony jest rozdział 2 przywołanej ustawy, w którym ustawodawca

¹ P. Jarczewski, W. Cherubin, *Techniki działań interwencyjnych funkcjonariuszy Służby Więziennej*, Kalisz 2006, s. 55.

² T. Maczuga, *Pałka teleskopowa – walka obronna*, Sieradz 2010, s. 5.

³ K. Jędrzejak, W. Cherubin, P. Jarczewski, *Działania interwencyjne funkcjonariuszy Służby Więziennej*, Kalisz 2001, s. 5.

zawarł katalog środków przymusu bezpośredniego oraz zasady ich użycia⁴. Do środków przymusu bezpośredniego używanych przez SW zalicza się: siłę fizyczną w postaci technik – transportowych, obrony, ataku, obezwładnienia; kajdanki (zakładane na ręce, na nogi, zespolone); kaftan bezpieczeństwa; pas obezwładniający; kask zabezpieczający; pałkę służbową; wodne środki obezwładniające; psa służbowego; pociski niepenetracyjne; chemiczne środki obezwładniające w postaci ręcznych miotaczy substancji obezwładniających, granatów łzawiących, innych urządzeń przeznaczonych do miotania środków obezwładniających oraz celę zabezpieczającą.

Powyższa lista nie wyczerpuje wszystkich przewidzianych w ustawie środków, wymieniono tylko te, które wykorzystywane są w Służbie Więziennej. Przymus bezpośredni może być stosowany jedynie w konkretnych zdarzeniach i zawsze będzie powodował ograniczenie wolności lub praw osób. Zbyt dolegliwe zastosowanie przymusu, a zwłaszcza zranienie lub śmierć osoby, uruchamia procedury weryfikujące zasadność zastosowania przymusu, a także stanowi podstawę do dochodzenia roszczeń przez jednostkę oraz do wszczęcia postępowania związanego z odpowiedzialnością stosującego przymus⁵. Istotne jest to, że „wszystkim przypadkom zastosowania przymusu bezpośredniego przewodzi jeden główny cel – uzyskanie posłuszeństwa wobec poleceń wydanych przez osoby kompetentne na podstawie prawa”⁶.

Zastosowany środek musi być adekwatny do zaistniałej sytuacji i zgodny z przepisami obowiązującego prawa, które restrykcyjnie reguluje, jaki rodzaj środka należy zastosować w danej sytuacji. Przymus bezpośredni jest jedną z form przymusu stosowanego przez państwo (upoważnione osoby) wobec jednostki jako narzędzie egzekwowania prawa. Ustawodawca w żadnym akcie prawnym, nawet w kluczowej ustawie o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, nie wprowadził definicji tego pojęcia. Zdefiniowano natomiast kwestię użycia środków przymusu bezpośredniego jako „jego zastosowania

⁴ Ustawa z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz.U. z 2013 r., poz. 628).

⁵ A. Kubanek, *Ograniczenia praw jednostki przez zastosowanie przymusu bezpośredniego w celu zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego*, rozprawa doktorska, 2017, <https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/20357/1/Rozprawa%20doktorska%20A.%20Kubanek%20-%20Ograniczenie%20praw%20jednostki....pdf> [dostęp: 23.04.2020].

⁶ *Ibidem*, s. 21.

wobec osoby” oraz wykorzystania środków przymusu bezpośredniego jako „jego zastosowania wobec zwierzęcia albo w celu zatrzymania, zablokowania lub unieruchomienia pojazdu lub pokonania przeszkody”⁷. Zagadnienia te zostały dość szczegółowo przedstawione w poprzednich rozdziałach.

Niemniej należy zauważyć, że podstawę użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego stanowią rzeczywiste zdarzenia lub sytuacje, które powodują naruszanie porządku prawnego oraz zasad współżycia społecznego przez człowieka. Są to działania lub zaniechania zagrażające życiu bądź zdrowiu ludzi, mieniu oraz godności i czci człowieka, przy czym zdarzenia te albo już wystąpiły, albo istnieje duże prawdopodobieństwo ich wystąpienia. Podstawę faktyczną użycia środków przymusu bezpośredniego stanowić mogą również sytuacje, kiedy osoba nie podporządkuje się poleceniom funkcjonariusza do zachowania zgodnego z prawem⁸. Wtedy funkcjonariusz może użyć prewencyjnie środków przymusu bezpośredniego. Używa ich w celu zapobieżenia ucieczce, przeciwdziałaniu agresji bądź autoagresji, wykorzystując między innymi takie środki przymusu bezpośredniego jak: siła fizyczna w postaci technik transportowych; kajdanki; pas obezwładniający oraz kask zabezpieczający⁹. W tym przypadku ustawa nie określa sposobu, w jakim osoba powinna być wezwana do zachowania zgodnego z prawem. W praktyce wezwanie osoby do zachowania się zgodnego z prawem oraz uprzedzenie jej o zamiarze użycia środków przymusu bezpośredniego powinno mieć charakter okrzyku, aby osoba, do której jest kierowane, mogła je usłyszeć, zrozumieć i ewentualnie dostosować swoje zachowanie do żądanego przez uprawnionego. Nie ma obowiązku stosowania wezwania i ostrzeżenia, w przypadku gdy występuje bezpośrednio zagrożenie życia, zdrowia lub wolności uprawnionego lub innej osoby, a zwłoka mogłaby grozić niebezpieczeństwem. Niestety zdarzają się sytuacje, w których funkcjonariusz nie postępuje zgodnie z obowiązującymi przepisami, w sposób bezprawny używa środków przymusu bezpośredniego, co powoduje przekroczenie posiadanych kompetencji

⁷ Art. 4 pkt 6 i 9 ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej [Dz.U. z 2013 r., poz. 628].

⁸ Szkoła Policji w Katowicach: *Środki przymusu bezpośredniego stanowiące indywidualne wyposażenie policjanta pionu prewencji*, Materiały Dydaktyczne, nr 53, s. 12.

⁹ Art. 13 ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz.U. z 2013 r., poz. 628).

i jest podstawą do pociągnięcia go do odpowiedzialności dyscyplinarnej¹⁰. O bezprawności użycia środków przymusu bezpośredniego mówi się wówczas, gdy jest ono niezgodne z obowiązującym prawem, czyli ma miejsce:

- zastosowanie w formie nieprzewidzianej przez przepisy (niemieszczącej się w katalogu środków przymusu bezpośredniego),
- niepodjęcie wymaganych czynności zarówno przed, jak i po użyciu środka,
- użycie środka wbrew zakazom jego stosowania,
- użycie środka w postępowaniu naruszającym zasady stosowania środków przymusu bezpośredniego¹¹.

Z obserwacji autora, a także z przeglądu literatury przedmiotu wynika, iż do bezprawnego użycia środków przymusu bezpośredniego może dochodzić z uwagi na brak odpowiednich nawyków, umiejętności i odruchów natychmiastowego reagowania, czyli kompetencji nabywanych i utrwalanych zazwyczaj w procesie szkoleń. Doskonalenie zawodowe oraz systematyczne szkolenia są zatem kluczem do świadomego reagowania i adekwatnych, zgodnych z przepisami reakcji na zagrożenie.

Wpływ szkoleń na poziom wyszkolenia funkcjonariuszy

Konieczność prowadzenia szkoleń dla funkcjonariuszy Służby Więziennej wynika bezpośrednio z przepisów wspomnianej wielokrotnie ustawy o Służbie Więziennej. Rozdział 6a, pt. *Kształcenie funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej*, wyraźnie określa zakres i system kształcenia funkcjonariuszy i pracowników SW i wyróżnia m.in. szkolenia wstępne, zawodowe i specjalistyczne. Art. 43b zawiera wytyczne do zasad organizacji i sposobu prowadzenia szkoleń zarówno wstępnych, zawodowych, jak i specjalistycznych, a programy, zakres tematyczny, metodykę i efekty kształcenia określa Dyrektor Generalny w drodze zarządzenia. Co istotne, ustawa wyraźnie wskazuje na konieczność prowadzenia szkoleń, które mają na celu kształtowanie kompetencji funkcjonariuszy w zakresie radzenia sobie w sytuacjach

¹⁰ A. Kubanek, op. cit., s. 144.

¹¹ J. Dobrzyjałowski, *Pałka typu Tonfa*, Legionowo 2002, s. 32.

trudnych i ekstremalnych oraz zachowań asertywnych (art. 43e). W ramach szkolenia zawodowego wskazywana jest wyraźnie konieczność: „przygotowania funkcjonariuszy lub pracowników do wykonywania zadań wynikających z ustawy oraz innych przepisów regulujących działalność Służby Więziennej; rozwijania wiedzy ogólnej i zawodowej oraz wspieranie samokształcenia i umiejętności analizowania, a także rozwijanie i podtrzymywanie zdolności fizycznej i psychicznej do służby albo pracy w Służbie Więziennej oraz niezbędnych umiejętności interpersonalnych; wspieranie wszechstronnego rozwoju zawodowego i osobistego funkcjonariuszy i pracowników oraz zapobieganie chorobom i schorzeniom pozostającym w związku ze służbą”¹². Szkolenia specjalistyczne stanowią uzupełnienie szkoleń wstępnych lub zawodowych i dotyczą m.in. ochrony i obrony jednostek organizacyjnych oraz technik działań interwencyjnych (art. 43zf). Co ważne, ustawa mówi o konieczności uczestniczenia w wybranej formie doskonalenia zawodowego przez funkcjonariuszy i pracowników nie rzadziej niż co 3 lata (art. 43zg).

Potrzeba szkolenia funkcjonariuszy Służby Więziennej, jak już wspomiano w niniejszym opracowaniu, wynika z faktu, iż niećwiczone umiejętności są stopniowo traczone, stąd też w ostatnich latach zakres szkoleń dla SW przechodził dynamiczne zmiany. Wprowadzono możliwość wykorzystania metod e-learningu, ustanowiono mentorów będących opiekunami poszczególnych funkcjonariuszy, podzielono szkolenie na unitarne i specjalizacyjne, a także wprowadzono moduły przedmiotów¹³. Realizowany proces kształcenia personelu więziennego ma charakter zarówno ogólnorozwojowy, jak i specjalistyczny, ma to sprzyjać tworzeniu zasobów wiedzy i umiejętności zawodowych oraz rozwijać zdolność samokształcenia. Należy jednak zwrócić uwagę na pewne niedoskonałości w systemie szkolenia pracujących funkcjonariuszy. Autor, będąc przez wiele lat członkiem Grupy Interwencyjnej SW, wielokrotnie spotykał się z głosami, iż szkolenia prowadzone w jednostkach są prowadzone zbyt rzadko, niesystematycznie, nie pozwalają na trenowanie nabytych umiejętności pod okiem wyszkolonych funkcjonariuszy, przez co wiedza na nich zdobyta dość szybko zaciera się w pamięci. Szczególną

¹² Rozdział 6 ustawy z dnia 9 IV 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz.U. z 2020 r., poz. 848).

¹³ E. Kulawiecka, *Nowy model kształcenia Służby Więziennej w kontekście organizacji uczącej się. Optymalizacja działań*, „Przegląd Więziennictwa” 2019, nr 104, s. 10–13.

potrzebę szkoleń z zakresu użycia środków przymusu bezpośredniego zgłaszają osoby pracujące w bezpośrednim kontakcie z osadzonymi, narażone na przejawy agresji z ich strony i dotyczy to zarówno szkoleń ze sztuk walki i samoobrony, jak i szkoleń z zakresu przepisów prawnych, obowiązujących standardów czy zmian zachodzących w służbach. W dalszej części rozdziału zostaną przedstawione wyniki badań ankietowych przeprowadzonych wśród 50 funkcjonariuszy SW. Pytania w nich zawarte dotyczą całego systemu szkoleń, natomiast autor w trakcie przeprowadzania wywiadów uzyskał informację o konieczności wzmocnienia częstotliwości szkoleń, zwłaszcza praktycznych, z zakresu technik interwencyjnych. Funkcjonariusze zgłaszali chęć systematycznego uczestnictwa w kursach treningowych, dzięki którym możliwe jest przećwiczenie elementów niezbędnych i przydatnych w codziennej służbie, takich jak elementy sztuki walki wręcz czy skuteczne techniki interwencji. Z doświadczeń autora wynika, iż najlepsze efekty w tym zakresie dają techniki oparte na naturalnych odruchach obronnych oraz wyuczone poprzez wielokrotne ich powtarzanie, techniki samoobrony. Umiejętność ich zastosowania daje funkcjonariuszom większe poczucie bezpieczeństwa i możliwość odpowiedniego rozwiązywania sytuacji ekstremalnych i kryzysowych, jakie mają miejsce w jednostkach (zakłady karne, areszty śledcze).

Podczas szkoleń w ramach doskonalenia zawodowego funkcjonariusze ćwiczą prawidłowe zastosowanie środków przymusu bezpośredniego. Poniższe fotografie przedstawiają takie szkolenie.

Zdjęcie 1. Zastosowanie kajdanek zespolonych

Źródło: <https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/zaklad-karny-w-krzywancu-jak-skutecznie-sie-bro-nic-oraz-bezpiecznie-stosowac-srodki-przymusu-bezposredniego> [dostęp: 30.08.2020].

Zdjęcie ilustruje ćwiczenia przeprowadzane na szkoleniach z zakresu samoobrony i użycia środków przymusu bezpośredniego. Funkcjonariusze ćwiczą umiejętność zakładania kajdanek na ręce, na nogi i kajdanek zespolonych. Fotografia prezentuje ostatni typ kajdanek.

Zdjęcie 2. Zastosowanie siły fizycznej w postaci technik obezwładniających

Źródło: <https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/zaklad-karny-w-krzywancu-jak-skutecznie-sie-bro-nic-oraz-bezpiecznie-stosowac-srodki-przymusu-bezposredniego> [dostęp: 30.08.2020].

Fotografia druga przedstawia zastosowanie wobec osadzonego technik obezwładniających. Stosowane są najczęściej do zapobieżenia czynnej napaści, aby zmusić osadzonego do wykonania prawnie wydanych poleceń, bądź też do ujęcia osoby stwarzającej zagrożenie dla życia lub zdrowia ludzkiego lub do zapobieżenia wyrządzenia szkody w mieniu.

Zdjęcie 3. Zastosowanie przez funkcjonariuszy siły fizycznej w postaci technik transportowych

Źródło: <https://www.sw.gov.pl/akladosc/aklad-karny-w-krzywancu-jak-skutecznie-sie-bronic-oraz-bezpiecznie-stosowac-srodki-przymusu-bezposredniego> [dostęp: 30.08.2020].

Na fotografii nr 3 zaprezentowany został przykład zastosowania technik transportowych. Jest to forma użycia środków przymusu bezpośredniego mająca na celu wymuszone przemieszczenie się osadzonego.

Przedstawione powyżej fotografie są przykładem szkoleń praktycznych i nie wyczerpują oczywiście tego tematu. Szkolenia w ramach doskonalenia zawodowego funkcjonariuszy mają bardzo szeroki zakres, a ćwiczenia praktyczne są jedynie ich elementem. Są one bardzo istotne dla funkcjonariuszy na co dzień pracujących z osadzonymi i narażonych na bezpośrednie przejawy agresji. Wyćwiczona i utrwalona umiejętność prawidłowego reagowania w sytuacjach kryzysowych i ekstremalnych powinna stanowić zasadniczy element dobrze wyszkolonego funkcjonariusza wraz z szeroką wiedzą dotyczącą prawnych aspektów pracy w zakładach karnych i aresztach śledczych.

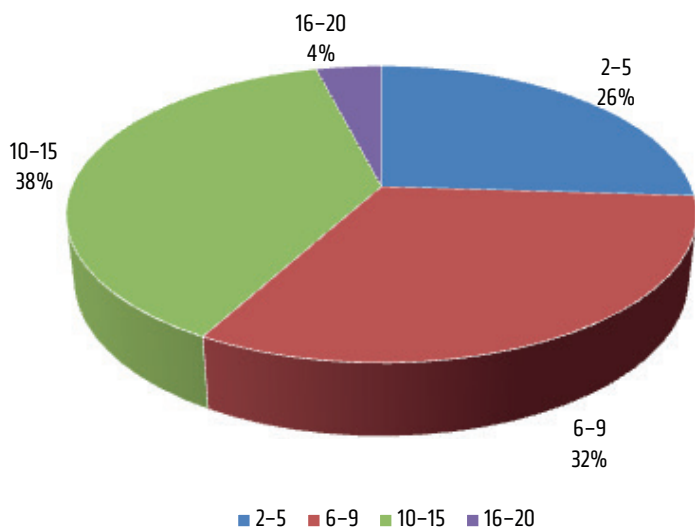
Wyniki płynące z badań

Na potrzeby niniejszego rozdziału przeprowadzone zostały badania ankietowe wśród funkcjonariuszy Służby Więziennej pracujących w różnych jednostkach (zakładach karnych i aresztach śledczych). Obecnie badania ankietowe są jedną z najbardziej popularnych metod badań społecznych stosowanych do zbierania informacji od respondentów za pomocą narzędzia w postaci kwestionariusza¹⁴. Pytania przygotowane w kwestionariuszu dla funkcjonariuszy SW poruszały ważną tematykę szkoleń związanych z użyciem środków przymusu bezpośredniego. Ankietę anonimowo wypełniło 50 czynnych funkcjonariuszy SW. Wśród nich było 45 mężczyzn (co stanowi 90% badanych) oraz 5 kobiet (10% badanych). Wiek respondentów oscyluje pomiędzy 20 a 50 lat, z czego 13 respondentów ma poniżej 30 roku życia, 35 osób jest pomiędzy 30 a 50 rokiem życia, a tylko 2 osoby mają powyżej 50 lat. Znaczna większość (ponad 75%) badanych pełni służbę w dziale ochrony, pozostali to pracownicy działu kwatermistrzowskiego oraz penitencjarnego.

Do badania wytypowano funkcjonariuszy o stażu służby powyżej 2 lat. Wyróżniono 4 grupy:

- staż pracy pomiędzy 2 a 5 lat zadeklarowało 13 respondentów, co stanowi 26% badanych;
- staż pracy pomiędzy 6 a 9 lat deklaruje 16 osób, stanowiąc 32% ogółu;
- staż pracy pomiędzy 10 a 15 lat ma 19 respondentów, stanowiąc tym samym najliczniejszą grupę;
- staż pracy powyżej 16 lat (pomiędzy 16 a 20 r. ż.) wskazały 2 osoby (rys. 1).

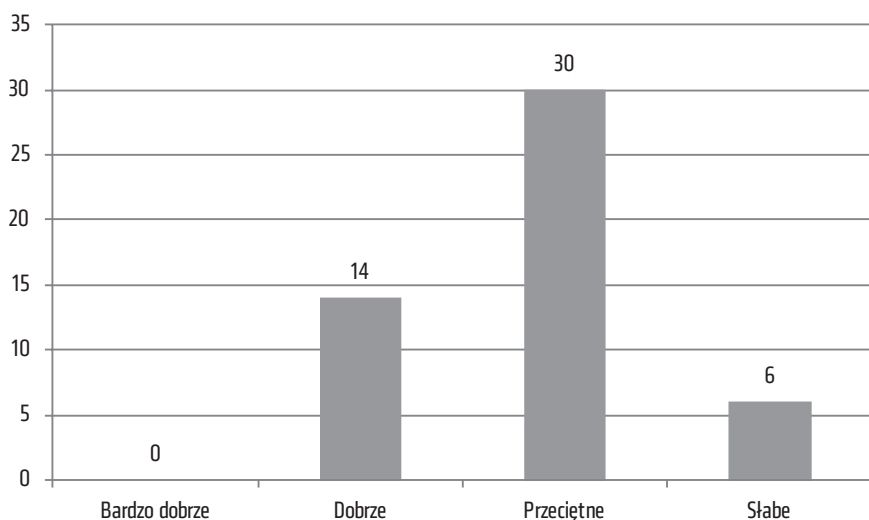
¹⁴ E. Krok, *Budowa kwestionariusza ankietowego a wyniki badań*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Studia Informatica” 2015, nr 37, s. 56.

Rysunek 1. Staż służby respondentów w latach

Źródło: opracowanie własne.

Pierwsze pytanie dotyczyło oceny przez respondentów przygotowania funkcjonariuszy do działań interwencyjnych. Wśród możliwych odpowiedzi można było wybrać odpowiedź: bardzo dobrze, dobrze, przeciętnie i słabe. Ponad połowa ankietowanych oceniła je na przeciętnie albo wręcz słabe, a tylko 28% oceniło je dobrze. Co ciekawe, nikt nie zaznaczył odpowiedzi: bardzo dobrze (rys. 2).

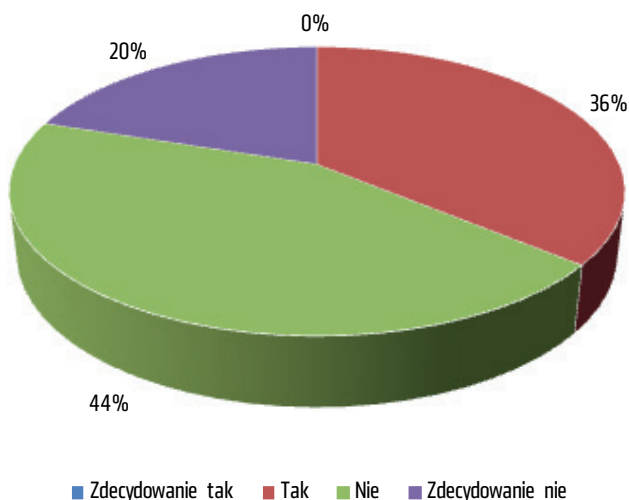

Rysunek 2. Ocena przygotowania funkcjonariuszy do pełnienia służby w zakresie działań interwencyjnych

Źródło: opracowanie własne.

Swoją ocenę badani argumentowali brakiem systematyczności szkoleń, które odbywają się w jednostkach macierzystych, oraz ich krótkim trwaniem. Krótki czas trwania szkolenia oraz brak powtarzalności powoduje, iż umiejętności nabywane podczas ćwiczeń nie mogą być doskonalone i utrwalane, a to bezpośrednio przekłada się na jakość pracy i ocenę przygotowania funkcjonariuszy do pełnienia służby.

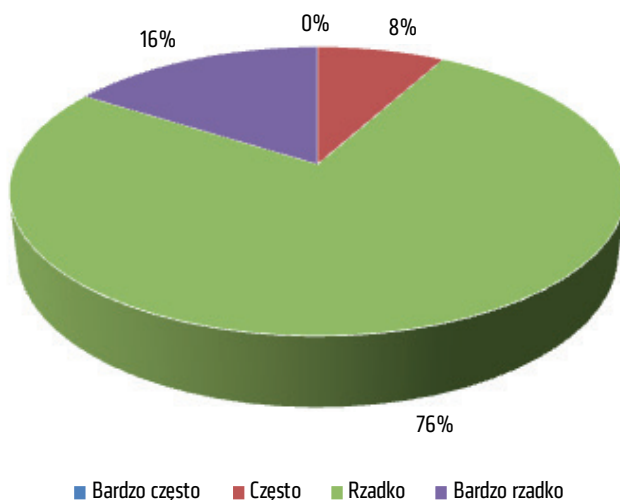
Kolejne pytanie dotyczyło oceny systemu szkoleń oferowanych przez jednostkę respondenta. Brzmiało ono: „Czy system szkoleń oferowanych przez jednostkę, w której pełni Pani/Pan służbę, jest wystarczający do poszerzania wiedzy i umiejętności niezbędnych w działaniach interwencyjnych i samoobronie?” Możliwe było udzielenie odpowiedzi: zdecydowanie tak, tak, nie, zdecydowanie nie. Ponad 60% badanych odpowiedziało negatywnie, a jedynie 36% oceniło pozytywnie system szkolenia (rys. 3). Odpowiedzi wskazywały na brak systematyczności szkoleń oraz ich słabą częstotliwość (1–2 razy do roku). Badani podkreślali, iż taki system szkoleń nie pozwala na regularne ćwiczenia pod okiem specjalistów umiejętności niezbędnych w pracy z osadzonymi.

Rysunek 3. Ocena systemu szkoleń oferowanych w jednostkach pod kątem poszerzania wiedzy i umiejętności funkcjonariuszy SW

Źródło: opracowanie własne.

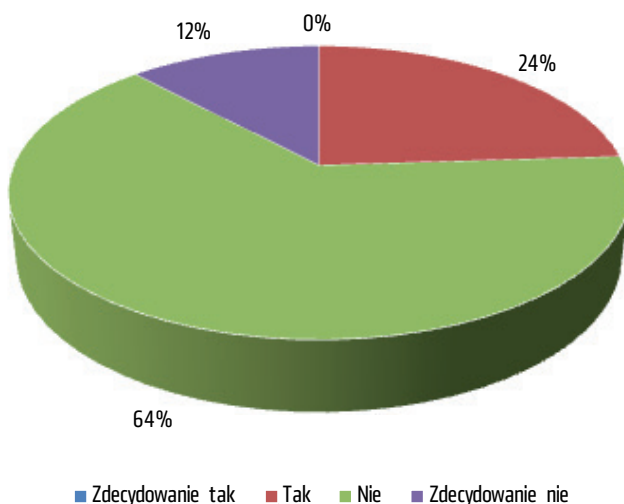
Pytanie 3 skupiało uwagę badanych na częstotliwości przeprowadzania dodatkowych zajęć w jednostce, poświęconych zastosowaniu środków przymusu bezpośredniego. Wśród odpowiedzi ankietowani w zdecydowanej większości (ponad 90%) wskazali na odpowiedź: rzadko i bardzo rzadko, a jedynie 8% osób udzieliło odpowiedzi: często (rys. 4). Jak już zauważono powyżej, funkcjonariusze podkreślają zbyt małą liczbę szkoleń w jednostkach, co bezpośrednio przekłada się na jakość ich pracy oraz poczucie bezpieczeństwa w kontakcie z osadzonymi. Z uwagi na przepisy dotyczące zastosowania środków przymusu bezpośredniego i możliwości ich stosowania w ściśle określonych warunkach, istotne jest wzmocnienie umiejętności i kompetencji pracowników Służby Więziennej w zakresie zarówno pracy z osadzonymi, jak i stosowania odpowiednich technik i narzędzi do ochrony siebie i współpracowników. Usztywnienie przepisów dotyczących postępowania z osobami pozbawionymi wolności oraz zwiększenie praw im przysługujących przełożyło się na coraz częstszą agresję wobec funkcjonariuszy. Brak możliwości praktycznego ćwiczenia umiejętności nabywanych podczas sporadycznych szkoleń przekłada się bezpośrednio na wzrost częstotliwości zaistnienia niebezpiecznych sytuacji z osadzonymi.

Rysunek 4. Ocena systemu szkoleń oferowanych w jednostkach pod kątem poszerzania wiedzy i umiejętności funkcjonariuszy SW

Źródło: opracowanie własne.

Następne pytanie dotyczyło opinii na temat systemu szkoleń. Ponad 70% ankietowanych wskazało, iż system szkoleń nie jest wystarczający i nie przygotowuje funkcjonariuszy do pełnienia powierzonych im zadań, zwłaszcza w zakresie stosowania środków przymusu bezpośredniego (rys. 5). Pytanie dotyczyło nie tylko szkoleń z umiejętności fizycznej ochrony, ale również merytorycznego przygotowania i znajomości przepisów ustaw i aktów prawnych regulujących ten aspekt pracy Służby Więziennej. System prawny ulega zmianom, a wprowadzane rozwiązania powinny być przekazywane niezwłocznie zainteresowanym pracownikom SW. Z uwagi na specjalistyczny język, jakim pisane są akty prawne, istotne jest, aby wiedza ta została przekazana w sposób jasny i zrozumiały dla wszystkich osób pracujących z osadzonymi. Stąd też istnieje konieczność prowadzenia systematycznych szkoleń przynajmniej raz na kwartał, zarówno teoretycznych z zakresu prawa i obowiązujących przepisów, jak i praktycznych, kształcących i doskonalących umiejętności pracowników Służby.

Rysunek 5. Ocena systemu szkoleń oferowanych w jednostkach pod kątem przygotowania do pracy funkcjonariuszy SW

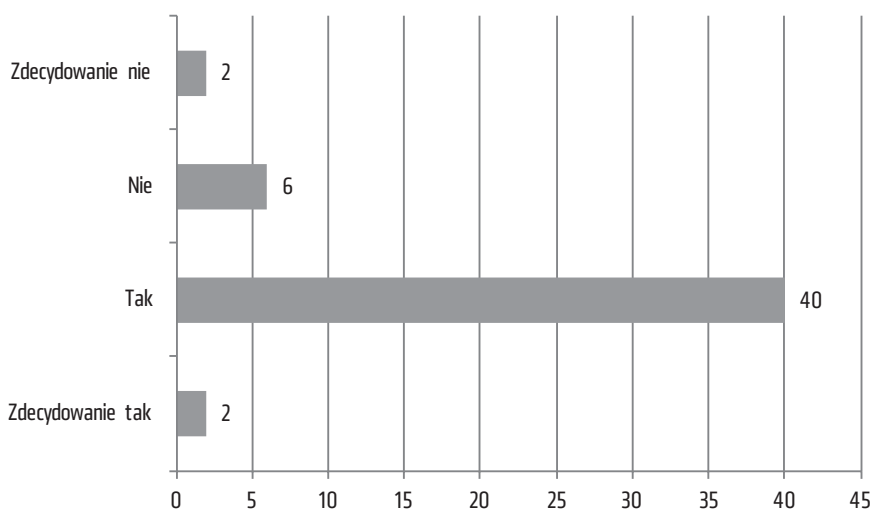
Źródło: opracowanie własne.

W kolejnym punkcie ankietowani odnieśli się do szkoleń i kursów specjalistycznych, prowadzonych najczęściej poza jednostkami macierzystymi funkcjonariuszy. Brzmiał on: „Szkolenia specjalistyczne oraz kursy doskonalenia zawodowego (w ośrodkach szkoleniowych i szkołach) sprawiły, że moje umiejętności w zakresie środków przymusu bezpośredniego oraz samoobrony poszerzyły moją wiedzę”. Ankietowani mogli wybrać odpowiedź:

- Zdecydowanie tak
- Tak
- Nie
- Zdecydowanie nie

Jak przedstawiono na rysunku 6, 42 badanych wskazało na odpowiedź: zdecydowanie tak i tak, a tylko 8 – na odpowiedź: zdecydowanie nie i nie. Jak widać, istnieje duża potrzeba wśród ankietowanych do odbywania szkoleń i kursów specjalistycznych. Szkolenia te mają intensywny charakter i cechują się ciągłością ćwiczeń i zajęć, najczęściej trwają również przez dłuższy czas (np. jeden cykl szkoleń może trwać od 2 tygodni do 3 miesięcy, podczas których funkcjonariusze są skoszarowani w przeznaczonych do tego ośrodkach i tam odbywają intensywne szkolenie). Ma to bardzo duże znaczenie dla poziomu

i umiejętności posiadanych przez funkcjonariuszy. Ćwiczenie i utrwalanie zachowań niezbędnych w pracy pozwala na odpowiednie reagowanie w sytuacjach stresowych i trudnych, na które napotyka się w pracy w macierzystych jednostkach. W literaturze przedmiotu coraz częściej podnosi się problem konfliktów pomiędzy osadzonymi a funkcjonariuszami, którym to konfliktom najczęściej towarzyszą zachowania agresywne ze strony osadzonych, zmierzające albo do wyrządzenia krzywdy sobie lub funkcjonariuszowi, albo też do spowodowania szkody¹⁵.

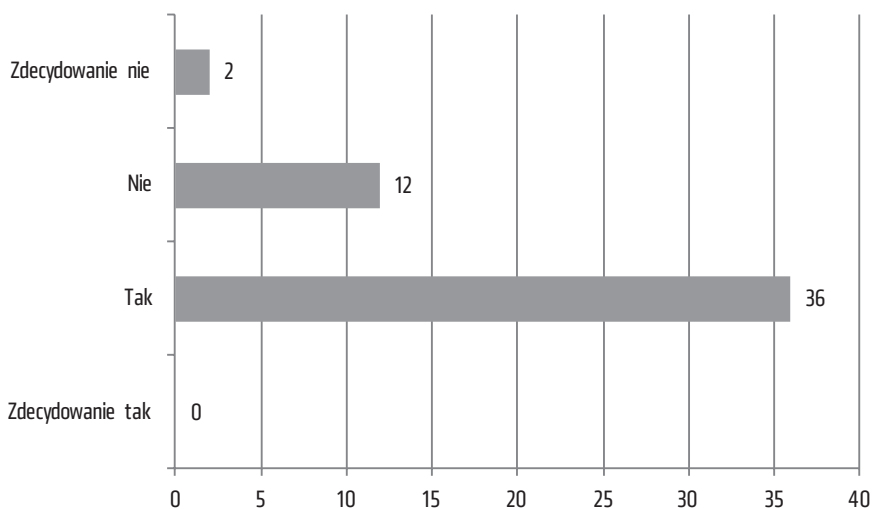
Rysunek 6. Przydatność specjalistycznych szkoleń i kursów do poszerzenia wiedzy i umiejętności stosowania środków przymusu bezpośredniego przez funkcjonariuszy SW

Źródło: opracowanie własne.

Następny punkt brzmiał: „Dzięki szkoleniom wiem dokładnie, kiedy i jak korzystać ze środków przymusu bezpośredniego”. Ankietowani mogli wybrać takie same odpowiedzi jak w punkcie poprzednim, a więc: zdecydowanie tak, tak, nie i zdecydowanie nie. Jak wynika z ich odpowiedzi, które przedstawiono na rysunku 7, ponad połowa badanych potwierdziła, iż szkolenia wzbogacają

¹⁵ R. Poklek, *Motywacja zawodowa funkcjonariuszy rozpoczynających pracę w więzieniu*, „Forum Socjologiczne” 2020, nr 10, s. 232.

ich wiedzę praktyczną i teoretyczną w zakresie stosowania środków przymusu bezpośredniego. Przeciwnego zdania jest niespełna 30% respondentów. Pytanie nie precyzowało rodzaju szkoleń (zawodowe w jednostkach czy specjalistyczne poza macierzystymi jednostkami), stąd też część z badanych odpowiedziała negatywnie, mając na uwadze szkolenia prowadzone w jednostkach macierzystych. Podczas wywiadu wyraźnie natomiast podkreślano wysoki poziom szkoleń specjalistycznych.

Rysunek 7. Przydatność szkoleń z wiedzy w zakresie stosowania środków przymusu bezpośredniego

Źródło: opracowanie własne.

Ostatnie pytanie było pytaniem otwartym i brzmiało: „Jakie inne treści Pani/Pana zdaniem powinny zostać uwzględnione w kolejnych szkoleniach w zakresie technik interwencji i samoobrony?” Wśród najczęściej padających stwierdzeń można wyróżnić następujące odpowiedzi:

- Potrzeba zwiększenia częstotliwości szkoleń w jednostkach, w zakładach karnych i aresztach śledczych.
- Niezbędne są systematyczne szkolenia dla kadry działu ochrony oraz wszystkich pracowników Służby Więziennej mających na co dzień do czynienia z osadzonymi;
- Wydłużenie czasu trwania szkoleń.

- Podczas szkoleń niezbędne jest położenie nacisku na zajęcia praktyczne symulujące możliwe do zaistnienia w zakładach karnych i aresztach sytuacje codzienne. Funkcjonariusze są nieustannie narażeni na przejawy agresji ze strony osadzonych, począwszy od agresji słownych do agresji fizycznej. Konieczne jest zatem cykliczne szkolenie praktyczne oraz wsparcie psychologiczne.
- Zbyt mała liczba szkoleń negatywnie wpływa na funkcjonariuszy i ich możliwości prawidłowego reagowania w sytuacjach konfliktowych pojawiających się w jednostce.
- Szkolenia powinny być nastawione na obronę osobistą w warunkach zbliżonych do realiów w miejscu pełnienia służby.

Wnioski i rekomendacje

Jak wynika z przeprowadzonych badań, istnieje duża potrzeba szkoleń i kursów wśród funkcjonariuszy Służby Więziennej. Funkcjonujący system nie jest wystarczający, zwłaszcza w zakresie ćwiczeń praktycznych i doskonalenia umiejętności reagowania na agresję ze strony osadzonych. Biorąc pod uwagę braki kadrowe wśród funkcjonariuszy, co przekłada się na coraz większą liczbę osadzonych przypadających na jednego funkcjonariusza, szybko zmieniającą się rzeczywistość i eskalację agresji wśród osadzonych, a także bardzo zróżnicowane umiejętności poszczególnych zatrudnionych w SW, należy podkreślić, że system szkoleń wymaga zdecydowanej zmiany, a przywołane powyżej odpowiedzi na pytania, choć pochodzą od niewielkiej liczby przedstawicieli Służby Więziennej, wydają się głosem większości środowiska.

Obecnie funkcjonujący system nie jest optymalny, szkolenia są prowadzone za rzadko w jednostkach, a charakter pracy z osadzonymi wymaga nieustannego doskonalenia umiejętności wykorzystania i użycia środków przymusu bezpośredniego w stosunku do agresywnych osadzonych. Takie kompetencje są niezbędne, a ich charakter wymaga powtarzania i utrwalania. Proces kształcenia funkcjonariuszy podlega w ostatnich latach dynamicznym zmianom, jest zatem szansa, iż postulat środowiska, którego głos przedstawiony jest m.in. w przeprowadzonych przez autora badaniach ankietowych, zostanie wzięty pod uwagę.

Bibliografia

- Dobrzyjałowski J., *Pałka typu „Tonfa”*, Legionowo 2002.
- Jarczewski P., Cherubin W., *Techniki działań interwencyjnych funkcjonariuszy Służby Więziennej*, Kalisz 2006.
- Jędrzejak K., Cherubin W., Jarczewski P., *Działania interwencyjne funkcjonariuszy Służby Więziennej*, Kalisz 2001.
- Jurgilewicz M., *Środki przymusu bezpośredniego i broń palna. Użycie lub wykorzystanie w ochronie bezpieczeństwa wewnętrznego. Bezpieczeństwo dziś i jutro*, Warszawa 2015.
- Kubanek A., *Ograniczenia praw jednostki przez zastosowanie przymusu bezpośredniego w celu zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego*, rozprawa doktorska, 2017 [<https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/20357/1/Rozprawa%20doktorska%20A.%20Kubanek%20-%20Ograniczenie%20opraw%20jednostki.pdf>, dostęp: 23.04.2020].
- Kulawiecka E., *Nowy model kształcenia Służby Więziennej w kontekście organizacji uczącej się. Optymalizacja działań*, „Przegląd Więziennictwa” 2019, nr 104.
- Krok E., *Budowa kwestionariusza ankietowego a wyniki badań*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Studia Informatica” 2015, nr 37.
- Maczuga T., *Pałka teleskopowa – walka obronna*, Sieradz 2010.
- Poklek R., *Motywacja zawodowa funkcjonariuszy rozpoczynających pracę w więziennictwie*, „Forum Socjologiczne” 2020, nr 10.
- Szkoła Policji w Katowicach: Środki przymusu bezpośredniego stanowiące indywidualne wyposażenie policjanta pionu prewencji*, Materiały Dydaktyczne nr 53.

Źródła prawa

- Ustawa z dnia 24 maja 2013 roku o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz.U. z 2013 r., poz. 628).
- Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 roku o Służbie Więziennej (Dz.U. z 2020 r., poz. 848).

MAREK KASZCZYK

Wyższa Szkoła Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie

Pociski niepenetracyjne w szkoleniu funkcjonariuszy Służby Więziennej

Abstrakt

W niniejszym artykule przedstawiono problematykę szkolenia funkcjonariuszy Służby Więziennej dotyczącą środka przymusu bezpośredniego w postaci pocisków niepenetracyjnych. Podjęto kilka aspektów z tym związanych, jak regulacje prawne czy szkolenie funkcjonariuszy. Przedstawiono zagrożenia dla osób, wobec których taki środek przymusu jest stosowany. Podjęto również próbę określenia stosunku funkcjonariuszy Służby Więziennej do pocisków niepenetracyjnych: czy uważają ten środek za bezpieczny oraz czy mają świadomość zagrożeń w jego stosowaniu. Wskazano na potrzebę stworzenia materiałów szkoleniowych lub instrukcji służbowych zawierających możliwie dużo informacji dotyczących pocisków niepenetracyjnych, które byłyby pomocne w kształceniu funkcjonariuszy i doskonaleniu ich umiejętności.

Słowa kluczowe: Służba Więzienna, środki przymusu bezpośredniego, pociski niepenetracyjne, funkcjonariusz SW, szkolenie praktyczne

Abstract

This article presents the issues of training officers of the Prison Service regarding the measure of direct coercion in the form of non-penetrating missiles. Several aspects related to this were undertaken, such as legal regulations or training of prison officers. Threats for people against whom such a coercive measure is used are presented. An attempt was also made to determine the attitude of the Prison Service officers towards non-penetrating missiles, whether they consider this measure safe and whether they are aware of the risks associated with its use. The need to create training materials or service manuals containing as much

information as possible on non-penetrating missiles was indicated, which would be helpful in educating officers and improving their skills.

Keywords: Prison Service, measures of direct coercion, non-penetrating missiles, prison officer, practical training

Wprowadzenie

Służba Więzienna, zgodnie z ustawą (art. 2.1),

realizuje na zasadach określonych w ustawie z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy [...] zadania w zakresie wykonywania tymczasowego aresztowania oraz kar pozbawienia wolności i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności¹.

W celu prawidłowego i skutecznego wykonywania nałożonych obowiązków ustawodawca umożliwił wyposażenie funkcjonariuszy Służby Więziennej w uzbrojenie i środki ochrony. Uprawnił ich również do realizowania koniecznych czynności w ramach służbowego działania, które mogą być podejmowane wobec innych osób. Jednocześnie nałożony został na nich obowiązek szkolenia, którego celem pozostaje kształtowanie odpowiednich kompetencji i umiejętności, między innymi w zakresie etycznego postępowania na podstawie i w granicach prawa. Szkolenie funkcjonariuszy rozpoczyna się od momentu przyjęcia w szeregi formacji. Realizowane jest w uczelni Służby Więziennej oraz w jej ośrodkach szkolenia, jak również w jednostkach podstawowych lub organizowane przez podmioty zewnętrzne².

Represyjnym działaniem, które mogą podjąć funkcjonariusze SW wobec innych osób, jest stosowanie środków przymusu bezpośredniego oraz użycie broni palnej. Przepisy regulują to szczegółowo, określając przypadki i zasady wykorzystania lub użycia, również także postępowanie funkcjonariuszy³.

¹ Ustawa z dnia 9 IV 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz.U. z 2020 r., poz. 848).

² Ustawa z dnia 9 IV 2010 r. o Służbie Więziennej, rozdz. 1, 2, 3, 6a (Dz.U. z 2020 r., poz. 848).

³ Ustawa z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz.U. z 2019 r., poz. 2418).

Jednak „suche” treści artykułów czy paragrafów, czy filmy poglądowe z zastosowania środków przymusu bezpośredniego lub użycia broni palnej nie wystarczają do nabycia umiejętności praktycznego działania podczas wykonywania obowiązków służbowych. Szczególnie dotyczy to takiego środka jak pociski niepenetracyjne, miotane z broni palnej, czyli kolejnego urządzenia, którego używania należy się nauczyć. Realizowanie zatem szkolenia dla funkcjonariuszy w tym zakresie jest bardzo istotne i powinno obejmować zarówno podstawy prawne oraz obowiązujące zasady i procedury, jak i działania praktyczne. Nie ulega wątpliwości, że powinno mieć wymiar cykliczny, celem utrwalania i poszerzania nabytych umiejętności.

W artykule przedstawiono proces szkolenia funkcjonariuszy SW w zakresie stosowania pocisków niepenetracyjnych. Przytoczone zostały przykłady użycia tego środka przymusu przez funkcjonariuszy SW i Policję, a także doświadczenia w stosowaniu pocisków niepenetracyjnych. Podjęto próbę udzielenia odpowiedzi na pytania, czy funkcjonariusze SW postrzegają pociski niepenetracyjne jako bezpieczny środek przymusu bezpośredniego oraz czy są świadomi zagrożeń dla osób, wobec których jest on stosowany.

Regulacje prawne

Możliwość stosowania środków przymusu przez formacje porządku publicznego w oczywisty sposób wpisana jest w ich charakter i przeznaczenie. Niemniej jednak zakres środków czy zasady stosowania, usytuowanie ich w aktach prawnych podlega zmianie, co dotyczy również Służby Więziennej. Pociski niepenetracyjne pojawiły się w katalogu środków przymusu bezpośredniego tej formacji 24 lata temu.

W roku 1989 nastąpiły w naszym kraju gruntowne zmiany ustrojowe, jednak przepisy regulujące działanie SW zmienione zostały dopiero w 1996 r. Dotychczasową ustawę z 1959 r. zastąpiła ustawa z dnia 26 kwietnia 1996 r. o Służbie Więziennej, która wprowadzała wiele zmian, między innymi w zakresie regulacji stosowania środków przymusu bezpośredniego. Wcześniej kwestie te regulował akt niższego rzędu, tj. rozporządzenie Ministra

Sprawiedliwości⁴. Teraz stosowne zapisy znalazły się w ustawie, która określała katalog środków przymusu bezpośredniego oraz przypadki i ogólne zasady ich stosowania⁵. Natomiast wydane na podstawie delegacji ustawowej rozporządzenie Rady Ministrów określiło szczegółowy tryb postępowania funkcjonariuszy w tym zakresie⁶.

Nowa ustawa znacznie rozszerzyła katalog środków przymusu bezpośredniego, które funkcjonariusze SW mogli stosować. Rozporządzenie z 1975 r. przewidywało możliwość stosowania ośmiu szczególnych środków bezpieczeństwa (jak wtedy określane były środki przymusu bezpośredniego), po zmianie przepisów ich liczba w katalogu zwiększyła się do dwunastu. Wśród nich pojawiła się amunicja niepenetracyjna miotana z broni palnej, czyli pociski niepenetracyjne. Sam katalog środków przymusu bezpośredniego był korygowany przy kolejnej zmianie ustawy w 2010 r.

Gruntowną modyfikację w zakresie prawnej regulacji stosowania przez funkcjonariuszy SW środków przymusu bezpośredniego i broni palnej przyniosła zmiana stanu prawnego z czerwca 2013 r. Zaczęła wtedy obowiązywać ustawa o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej. Ustawa ta została wprowadzona w związku z uznaniem przez Trybunał Konstytucyjny niezgodności istniejących aktów prawnych regulujących stosowanie środków przymusu bezpośredniego przez formacje porządku publicznego z konstytucją. W ocenie Trybunału z zasady działania państwa prawa wynika, że organ państwowy może działać tylko na podstawie prawa, natomiast jeżeli taki organ ingeruje w prawa i wolność obywatela, to podstawa prawna do takiej ingerencji powinna być w randze ustawy⁷. W związku z tym nowo wprowadzona ustawa określiła przypadki, zasady oraz szczegółowe postępo-

⁴ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 18 II 1975 r. w sprawie dopuszczalności użycia przez funkcjonariuszy Służby Więziennej broni oraz stosowania siły fizycznej i szczególnych środków bezpieczeństwa, (Dz.U. z 1975 r., nr 6, poz. 3).

⁵ Ustawa z dnia 26 IV 1996 r. o Służbie Więziennej, (Dz.U. z 1996 r., nr 61, poz. 283).

⁶ Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 20.11.1996 r. w sprawie szczegółowych warunków stosowania środków przymusu bezpośredniego oraz broni palnej lub psa służbowego przez funkcjonariusza Służby Więziennej oraz sposobu postępowania w tym zakresie (Dz.U. z 1996 r., nr 136, poz. 637).

⁷ K. Frąckowiak, *Kontratyp stosowania służbowej broni palnej przez funkcjonariuszy państwowych w świetle ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej z dnia 24 maja 2013 r.*, s. 4, <https://pk.gov.pl/wp-content/uploads/2016/07/babbaefec5do218423a-e59f1o446ef32.pdf> [dostęp: 28.03.2020].

wanie w zakresie stosowania środków przymusu bezpośredniego oraz użycia broni palnej przez funkcjonariuszy uprawnionych organów państwowych.

Nowa ustawa regulująca przedmiotowy zakres objęła swoim działaniem dwadzieścia mundurowych formacji działających w zakresie utrzymania porządku publicznego. Określiła katalog środków przymusu dla poszczególnych uprawnionych formacji, a także przypadki i zasady ich użycia lub wykorzystania, postępowanie przed i po ich użyciu lub wykorzystaniu oraz dokumentowanie takich przypadków. Wprowadziła objaśnienie dla pojęć pojawiających się w opisywanych wyżej kwestiach. Z jednej strony można powiedzieć, że plusem tego rozwiązania jest zebranie wszystkich regulacji wyżej wymienionych zagadnień w jednym akcie prawnym rangi ustawy. Jednak z drugiej strony wielość służb podlegających mu, zawarcie w nim wszystkich możliwych sytuacji stosowania oraz określenie wykluczeń dla poszczególnych uprawnionych formacji przez dodatkowe akty prawne, może komplikować funkcjonariuszowi wyodrębnienie właściwych, dotyczących własnej formacji zapisów. Dodatkowym utrudnieniem jest właściwe zrozumienie języka prawnego, stosowanego do opisu konkretnych sytuacji, zawierającego dużą liczbę odwołań do poprzednich artykułów i ustępów. Wszystko to stanowić może istotny czynnik utrudniający opanowanie obowiązujących przepisów. Potwierdzać zdają się to badania przeprowadzone na grupie funkcjonariuszy SW, które dotyczyły poczucia ochrony prawnej w zakresie użycia przez funkcjonariuszy środków przymusu bezpośredniego. Wynika z nich, że chociaż większość badanych wysoko oceniała stan swojej wiedzy na temat przepisów regulujących stosowanie środków przymusu bezpośredniego, to jednocześnie wskazywali, że przepisy te nie są przejrzyste i łatwe w zrozumieniu oraz odstają od rzeczywistości⁸.

⁸ A. Stachowicz, *Poczucie ochrony prawnej funkcjonariuszy Służby Więziennej w sytuacjach użycia przez nich środków przymusu bezpośredniego. Raport z badań*, „The Prison System Review” nr 105, s. 131, 139.

Pociski niepenetracyjne w szkoleniu funkcjonariuszy SW

Szkolenie funkcjonariuszy w Służbie Więziennej, jak zostało to szczegółowo przedstawione w poprzednich rozdziałach, jest podzielone na kilka etapów: szkolenie wstępne, szkolenie zawodowe oraz szkolenia specjalistyczne i doskonalenie zawodowe. Zagadnienia związane ze stosowaniem pocisków niepenetracyjnych realizowane są przede wszystkim w ramach szkolenia wstępnego oraz szkolenia zawodowego. Mogą również pojawić się w ramach specjalistycznego szkolenia lub jako temat doskonalenia realizowanego np. na poziomie jednostki podstawowej czy całego okręgowego inspektoratu⁹.

W trakcie tych szkoleń funkcjonariusze zapoznawani są ze środkami przymusu bezpośredniego, w tym z pociskami niepenetracyjnymi. W zależności od etapu szkolenia zmienia się zakres przekazywanych informacji. Szkolenie funkcjonariuszy w zakresie stosowania środka przymusu bezpośredniego powinno obejmować: podstawy prawne i zasady bezpieczeństwa regulujące ich użycie lub wykorzystanie oraz informacje przedstawiające rodzaje środków przymusu pozostających na wyposażeniu SW. Należy zaznaczyć, że funkcjonariusze przy stosowaniu środków przymusu muszą postępować ze szczególną rozważą, zwłaszcza w wypadku pocisków niepenetracyjnych, aby ewentualne szkody wynikłe z ich użycia były jak najmniejsze.

W trakcie wstępnej adaptacji zawodowej funkcjonariusze zapoznawani są tylko ogólnie z przepisami regulującymi użycie środków przymusu oraz z ich rodzajami pozostającymi w dyspozycji SW. Na kolejnych etapach szkolenia, na kursie przygotowawczym i szkoleniu zawodowym tematyka pocisków niepenetracyjnych podejmowana jest podczas realizacji zajęć z dwóch: „Zagadnienia bezpieczeństwa” oraz „Szkolenie strzeleckie”.

W trakcie kursu przygotowawczego omawiane są przepisy prawa, szczególnie zasady postępowania podczas wykorzystania lub użycia środka przymusu, dokumentowanie podjętych działań oraz najczęstsze nieprawidłowości pojawiające się podczas stosowania środków przymusu bezpośredniego. Funkcjonariusze poznają zasady użycia strzelby powtarzalnej kal. 12, wykorzystywanej do miotania amunicji z pociskami niepenetracyjnymi oraz odbywają strzelanie z wykorzystaniem takiej amunicji. Jednak zajęcia na

⁹ Ustawa z dnia 9 IV 2010 r. o Służbie..., rozdz. 6a.

kursie przygotowawczym trwają krótko. W „Zagadnieniach bezpieczeństwa” przewidziane jest zaledwie sześć godzin dydaktycznych, w trakcie których omawiane są przepisy, wszystkie środki przymusu bezpośredniego, przypadki użycia oraz zasady stosowania i najczęstsze nieprawidłowości w stosowaniu tych środków. W „Szkoleniu strzeleckim” co prawda zaplanowano więcej godzin, jednak zajęcia koncentrują się zasadniczo na poznaniu i obsłudze broni, a nie na samych pociskach niepenetracyjnych. Jedynie strzelania ze strzelby kal. 12 realizowane są z wykorzystaniem tych pocisków¹⁰.

Szkolenie zawodowe realizowane w uczelni SW oraz w ośrodkach szkolenia SW jest zróżnicowane w zakresie korpusów – dla podoficerów, chorążych i oficerów. Prowadzone jest w dwóch głównych częściach: unitarnej (bez podziału na specjalizacje) oraz specjalizacyjnej (dla poszczególnych działów służby). W części unitarnej zajęcia dotyczące środków przymusu bezpośredniego realizowane są również w ramach „Zagadnień bezpieczeństwa”. Mają one ten sam charakter i zakres jak podczas kursu przygotowawczego. Dopiero w części specjalistycznej zwiększa się zakres szkolenia, jednak tylko dla specjalizacji ochronnej, dla której środki przymusu bezpośredniego omawiane są podczas dalszych zajęć z „Zagadnień bezpieczeństwa” oraz ze „Szkolenia strzeleckiego”. Omawiane zagadnienia dotyczą bezpieczeństwa, ogólnych i szczegółowych zasad użycia lub wykorzystania środków przymusu, ponadto rozszerzane są o rolę, jaką pełnią w tym zakresie dowódcy zmiany (dla korpusu chorążych) lub kierownicy ochrony i dowódcy zmiany (dla korpusu oficerów). W zakresie szkolenia strzeleckiego omawiane są jednostki broni służące do miotania amunicji z pociskami niepenetracyjnymi oraz omawiane są rodzaje takich pocisków, które znajdują się na wyposażeniu Służby Więziennej. Uczestnicy szkoleń wykonują strzelania szkolne z wykorzystaniem amunicji niepenetracyjnej. Zaznaczyć należy, że te zagadnienia nie są realizowane dla funkcjonariuszy pełniących służbę w działach innych niż dział ochrony. Funkcjonariusze z pozostałych działów realizują w części specjalizacyjnej tylko zapoznanie ze strzelbą powtarzalną i strzelania z wykorzystaniem pocisków niepenetracyjnych. Nie realizują zagadnień omawiających rodzaje

¹⁰ Zarządzenie nr 61 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dn. 20 XII 2018 r. w sprawie programów szkolenia wstępnego, zawodowego i specjalistycznego w Służbie Więziennej dla funkcjonariuszy i pracowników.

i właściwości takich pocisków¹¹. Aktualnie trwają prace nad modyfikacją nauczania w zakresie szkolenia zawodowego.

Czym są pociski niepenetracyjne

Pociskiem nazywany jest obiekt o określonych właściwościach i kształcie, miotany na odległość, mający wykonać określone zadanie na danej odległości¹². W przypadku pocisków niepenetracyjnych ich zadaniem jest obezwładnienie osoby. Pociski te nie mają jednak spowodować penetracji, naruszenia ciągłości powłoki skórnej ciała osoby¹³. Wykonane są najczęściej z tworzyw sztucznych czy gumy, niektóre w postaci woreczka wypełnionego drobnym metalowym śrutem. Amunicja zawierająca pociski niepenetracyjne wytwarzana jest w różnych kalibrach i rozwiązaniach konstrukcyjnych, co powoduje, że może być stosowana tak z różnych jednostek broni palnej produkowanych seryjnie, jak i specjalnie stworzonych do tego celu.

Na wyposażeniu Służby Więziennej znajdowały się i znajdują różne rodzaje amunicji z pociskami niepenetracyjnymi. Kiedyś służba dysponowała stosowanymi z 26mm pistoletu sygnałowego nabojami „Bąk” i „Rój”. Najbardziej znane i aktualnie będące na wyposażeniu to stosowane ze strzelb gładkolufowych naboje w kal. 12/70 z pociskiem typu „Chrabąszcz”. Początkowo SW wyposażono w trzy rodzaje tych naboji, tj.: „Chrabąszcz 20”, „Chrabąszcz 30”, „Chrabąszcz 50”. Ponadto były jeszcze naboje w tym samym kalibrze: „Rój” i „Bąk”. Później służba dysponowała tylko nabojami „Chrabąszcz 50”. Obecnie do dyspozycji funkcjonariuszy są naboje „Chrabąszcz 20 i 50”. Amunicja ta posiada pocisk gumowy w kształcie walca z ubrzechwieniem¹⁴ w jego dolnej części oraz nadlewami (wypustkami) na czołowej powierzchni pocisku, w ilości jednego dla „Chrabąszcza 20” i trzech dla „Chrabąszcza 50”, stanowiących

¹¹ Ibidem.

¹² S. Torecki, *1000 słów o broni i balistyce*, Warszawa 1977, s. 206.

¹³ L. Radziszewski, *Balistyka końcowa pocisków amunicji małokalibrowej przy strzelaniu do wybranych celów*, Kielce 2007, s. 109–121.

¹⁴ Brzechwy to rodzaj płatów (skrzydefek) najczęściej o kształcie prostokątnym (trapezowym), umieszczanych w tylnej części pocisku, zapewniających mu stabilizację podczas poruszania się w powietrzu – *Mała encyklopedia wojskowa*, Warszawa 1967, s. 194.

oznaczenie umożliwiające ich rozpoznanie¹⁵. W niewielkich już ilościach występuje amunicja stosowana z rewolweru kal. 38, która we wszystkich swoich rodzajach: „Komar”, „Osa” i „Szerszeń” posiada ten sam pocisk w postaci niewielkiego (średnica ok. 2,5 cm) woreczka wypełnionego drobnym śrutem metalowym¹⁶. Najnowszy rodzaj pocisków niepenetracyjnych posiadanych przez Służbę Więzienną to naboje w kal. 40 mm SIR, miotane ze specjalnego wyrzutnika. Naboje SIR posiadają pocisk, którego część czołowa wykonana jest z tworzywa spienianego (jasnożółtego) osadzonego na korpusie (zielonym) wykonanego z poliwęglanu¹⁷.

Nb. 12/70 Chrabąszcz 50

40mm nb. SIR

Nb. kal. 38 Osa Komar Szerszeń

Zdjęcie 1. Przykłady amunicji z pociskami niepenetracyjnymi

Źródło: archiwum własne autora.

Niepożądane skutki użycia pocisków niepenetracyjnych

Amunicja z pociskami niepenetracyjnymi wykorzystywana jest na całym świecie. Należy jednak zauważyć, że nazwa sugerująca bezpieczne stosowanie

¹⁵ FAM-PIONKI Sp. z o.o., <http://fam-pionki.pl/pl/oferta,amunicja-specjalna,14,141> [dostęp: 7.05.2020].

¹⁶ P. Rybicki, P. Salomonik, S. Szadzewicz, G. Winnicki, *Podstawowe zasady użytkowania broni palnej krótkiej*, Słupsk 2016, s. 73.

¹⁷ M. Sitarski, *B&T GL – 06, czyli czterdziestka na niepokornych*, <http://www.cenzin.com/wp-content/uploads/2017/09/STR-003-06-GRANATNIK-v1.pdf> [dostęp: 6.05.2020].

takiego środka wobec osób nie daje gwarancji bezpieczeństwa. Pociski tego rodzaju amunicji nie powodują penetracji ciała tylko przy zachowaniu określonych warunków, w przeciwnym wypadku istnieje ryzyko, że uderzenie pocisku może spowodować penetrację ciała i uszkodzenie organów wewnętrznych. Do ich uszkodzenia może dojść także bez penetracji ciała, w wyniku energii uderzenia pocisku. Pociski niepenetracyjne w pewnych zakresach posiadają energię kinetyczną większą niż jest potrzebna do obezwładnienia, określa się ją jako energię niebezpieczną¹⁸. Warunkiem mającym zapewnić bezpieczne użycie pocisków niepenetracyjnych jest odległość ich stosowania, a jest ona zależna od rodzaju zastosowanego pocisku i ładunku miotającego, co bezpośrednio wpływa na energię pocisku. Producenci amunicji z pociskami niepenetracyjnymi podają tzw. odległość bazową, czyli minimalną odległość strzelania. Dla amunicji rewolwerowej kal. 38 to ok. 4 m¹⁹, dla amunicji w kalibrze 12 to 20 m dla naboju Chrabąszcz 20” i 50 m dla naboju „Chrabąszcz 50”²⁰ oraz ok. 20 m dla naboju typu SIR²¹. Zachowanie takiej odległości ma zapewnić, że uderzenie pocisku jest bolesne, realizujące działanie obezwładniające, lecz nie powoduje ciężkich zranień lub kontuzji.

Ten czynnik charakteryzujący właściwe użycie pocisków niepenetracyjnych powinien być brany pod uwagę przez funkcjonariuszy SW w kontekście zapisu ustawodawcy, który określił, że podczas stosowania środków przymusu bezpośredniego należy brać pod uwagę właściwości środka stanowiące zagrożenie dla życia lub zdrowia. Przykłady stosowania pocisków niepenetracyjnych zarówno w Polsce, jak i na świecie wykazują, że ich użycie niesie ze sobą ryzyko spowodowania ciężkich jak również śmiertelnych obrażeń²². Pociski niepenetracyjne, które miały określoną bezpieczną odległość strzału na 30m, wykorzystano w 1970 r. przeciwko demonstrującym w Irlandii Północnej. Spowodowały one wiele ciężkich zranień, w tym również śmiertelnych.

¹⁸ W. Koperski, S. Ciepelski, I. Machej, *Kryteria bezpieczeństwa i skuteczności strzelań z pistoletu sygnałowego kal. 26mm oraz ze strzelby powtarzalnej Winchester mod. 1300 Defender kal. 12*, Sprawozdanie z pracy 371/96/WAT, Warszawa 1996, s. 8.

¹⁹ P. Rybicki, P. Salomonik, S. Szadzewicz, G. Winnicki, op. cit., s. 45.

²⁰ FAM-PIONKI Sp. z o.o., <http://fam-pionki.pl/pl/oferta,amunicja-specjalna,14,141> [dostęp: 7.05.2020].

²¹ M. Sitarski, op. cit., s. 25.

²² A. Gross, J. Pohl, J. Masełko, *Obrażenia od postrzałów pociskami gumowymi z broni gładkolufowej*, http://www.kms.cm-uj.krakow.pl/ArchMedSadKrym/2000/2_2000/127_136.htm [dostęp: 30.09.2008].

Mimo wprowadzanych zmian w konstrukcji tych pocisków w drugiej połowie lat siedemdziesiątych w związku z użyciem pocisków niepenetracyjnych odnotowano czternaście zgonów i wiele tysięcy ciężkich zranień. W trakcie zamieszek w Izraelu służby porządkowe stosowały pociski metalowe otoczone gumą. Jak wykazały badania prowadzone przez lekarzy, ok. 60% osób, które trafiły do placówek zdrowia, miało tylko powierzchowne obrażenia. W pozostałych przypadkach dochodziło do penetracji ciała przez pociski²³.

W polskich formacjach mundurowych takie doświadczenia posiada Policja. Podczas stosowania pocisków niepenetracyjnych dochodziło do ciężkich zranień, a nawet przypadków śmiertelnych. W jednej z sytuacji funkcjonariusze Policji mieli dokonać zatrzymania osoby podejrzanej o dokonanie zabójstwa. Po wejściu do mieszkania podejrzany, uzbrojony w siekiere, zaatakował funkcjonariuszy. Mimo że sytuacja pozwalała użyć funkcjonariuszom broni palnej, zdecydowali się na zastosowanie broni z amunicją niepenetracyjną i siły fizycznej. Jeden z trzech oddanych strzałów trafił napastnika. Mimo to stawiał on dalej opór i trudno go było obezwładnić. Po dokonaniu obezwładnienia zauważono u napastnika ranę postrzałową na wysokości dolnej linii żeber. W czasie zabiegu operacyjnego usunięto z jamy brzusznej pocisk niepenetracyjny²⁴. W innym przypadku młody mężczyzna został postrzelony z broni gładkolufowej z wykorzystaniem pocisków niepenetracyjnych podczas awantury stadionowej. Doszło do niej po przerwaniu meczu piłkarskim. Był on w grupie osób, które weszły na murawę i dążyły do konfrontacji z kibicami drużyny przyjezdnej. Mężczyzna doznał obrażeń w postaci rany postrzałowej szyi, co spowodowało uszkodzenie naczyń krwionośnych i obfity krwotok. W wyniku czego zmarł w szpitalu. Prokuratura nie dopatrzyła się działań, które naruszyłyby obowiązujące przepisy. Według ustaleń śledztwa funkcjonariusze działali w ramach swoich uprawnień i kompetencji, zgodnie z przepisami prawa, a zagrożenie dla życia i zdrowia zarówno funkcjonariuszy, jak i innych osób było realne i bezpośrednie²⁵.

²³ L. Radziszewski, op. cit., s. 114.

²⁴ Postanowienie o umorzeniu śledztwa z dn. 22.07.1998, sygn. akt 4 Ds. 157/98, Prokuratura Rejonowa w Białymstoku.

²⁵ mag/gp/jb, *Zginął od policyjnej kuli, bo wtargnął na murawę i się pochylił. Śledztwo umorzone*, <https://tvn24.pl/katowice/sad-umorzyl-sledztwo-w-sprawie-smierci-kibica-z-knurowa-ra729588-2496725> [dostęp: 30.04.2020].

Przypadki, w których dochodziło do ciężkich zranień lub śmierci podczas stosowania przez funkcjonariuszy pocisków niepenetracyjnych, miały miejsce na niewielkich odległościach. Trzeba zauważyć, że we wszystkich przypadkach zachodziła sytuacja zagrożenia życia dla uprawnionego lub innej osoby, co pozwalało funkcjonariuszom na użycie takiego środka. Potwierdza to również stanowisko prokuratury, która w tych sytuacjach nie wszczyniała postępowania przeciwko funkcjonariuszom, uznając, że zagrożenie dla funkcjonariuszy i innych osób było w pełni realne i działali oni w granicach prawa.

Funkcjonariusze SW nie mają w swoich statystykach dużej liczby przypadków stosowania pocisków niepenetracyjnych. Kiedyś w ten środek przymusu wyposażano funkcjonariuszy pełniących służbę na posterunkach uzbrojonych w zakładach karnych typu półotwartego w celu zapobieżenia ewentualnej ucieczce, oraz służbę konwojową, aby zapewnić bezpieczeństwo konwoju. Obecnie funkcjonariusze wyposażani są w broń z pociskami niepenetracyjnymi, podczas wykonywania obowiązków konwojowania oraz dozoru osadzonych lub patrolowania. W ostatnich latach funkcjonariusze SW nie stosowali pocisków niepenetracyjnych. Egzemplifikację użycia pocisków niepenetracyjnych przez funkcjonariuszy SW stanowią mogą zdarzenia z 1997 r. Dotyczyły one ucieczki osadzonych z terenu zakładu karnego typu półotwartego. W pierwszym przypadku próbę ucieczki podjął osadzony z ZK nr 2 we Wrocławiu. Udało mu się pokonać wygradzenia terenu pomiędzy pawilonami mieszkalnymi, następnie linię ogrodzenia wewnętrznego, przedostał się na pas ochronny²⁶ i pokonał ogrodzenie zewnętrzne jednostki. Poczynania osadzonego szybko zostały zauważone przez funkcjonariusza pełniącego służbę na posterunku uzbrojonym, który podjął stosowne działania. Poinformował przez radiotelefon dowódcę zmiany, a w stosunku do osadzonego wydał stosowne komendy i oddał strzał ostrzegawczy. Wydane komendy i oddany strzał nie przyniosły pożądanego skutku, osadzony zaczął pokonywać mur zewnętrzny. Funkcjonariusz oddał jeszcze jeden strzał w jego kierunku, jednak nie przyniosło to efektu. Osadzony przedostał się na zewnątrz jednostki, a funkcjonariusz nie podjął decyzji o oddaniu kolejnych strzałów, ponieważ w rejonie poza ogrodzeniem jednostki zauważył osoby postronne. Należy

²⁶ Pas ochronny – teren między linią ogrodzenia zewnętrznego jednostki organizacyjnej, wykonanego z materiału pełnego, a linią ogrodzenia wewnętrznego.

zauważyć, że odległość osadzonego pokonującego ogrodzenia od posterunku wynosiła ok. 100m, przy pokonywaniu siatki wygrodenia między pawilonami od posterunku było to ok. 70m²⁷. W drugim przypadku z ZK w Gorzowie Wlkp. próbę ucieczki podjęło czterech osadzonych. Uciekających zauważył funkcjonariusz pełniący służbę na posterunku uzbrojonym. Wydał stosowne komendy, strzał ostrzegawczy, a następnie cztery strzały w kierunku osadzonych. Nie przyczyniło się to jednak do zaprzestania działań przez osadzonych, którzy w momencie doładowywania przez funkcjonariusza kolejnych naboji do strzelby pokonali ogrodzenie zewnętrzne zakładu. Odległość uciekających od funkcjonariusza na posterunku wynosiła ok. 90m²⁸. We wnioskach z obu postępowań wykazywano, że na terenie pasa ochronnego znaleziono pociski gumowe oraz że odległość, z jakiej użyto pocisków niepenetracyjnych, wpływała znacząco na nieskuteczność ich działania. W takich warunkach trudno jest oddać celny strzał oraz zapewnić działanie obezwładniające amunicji niepenetracyjnej. Jej siła rażenia wraz z odległością istotnie maleje.

Podczas stosowania pocisków niepenetracyjnych nie tylko odległość jest istotnym czynnikiem wpływającym na bezpieczne ich użycie. Uwagę należy również zwrócić na ograniczenie ustawowe w stosowaniu tego środka, które polega na tym, aby nie celować w głowę. Trafienie w tę część ciała naraża osobę na ciężkie obrażenia ciała, np. w postaci uszkodzenia oczu czy ust. Przykładem może być przypadek fotoreportera „Naszego Dziennika”, który w czerwcu 1999 r. robił zdjęcia demonstracji robotników w Warszawie. Manifestanci rzucali w stronę policjantów niebezpiecznymi przedmiotami. W takiej sytuacji funkcjonariusze Policji użyli względem nich pocisków niepenetracyjnych miotanych z broni gładkolufowej. Jeden z nich trafił jednak w oko fotoreportera. W wyniku doznanych obrażeń stracił je²⁹. Zapisane ogólnie ograniczenie powinno zostać rozwinięte, np. w instrukcjach służbowych, o informację, że w niektórych warunkach tor lotu pocisku (jego

²⁷ Sprawozdanie z przeprowadzonego postępowania wyjaśniającego w sprawie ucieczki skazanego z terenu Zakładu Karnego nr 2 we Wrocławiu 2.07.1997 r.

²⁸ Sprawozdanie z postępowania wyjaśniającego z ucieczki czterech skazanych 13.02.1997 r. z terenu Zakładu Karnego typu półotwartego w Gorzowie Wlkp.

²⁹ MJ, *Fotoreporter ND dostanie ćwierć miliona od policji za stratę oka*, <https://www.new-sweek.pl/polska/robert-sobkowicz-fotoreporter-nd-dostanie-250-tys-za-strate-oka/erqdgjtj> [dostęp: 11.05.2020].

przewyższenie nad linią celowania) powoduje, że pomimo niecelowania w głowę, pocisk może trafić właśnie w zakazany obszar.

W Służbie Więziennej nie odnotowano sytuacji, w których doszło do ciężkich zranień lub śmierci w przypadkach stosowania pocisków niepenetracyjnych, najprawdopodobniej dlatego, że ten środek przymusu jest stosunkowo rzadko używany, a przypadki użycia pocisków miały miejsce przy dużej odległości od osób, wobec których je stosowano.

Czy pociski niepenetracyjne są bezpiecznym środkiem przymusu bezpośredniego? Znajomość ograniczeń w stosowaniu pocisków niepenetracyjnych przez funkcjonariuszy SW

W roku 2018 w trakcie użycia przez policję pocisków niepenetracyjnych doszło do ciężkiego zranienia osoby. Sytuacja ta stała się podstawą do wystosowania przez biuro Rzecznika Praw Obywatelskich zapytania o szkolenie funkcjonariuszy Policji w zakresie użycia pocisków niepenetracyjnych³⁰.

Funkcjonariusze Policji, usiłując zatrzymać członków grupy przestępczej, którzy pomimo wydanych ostrzeżeń o możliwości użycia broni i oddaniu strzału ostrzegawczego nie zaprzestali agresywnego zachowania, zdecydowali się na oddanie do nich strzałów z broni załadowanej amunicją niepenetracyjną. W wyniku tego zdarzenia ciężko ranna (uszkodzone organy wewnętrzne, złamane żebra) została jedna z zatrzymanych osób. Prokuratura, sprawdzając okoliczności zdarzenia, po przeprowadzeniu postępowania uznała działania funkcjonariuszy za zgodne z prawem. RPO, analizując akta sprawy, wskazał jednak, że mimo braku naruszenia przepisów ustawy regulującej stosowanie środków przymusu oraz wewnętrznych uregulowań policyjnych, użycie pocisków typu „Chrabąszcz 50” z odległości mniejszej niż 50m stwarza niebezpieczeństwo dla zdrowia czy wręcz życia człowieka, o czym policjanci nie wiedzieli. Funkcjonariusz, który użył pocisków niepenetracyjnych, zeznał, że wcześniej brał udział w akcji z użyciem takiego środka i doszło wówczas

³⁰ Pismo zastępcy Rzecznika Praw Obywatelskich do Komendanta Głównego Policji, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/policjanci-nie-znaja-skutkow-uzywania-gumowych-pociskow-pisze-rzecznik-do-kgp> [dostęp 30.04.2020].

jedynie do zasinienia, rozcięcia skóry osoby zatrzymanej, ale nie było poważniejszych obrażeń. W oparciu o te informacje RPO wskazała na brak wiedzy funkcjonariuszy co do możliwych skutków użycia takiego środka, a tym samym na pojawiające się wątpliwości co do sposobu przeszkolenia funkcjonariuszy. Zaznaczył jednak, że z ogólnie dostępnych w Internecie informacji oraz z materiałów dydaktycznych Policji wynika, że użycie środka przymusu bezpośredniego w postaci pocisków „Chrabąszcz 50” w odległości mniejszej niż 50m stanowi zagrożenie dla życia lub zdrowia osoby³¹.

W kontekście przytoczonego przykładu podjęto próbę zbadania, jak do środka przymusu w postaci pocisków niepenetracyjnych odnoszą się funkcjonariusze SW. Czy uważają ten środek za bezpieczny? Czy mają świadomość istnienia ograniczeń w jego stosowaniu, warunkujących bezpieczeństwo dla zdrowia lub życia osób? Badanie ankietowe przeprowadzono na grupie funkcjonariuszy SW, studentów studiów podyplomowych w Wyższej Szkole Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie. Funkcjonariusze z grupy poddanej badaniu zasadniczo pełnili lub pełnią służbę w dwóch działach: „dziale ochrony” i „dziale penitencjarnym”. Pozostałe działy służby przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Działy służby reprezentowane przez uczestników badania

Dział służby	Liczba osób (%)
„Ochrony”	31 (52,55)
„Penitencjarny”	17 (28,82)
„Kwatermistrzowski”	6 (10,18)
„Dozoru elektronicznego”	2 (3,38)
„Ewidencji”	2 (3,38)
„Służby zdrowia”	1 (1,69)
Razem	59 (100)

Źródło: badania własne.

³¹ Ibidem.

Struktura stażu służby grupy została przedstawiona w tabeli 2. Zdecydowana większość funkcjonariuszy mieści się w przedziale od 6 do 15 lat służby. Kilkanaście osób ma większy staż, a tylko jedna ma staż krótszy niż 6 lat.

Tabela 2. Struktura stażu służbowego uczestników badania

Staż w latach	Liczba osób (%)
0 do 5	1 (1,69)
6 do 10	21 (35,59)
11 do 15	23 (38,98)
16 do 25	14 (23,74)
Razem	59 (100)

Źródło: badania własne.

Wszyscy funkcjonariusze odbyli szkolenia w Służbie Więziennej. Siedem osób ukończyło tylko kurs przygotowawczy. Natomiast pozostali funkcjonariusze odbyli również szkolenia zawodowe w postaci tzw. podoficerki albo Chorążówki, a niektórzy z nich odbyli wszystkie rodzaje szkolenia, co przedstawia tabela 3.

Tabela 3. Ukończone szkolenia w Służbie Więziennej przez uczestników badania

Rodzaj szkolenia	Liczba osób (%)
Tylko Kurs przygotowawczy	8 (13,56)
Kurs przygotowawczy i Szkolenie zawodowe dla „Podoficerów”	13 (22,02)
Kurs przygotowawczy i Szkolenie zawodowe dla „Chorążych”	14 (23,74)
Wszystkie szkolenia	24 (40,68)
Razem	59 (100)

Źródło: badania własne.

Na pytanie, czy pociski niepenetracyjne są bezpiecznym środkiem przymusu bezpiecznego, zdecydowana większość respondentów udzieliła odpowiedzi twierdzącej. Tylko kilka osób miało przeciwnie zdanie.

Tabela 4. Czy pociski niepenetracyjne są bezpiecznym środkiem przymusu bezpośredniego

Rozkład odpowiedzi	Liczba osób (%)
TAK	52 (88,14)
NIE	7 (11,86)
Razem	59 (100)

Źródło: badania własne.

Na postawione pytanie, czy istnieją ograniczenia dotyczące miejsc celowania pociskiem niepenetracyjnym, prawie wszyscy respondenci udzielili odpowiedzi twierdzącej. Tylko dwie osoby uważały przeciwnie.

Tabela 5. Odpowiedzi na pytanie: Czy istnieją ograniczenia dotyczące miejsc celowania pociskiem niepenetracyjnym?

Rozkład odpowiedzi	Liczba osób (%)
TAK	57 (96,62)
NIE	2 (3,38)
Razem	59 (100)

Źródło: badania własne.

Na prośbę o wskazanie stref ciała dotyczących ograniczenia celowania pojawiło się kilka różnych wersji odpowiedzi. Wśród nich najliczniejszą była „głowa”, która jest wymieniona w zapisach ustawy regulującej stosowanie środków przymusu bezpośredniego. Pozostałe wypowiedzi przedstawione zostały w tabeli 6. Dwie osoby nie wskazały ograniczeń strefy celowania podczas stosowania tego środka przymusu, mimo że udzieliły odpowiedzi potwierdzającej istnienie ograniczenia. Jako wspólną cechę udzielanych odpowiedzi dotyczących ograniczenia strefy celowania można wskazać staranie się, aby uniknąć trafienia we „wrażliwe części ciała”.

Tabela 6. Wskazane przez uczestników badania ograniczenia w miejscach celowania – trafienia pociskiem niepenetracyjnym

Wypowiedź	Liczba osób (%)
Głowa	46 (77,97)
Górne części ciała	5 (8,47)
Wrażliwe części ciała	3 (5,08)
Dolne części ciała	5 (8,47)
Miękkie umięśnione części ciała	3 (5,08)
Nie wskazano	2 (3,38)

Źródło: badania własne.

Przeważająca część pytaných osób wskazuje na istnienie ograniczeń w odległości, z jakiej stosować można pociski niepenetracyjne. Tylko kilka osób uważa, że ograniczanie odległości w stosowaniu tego środka nie jest konieczne.

Tabela 7. Odpowiedzi na pytanie: czy istnieje ograniczenie dotyczące odległości stosowania pocisków niepenetracyjnych?

Rozkład odpowiedzi	Liczba osób (%)
TAK	52 (88,14)
NIE	7 (11,86)
Razem	59 (100)

Źródło: badania własne.

Przedstawione wolne odpowiedzi, udzielane przez osoby badane, dotyczące wskazania przyczyny ograniczenia odległości stosowania pocisków niepenetracyjnych posiadają wspólny mianownik – „bezpieczeństwo osoby”, wobec której środek jest stosowany. Wśród udzielanych wypowiedzi znalazły się m.in.: „siła rażenia”, „bezpieczeństwo”, „uszkodzenia ciała”, „humanitaryzm”. Wszystkie udzielane wypowiedzi zawiera tabela 8. Tylko kilka osób, mimo udzielenia odpowiedzi twierdzącej na pytanie, czy istnieją ograniczenia w odległości stosowania pocisków niepenetracyjnych, nie uzupełniło wolnej wypowiedzi wskazującej na przyczynę tego ograniczenia.

Tabela 8. Wskazane przez uczestników badania przyczyny, dla których istnieje ograniczenie w odległości stosowania pocisków niepenetracyjnych

Wypowiedzi	Liczba osób (%)
Siła rażenia	17 (28,82)
Rodzaj pocisku	14 (23,74)
Grubość ubrania	1 (1,69)
Bezpieczeństwo	8 (13,56)
Logika, rozsądek	1 (1,69)
Uszkodzenia ciała	8 (13,56)
Nie za blisko	2 (3,38)
Humanitaryzm	2 (3,38)
Nie wskazano odpowiedzi	6 (10,18)

Źródło: badania własne.

Niewiele mniej osób, w stosunku do tych, którzy udzielili odpowiedzi potwierdzającej istnienie ograniczenia odległości podczas stosowania pocisków niepenetracyjnych, odpowiedziało twierdząco na pytanie: Jeżeli istnieją ograniczenia w odległości stosowania pocisków niepenetracyjnych, to czy istnieją sytuacje (warunki), w jakich można od tego odstąpić? Kilkanaście osób odpowiedziało, że nie ma sytuacji umożliwiających odstąpienie od ograniczenia odległości w stosowaniu tego środka przymusu.

Tabela 9. Odpowiedzi na pytanie: Jeżeli istnieją ograniczenia w odległości stosowania pocisków niepenetracyjnych, to czy istnieją sytuacje (warunki), w jakich można od tego odstąpić?

Rozkład odpowiedzi	Liczba osób (%)
TAK	46 (77,97)
NIE	13 (22,03)
Razem	59 (100)

Źródło: badania własne.

Wśród wymienianych sytuacji uprawniających do odstąpienia od ograniczenia odległości w stosowaniu pocisków niepenetracyjnych najwięcej

głosów uzyskało stwierdzenie „zagrożenie życia”, natomiast wypowiedzi „zgodnie z przepisami” można umieścić w grupie z poprzednią odpowiedzią, ponieważ to właśnie przepisy ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej umożliwiają odstępianie od procedur w sytuacji zagrożenia życia funkcjonariusza lub innej osoby. Było też kilka osób, które nie wymieniły żadnej okoliczności, mimo wskazania, że takie okoliczności istnieją. Pojawiło się również kilkanaście wypowiedzi, które należy zinterpretować jako niezrozumienie pytania. Podane okoliczności: „zaprzestanie agresywnych działań”, „dziecko”, „kobieta w ciąży”, „w celi”, „pomieszczenia” „obecność osób postronnych”, „bliska odległość” wskazują, że osoby zrozumiały, iż to pytanie dotyczy wskazania sytuacji, w jakich należy odstąpić od stosowania tego środka przymusu, a nie odstąpienia od konieczności zachowania odległości bezpiecznego jego użycia.

Tabela 10. Wskazane przez uczestników badania sytuacje (warunki) umożliwiające odstępianie od zachowania bezpiecznej odległości podczas stosowania pocisków niepenetracyjnych

Wypowiedzi	Liczba osób (%)
Zagrożenie życia	24 (40,68)
Zgodnie z przepisami	2 (3,38)
Nie zaznaczono	8 (13,56)
Niezrozumienie	12 (20,34)

Źródło: badania własne.

Podsumowując wyniki uzyskane w badaniu ankietowym, można uznać, że w ocenie większości funkcjonariuszy, pociski niepenetracyjne to bezpieczny środek przymusu bezpośredniego. Funkcjonariusze mają świadomość, że istnieją ograniczenia w strefie celowania (możliwości trafienia) podczas stosowania tego środka przymusu. Przytaczane przez nich wskazania miejsc, w które nie można celować, dotyczą przede wszystkim głowy i miękkich lub wrażliwych części ciała. Posiadają również wiedzę, że istnieją ograniczenia w odległości podczas stosowania tego środka przymusu oraz zdają sobie sprawę, że związane jest to z bezpieczeństwem zdrowia i życia osoby, wobec której stosowane byłyby pociski niepenetracyjne. Mają świadomość, że

w sytuacjach bezpośredniego zagrożenia dla życia funkcjonariusza lub innej osoby określonych przepisami prawa można stosować ten środek przymusu bezpośredniego, odstępując od zachowania bezpiecznych odległości.

Dlaczego funkcjonariusze uważają pociski niepenetracyjne za bezpieczny środek przymusu, mimo że nie jest często stosowany? Czy tę opinię podziela większa liczba funkcjonariuszy? Czy posiadają oni wiedzę o przypadkach użycia tego środka przymusu, w których dochodziło do uszkodzeń ciała lub utraty życia? W celu zdobycia takich informacji potrzebne byłoby przeprowadzenie właściwego badania.

Podsumowanie

Możliwość stosowania środków przymusu bezpośredniego wymaga od funkcjonariusza profesjonalnego działania zgodnego z prawem, do czego prowadzi odpowiedni proces szkolenia. Biorąc pod uwagę zakres zagadnień dotyczących pocisków niepenetracyjnych, należy podkreślić, że nie wszystko może zostać zrealizowane w systemie samokształcenia. Samodoskonaleniu może być poddana strona prawna, właściwości i zasady bezpiecznego stosowania wspomnianego środka. Jednak praktyczne stosowanie pocisków niepenetracyjnych ze względu na ich specyfikę i sposób użycia (broń palna) wymaga szkolenia zorganizowanego. Pozostaje również pytanie, czy funkcjonariusz ma możliwość dotrzeć do materiałów stanowiących ułatwienie w samokształceniu, które przedstawiają przepisy prawne dotyczące Służby Więziennej, a w szczególności bezpiecznego stosowania pocisków niepenetracyjnych. Informacje dotyczące rodzajów, właściwości czy wskazania, np. na ograniczenie odległości w stosowaniu pocisków niepenetracyjnych, można znaleźć w opracowaniu Wojskowej Akademii Technicznej³², we wprowadzonej do użytku służbowego przez Dyrektora Generalnego SW instrukcji do strzelby Winchester³³, czy w materiałach szkoleniowych publikowanych

³² W. Koperski, S. Ciepielski, I. Machej, op. cit., s. 45.

³³ *Strzelba powtarzalna kal. 12 Winchester model 1300 Defender – opis i użytkowanie*, Centralny Zarząd Zakładów Karnych, Warszawa 1994.

przez Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej³⁴. Należy jednak zauważyć, że opracowanie WAT wydane zostało w ograniczonym nakładzie, strzelb Winchester nie ma już w Słubie Więziennej, a materiały COSSW nie uwzględniają najnowszych rodzajów pocisków niepenetracyjnych. Istnieje więc konieczność aktualizacji materiałów dydaktyczno-szkoleniowych oraz wydawania opracowań, podobnie jak dzieje się to chociażby w Policji³⁵, opisujących wprowadzane do służb nowe uzbrojenie czy wyposażenie.

Wnioski

Przeprowadzone badanie grupy funkcjonariuszy SW wykazuje, że są oni przygotowani do właściwego postępowania w przypadku konieczności zastosowania pocisków niepenetracyjnych. Wprawdzie uważają je za środek bezpieczny, jednak mają świadomość konieczności zachowania określonych odległości i zachowania zasad humanitaryzmu. Zaznaczyć jednak należy, że ankietowani funkcjonariusze odznaczyli się dość dużym doświadczeniem zawodowym, odbyli wiele szkoleń i w większości pełnią służbę w dziale ochrony. W jakim stopniu więc wyniki przez nich uzyskane mogą być reprezentatywne dla Służby Więziennej *in extenso*, w sytuacji gdy pojawiają się coraz to nowe rodzaje sprzętu i środków. W realizowanych szkoleniach, gdzie niejednokrotnie na realizację zagadnień jest dość ograniczony czas, nie da się wszystkiego omówić. Wzrasta więc potrzeba samokształcenia przez funkcjonariuszy, których zmusza do tego między innymi zmiana działu służby, nie wspominając już o świecie płynnych wartości, w jakim wiele kwestii podlega nieustannym zmianom, w szczególności zaś problematyka bezpieczeństwa³⁶. Konstatacja ta z całą pewnością odnosi się do pocisków niepenetracyjnych. Jak widać, z przytoczonych przykładów wynika, że stosowanie pocisków

³⁴ M. Kaszczyk, *Broń specjalna i wybrane środki przymusu bezpośredniego*, <https://edu.cossw.pl/file/redir.php?id=5330> [dostęp: 4.05.2020].

³⁵ Decyzja nr 339 Komendanta Głównego Policji z dnia 14 VIII 2013 r. w sprawie wprowadzenia na uzbrojenie Policji strzelb kal. 12, Dz. Urz. 2013.67 ogłoszony 19.08.2013, <http://edziennik.policja.gov.pl/#/legalact/2013/67/> [dostęp: 11.05.2020].

³⁶ E. Kulawiecka, *Nowy model kształcenia Służby Więziennej w kontekście organizacji uczącej się. Optymalizacja działań*, „The Prison System Review” 2019, nr 104, s. 9, 14.

niepenetracyjnych niesie ze sobą ryzyko niepożądanych skutków. Trafienie takim pociskiem w głowę, wrażliwe części ciała, a z bliskich odległości również w korpus jest niebezpieczne dla zdrowia i życia osób, wobec których się je stosuje. Należy zwracać na to uwagę w materiałach szkoleniowych oraz instrukcjach służbowych, podkreślając, że użycie pocisków niepenetracyjnych musi odbywać się z zachowaniem odległości zalecanej przez producentów konkretnego rodzaju amunicji, a także tzw. odległości bezpiecznej. Stopień bezpieczeństwa w użyciu pocisków niepenetracyjnych zwiększa się, gdy kierowane są w dolne partie ludzkiego ciała³⁷. Tor lotu pocisku nie jest linią prostą. Następuje zjawisko przewyższenia lotu pocisku nad linią celowania. Oznacza to, że przy pewnych odległościach pocisk może trafić cel wyżej (np. w głowę), niż zakładał to strzelający funkcjonariusz. Określenie odległości zapewniającej działanie obezwładniające pocisku jest dość trudne i zależy od wielu czynników³⁸.

Należałoby również rozważyć, czy nie zastosować rozwiązań realizowanych w Policji, gdzie określone informacje dotyczące pocisków niepenetracyjnych, w tym kryteria bezpiecznego użycia dla poszczególnych ich rodzajów, znajdowałyby się w zarządzeniu lub instrukcji zatwierdzonych przez Dyrektora Generalnego Służby Więziennej.

Bibliografia

- Frąckowiak K., *Kontratyp stosowania służbowej broni palnej przez funkcjonariuszy państwowych w świetle ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej z dnia 24 maja 2013 r.*, s. 4, <https://pk.gov.pl/wp-content/uploads/2016/07/babbaefec5d0218423ae59f10446ef32.pdf> [dostęp: 28.03.2020].
- Gross A., Pohl J., Masełko J., *Obrażenia od postrzałów pociskami gumowymi z broni gładkolufowej*, http://www.kms.cm-uj.krakow.pl/ArchMedSadKrym/2000/2_2000/127_136.htm [dostęp: 30.09.2008].
- Koperski W., Ciepielski S., Machej I., *Kryteria bezpieczeństwa i skuteczności strzelań z pistoletu sygnałowego kal. 26mm oraz ze strzelby powtarzalnej Winchester mod. 1300 Defender kal. 12, Sprawozdanie z pracy 371/96/WAT*, Warszawa 1996, s. 8.

³⁷ A. Gross, J. Pohl, J. Masełko, op. cit., s. 45.

³⁸ L. Radziszewski, op. cit., s. 7.

Mała encyklopedia wojskowa, Warszawa 1967.

Radziszewski L., *Balistyka końcowa pocisków amunicji małokalibrowej przy strzelaniu do wybranych celów*, Kielce 2007.

Rybicki P., Salomonik P., Szadzewicz S., Winnicki G., *Podstawowe zasady użytkowania broni palnej krótkiej*, Słupsk 2016.

Stachowicz A., *Poczucie ochrony prawnej funkcjonariuszy Służby Więziennej w sytuacjach użycia przez nich środków przymusu bezpośredniego. Raport z badań*, „The Prison System Review”, nr 105.

Strzelba powtarzalna kal. 12 Winchester model 1300 Defender – opis i użytkowanie, Centralny Zarząd Zakładów Karnych, Warszawa 1994.

Torecki S., *1000 słów o broni i balistyce*, Warszawa 1977.

Netografia

FAM-PIONKI Sp. zo.o., <http://fam-pionki.pl/pl/oferta,amunicja-specjalna,14,141> [dostęp: 7.05.2020].

FAM-PIONKI Sp. z o.o., <http://fam-pionki.pl/pl/oferta,amunicja-specjalna,14,naboje-gumowe-chrabaszcz-50,143,141> [dostęp: 7.05.2020].

Kaszczyk M., *Broń specjalna i wybrane środki przymusu bezpośredniego*, <https://edu.cossw.pl/file/redirect.php?id=5330> [dostęp: 4.05.2020].

mag/gp/jb, *Zginął od policyjnej kuli, bo wtargnął na murawę i się pochylił. Śledztwo umorzone*, <https://tvn24.pl/katowice/sad-umorzyl-sledztwo-w-sprawie-smierci-kibica-z-knurowa-ra729588-2496725> [dostęp: 30.04.2020].

MJ, *Fotoreporter ND dostanie ćwierć miliona od policji za stratę oka*, <https://www.newsweek.pl/polska/robert-sobkowicz-fotoreporter-nd-dostanie-250-tys-za-strate-oka/erqdgjtj> [dostęp: 11.05.2020].

Sitarski M., *B&T GL – o6 czyli czterdziestka na niepokornych*, <http://www.cenzin.com/wp-content/uploads/2017/09/STR-003-06-GRANATNIK-v1.pdf> [dostęp: 6.05.2020].

Pismo zastępcy Rzecznika Praw Obywatelskich do Komendanta Głównego Policji, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/policjanci-nie-znaja-skutkow-uzywania-gumowych-pociskow-pisze-rzecznik-do-kgp> [dostęp: 30.04.2020].

Źródła prawa

Decyzja nr 339 Komendanta Głównego Policji z dnia 14 sierpnia 2013 r. w sprawie wprowadzenia na uzbrojenie Policji strzelb kal. 12, Dz. Urz. 2013.67, ogłoszony 19.08.2013.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 20.11.1996 r. w sprawie szczegółowych warunków stosowania środków przymusu bezpośredniego oraz broni palnej lub psa

służbowego przez funkcjonariusza Służby Więziennej oraz sposobu postępowania w tym zakresie, (Dz.U. z 1996 r., nr 136, poz. 637).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dn. 18 lutego 1975 r. w sprawie dopuszczalności użycia przez funkcjonariuszy Służby Więziennej broni oraz stosowania siły fizycznej i szczególnych środków bezpieczeństwa (Dz.U. z 1975 r., nr 6, poz. 3).

Postanowienie o umorzeniu śledztwa z dn. 22.07.1998, sygn. akt 4 Ds. 157/98, Prokuratura Rejonowa w Białymstoku.

Sprawozdanie z postępowania wyjaśniającego z ucieczki czterech skazanych w dniu 13.02.1997 r. z terenu Zakładu Karnego typu półotwartego w Gorzowie Wlkp.

Sprawozdanie z przeprowadzonego postępowania wyjaśniającego w sprawie ucieczki skazanego z terenu Zakładu Karnego nr 2 we Wrocławiu w dniu 2.07.1997 r.

Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz.U. z 2020 r., poz. 848).

Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz.U. z 2019 r., poz. 2418).

Ustawa z dnia 26 kwietnia 1996 r. o Służbie Więziennej (Dz.U. z 1996 r., nr 61, poz. 283).

Zarządzenie nr 61 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dn. 20.12.2018 r. w sprawie programów szkolenia wstępnego, zawodowego i specjalistycznego w Służbie Więziennej dla funkcjonariuszy i pracowników.

PIOTR BACZAR

Wyższa Szkoła Kryminologii i Kryminalistyki w Warszawie

Wykorzystanie strzelca wyborowego w Służbie Więziennej – wprowadzenie do problematyki

Abstrakt

Narastająca ilość zagrożeń oraz zróżnicowany ich charakter deprymuje na wszystkich podmiotach odpowiedzialnych za utrzymanie bezpieczeństwa wewnętrznego kraju wdrażanie nowych procedur oraz stosowanie wszechstronnych środków. Problem ten dotyczy również Służby Więziennej, gdzie nieodzowny staje się fakt potrzeby dyskusji i ostatecznej decyzji co do udziału strzelca wyborowego w trakcie działań interwencyjnych. Opracowanie zawiera praktyczne zagadnienia i propozycję rozwiązań w tej problematyce oraz nakreśla kierunek przyszłych decyzji i zabiegów w tym zakresie.

Słowa kluczowe: strzelec wyborowy, służba więzienna, bezpieczeństwo i zagrożenia

Abstract

The growing number of threats as well as their diverse nature depress implementing new procedures and applying comprehensive measures with respect to all entities responsible for maintaining internal security of the country. This problem also applies to the Prison Service, where the need for discussion and the final decision on the aspect of the participation of the sharpshooter during intervention activities becomes indispensable. The study contains practical issues and proposal solutions to this problem, and outlines the direction of future decisions and acting in this area.

Keywords: sharpshooter, prison service, safety and threats

Wprowadzenie

W dobie ewoluujących zagrożeń, gdy coraz trudniej jest przewidzieć i jednocześnie zapobiec sytuacji kryzysowej, ważna pozostaje skuteczność podejmowania wielopłaszczyznowych i wieloinstytucjonalnych działań, mających na celu „zarządzanie sytuacją kryzysową”. Reakcja na zaistniałą sytuację musi być wielowariantowa i w głównej mierze opierać się na bezpieczeństwie osób realizujących zadanie. W zdarzeniach o dużym stopniu ryzyka i wysokim prawdopodobieństwie niepowodzenia służby wykorzystują zróżnicowane siły i środki, aby minimalizować mogące wystąpić niebezpieczeństwo i maksymalnie przybliżyć prawdopodobieństwo zrealizowania zadania. W takich sytuacjach często wykorzystywany jest strzelec wyborowy.

Służba Więzienna jest trzecią co do wielkości (po wojsku i Policji) umundurowaną i uzbrojoną formacją realizującą zadania w zakresie wykonywania tymczasowego aresztowania oraz kar pozbawienia wolności¹. Dodatkowo chroni społeczeństwo przed sprawcami przestępstw, izolując ich poprzez osadzanie w zakładach karnych i aresztach śledczych. Dlatego musi posiadać wiele uprawnień oraz dysponować odpowiednimi możliwościami realizacyjnymi i niwelującymi zagrożenie.

Autor w niniejszym artykule chciałby zapoczątkować szerszą dyskusję na temat możliwości wykorzystania² strzelca wyborowego w Służbie Więziennej. W poszukiwaniu optymalnych rozwiązań należałoby odpowiedzieć na następujące pytania: Czy istnieją rozwiązania prawne dopuszczające użycie strzelca wyborowego w Służbie Więziennej? Jak powinien wyglądać trening strzelca wyborowego w SW? Czy istnieje potrzeba etatowego powołania stanowiska strzelca wyborowego w SW? Rozważania w głównej mierze zostaną oparte zarówno na aktach prawnych, jak i na doświadczeniu autora, który pełnił funkcję strzelca wyborowego w policyjnej jednostce specjalnej.

W początkowej fazie rozważań należałoby zdefiniować dwa pojęcia, które niejednokrotnie pojmowane, używane i rozumiane są jednakowo i jednorodnie, a mianowicie: strzelec wyborowy i snajper.

¹ Ustawa z dnia 9 IV 2010 r. o Służbie Więziennej (z późn. zm.).

² Autor świadomie używa określenia „wykorzystanie”, a nie „użycie”, co zostanie rozwinięte w późniejszych rozważaniach.

Strzelec wyborowy (ang. *marksman*) to funkcjonariusz posiadający specjalne predyspozycje, umotywowanie i przeszkolenie, wyposażony w broń przeznaczoną do strzelania na długich dystansach, przeciwko celom, które ze względu na swoją odległość, rozmiar, lokalizację oraz krótkotrwałość ukazywania się nie mogą być skutecznie zneutralizowane przez funkcjonariuszy biorących bezpośredni udział w działaniach.

Snajper (ang. *sniper*) to funkcjonariusz, który oprócz umiejętności strzelca wyborowego dysponuje zdolnościami prowadzenia samodzielnych działań, wykorzystując techniki maskowania, przetrwania w trudnym terenie. Samo słowo „snajper” pochodzi od ptaka bekasa (ang. *snipe*), który jest bardzo płochliwy, nieufny i trudny do upolowania. Osoba, która nabyła tę umiejętność, nazywana była snajperem.

Na potrzeby dalszych rozważań autor będzie posługiwał się nazwą „strzelca wyborowego”, jednocześnie ograniczając zagadnienia związane z umiejętnością maskowania i przetrwania na terenie wroga, charakterystyczne dla żołnierzy sił specjalnych.

Każdy funkcjonariusz biorący udział w działaniach interwencyjnych³, zgodnie z procedurami i rozkazami, ma do zrealizowania określone zadanie, które wpływa na ewentualny sukces końcowy całościowych działań. Strzelcy wyborowi (tak wojskowi, jak i policyjni) mają szeroki zakres zadań, który jest im stawiany w zależności od charakteru i potrzeby działań. Podchodząc do zagadnienia bardzo ogólnie, możemy wyróżnić:

- działania defensywne (obserwacja, zbieranie i przekazywanie informacji),
- działania ofensywne (likwidacja zagrożenia).

Kwestię tę należałoby rozbudować o:

- wsparcie działań wysokiego ryzyka poprzez prowadzenie precyzyjnego ognia na wybrane i zidentyfikowane cele z ukrytej pozycji;
 - a) w celu osłony grupy szturmowej poprzez likwidację zagrożenia,
 - b) w celu ratowania życia i zdrowia obywateli poprzez likwidację zagrożenia,
 - c) w celu uniemożliwienia dostania się sprawców na teren niepożądany;

³ Rodzaj działań charakterystycznych dla Służby Więziennej.

- obserwacja i gromadzenie danych oraz przekazywanie ich do centrum dowodzenia:
 - a) ustalanie ewentualnych dróg podejścia do obiektu lub terenu zagrożonego,
 - b) opisywanie budynków i obszaru wokół miejsca pobytu podejrzanego,
 - c) opisywanie podejrzanych oraz osób do zatrzymania,
 - d) meldowanie na bieżąco o wszelkich zmianach pozycji podejrzanego,
 - e) informowanie o czynnikach, które mogą w znaczący sposób wpłynąć na bezpieczeństwo funkcjonariuszy biorących udział w bezpośrednim szturmie.

Główną cechą różniącą tak strzelca wyborowego, jak i snajpera, od pozostałych funkcjonariuszy, wpływającą na cały charakter szkolenia oraz pełnionych funkcji w działaniach, jest duża odległość, jaka dzieli strzelca od przestępcy, często nazywana „długim dystansem”. Określenie to jest dość nieprecyzyjne, ponieważ w różnych środowiskach (otoczeniu) dystans ten jest postrzegany i mierzony różnie. W przypadku otwartego terenu (pola, lotniska, pustynie) dystans może wahać się w przedziale 300–500 metrów. W trakcie zawodów w strzelectwie długodystansowym warunki strzelania określają odległość linii ognia do ustawionych tarcz w granicach od 300 do 800 m, a w niektórych sytuacjach powyżej 1 km. W przypadku działań w terenie leśnym lub zurbanizowanym, częściowo osłoniętym przez budowle lub inne elementy architektoniczne, odległość ta wynosi 150–300 m. W trakcie działań w typowym środowisku miejskim odległość ta zmniejsza się do 100 m, a nawet i bliżej. Nasuwa się pytanie, od czego uzależniony jest pomiar dystansu i dlaczego w różnych warunkach określany jest on bardzo często różnie? W warunkach „cywilnych”, na zawodach, uzależniony jest w dużej mierze od widoczności celu, do którego strzelamy, natomiast w warunkach służbowych (niejednokrotnie bojowych) bierzemy pod uwagę możliwość wykrycia (zdekonspirowania) stanowiska strzeleckiego przez siły wroga. Dodatkowo, niejednokrotnie odległość strzelca (w tym przypadku strzelca wyborowego) od celu w takich samych warunkach terenowych jest zmienna w zależności od pory dnia i nocy. Po zachodzie słońca można (niezależnie od posiadania specjalistycznego sprzętu, m.in. noktowizora, termowizora)

zmniejszyć dystans do celu, bo możliwość wykrycia przez przeciwnika staje się mniejsza, a skuteczność ewentualnego strzału wzrasta.

Długodystansowe strzelanie na dużą odległość różni się znacznie od strzelania taktycznego, bojowego z broni maszynowej lub krótkiej, nie wspominając już o strzelaniu sportowym. Główna dysproporcja polega na odległości do celu, ale również na tym, że mniej istotne są umiejętności manualne, a o celności strzału zaczyna decydować cały szereg detali. Drobne błędy techniczne przy strzelaniach bojowych zasadniczo nie wpływają na precyzję strzału, która staje się elementem mniej niezbędnym niż szybkość.

Aby skutecznie prowadzić ogień z dużej odległości w kierunku realizowanych działań bojowych, należy charakteryzować się pewnymi cechami psychofizycznymi. To nie tylko wyszkolenie strzeleckie i umiejętność oddania precyzyjnego strzału, ale cały zakres sprawności i zręczności niezbędnych przy realizacji zadania postawionego strzelcowi wyborowemu. Cały proces szkolenia strzelca musi być ukierunkowany na podnoszenie zdolności w następujących obszarach:

- strzelectwa (wysokie i stałe umiejętności strzeleckie, doświadczenie i praktyka);
- wyszkolenia fizycznego (dobry refleks, odpowiednia koordynacja ruchowa, wytrzymałość);
- dobrej kondycji psychicznej (musi być zrównoważony emocjonalnie, wysoce umotywowany, rozsądny i cierpliwy);
- szerokiej wiedzy w dziedzinie: balistyki, wyposażenia (broni i amunicji), celowników optycznych, zbierania, analizowania i przekazywania informacji, łączności, dobrego osądu sytuacji opartego na zdrowym rozsądku;
- umiejętności polowych (musi osiągać pozycję bez groźby wykrycia, znać sposoby osłony i ukrycia, znać sposoby cichego poruszania się);
- dużej odporności na stres (musi posiadać umiejętność radzenia sobie w sytuacjach nieprzewidywalnych, szybkiego analizowania sytuacji i podejmowania decyzji).

Zakres zdolności strzelca wyborowego to niekończąca się „lista”, która musi być systematycznie rozbudowywana w miarę nabierania doświadczenia niezbędnego do bezpiecznego wykonania postawionego zadania.

W nomenklaturze wojskowej oraz policyjnej bardzo często spotykamy się z określeniem zespołu lub stanowiska strzelecko-obszernyjnego. To nic innego jak para funkcjonariuszy wypełniająca to samo zadanie, wspierająca i uzupełniająca się wzajemnie. Zespół strzelecko-obszernyjny (ZSO) składa się ze strzelca i obserwatora, który bardzo często pełni rolę informacyjną, zbiera wszystkie dane wymagane do oddania precyzyjnego strzału. Dodatkowo pomagają przy przygotowaniu stanowiska strzeleckiego, sporządza szkic sytuacyjny, gdzie określa poszczególne sektory i dozory, jednocześnie je wymiarowując. Jego zadaniem jest również ochrona stanowiska przed ewentualnym wykryciem i próbą zneutralizowania. Dokonuje wszelkich czynności, które ułatwiają i przyspieszają działanie strzelca wyborowego. Przy tym należy zwrócić uwagę, że strzelec potrzebuje czasu na zebranie niezbędnych informacji koniecznych do oddania strzału, takich jak: dystans do celu (naniesienie poprawek odległościowych), kierunek i siła wiatru (naniesienie poprawek bocznych), szybkość przemieszczania się celu, kąt strzału, temperatura otoczenia, wilgotność, ciśnienie, a przy strzelaniu na bardzo duże odległości od 1 km także wprowadza poprawki wynikające z ruchu obrotowego Ziemi. Takich czynników (zmiennych) jest bardzo dużo, a każdy błąd w ich obliczaniu lub po prostu brak danych powoduje „deficyt pewności” i większe prawdopodobieństwo popełnienia błędu. Dlatego dobrą i często niezbędną praktyką (szczególnie w trakcie przedłużających się działań) jest podmiana całych ZSO ze względu na wkradające się zmęczenie, co ostatecznie może przynieść niepożądane konsekwencje. Sytuacje takie występują nawet w obrębie różnych służb (Policja, wojsko) po uprzednim ujednoczeniu systemu meldunkowego i zasad współpracy. Niezbędne są również wcześniejsze wspólne ćwiczenia i szkolenia w tym zakresie, wymiana doświadczeń i zapoznanie się z procedurami działania.

Czy wobec powyższego możliwe i potrzebne byłoby współdziałanie funkcjonariuszy Służby Więziennej z innymi uzbrojonymi formacjami w aspekcie strzelectwa wyborowego? Czy w Służbie Więziennej niezbędni są strzelcy wyborowi przeznaczeni do neutralizacji zagrożenia? Nasuwających się pytań jest dość dużo, nie sposób znaleźć na nie odpowiedź w jednym artykule.

Służba Więzienna realizuje szereg zadań do zapewnienia bezpieczeństwa publicznego w obszarach takich jak: oddziaływanie penitencjarne i resocjalizacyjne, wykonywanie tymczasowego aresztowania, ochrona społeczeństwa

przed osobami skazanymi, zapewnienie w jednostkach penitencjarnych porządku i bezpieczeństwa⁴. Swoje zadania wykonuje i realizuje nie tylko w obszarze jednostek penitencjarnych, ale i poza nimi, np. wykonując czynności konwojowe. Ze względu na szeroki zakres realizowanych zadań SW współpracuje w toku codziennych czynności z innymi służbami (np. Policja, wojsko), które często wspomagają i wspierają czynności służbowe. Obszar niebezpieczeństw, jakie mogą wystąpić w dobie współczesnych zagrożeń skierowanych wobec Służby Więziennej, jest bardzo szeroki, dlatego należy dysponować zróżnicowanym wachlarzem sił i środków, metod i możliwości przeciwdziałania i zwalczania.

Jeżeli bezpieczeństwo jednostki organizacyjnej lub konwoju (w szczególności związanego z przygotowaniem, usiłowaniem lub dokonaniem zamachu terrorystycznego, napadem, buntem, zbiorową ucieczką osadzonych, najściem tłumu, pożarem, katastrofą lub klęską żywiołową) nie może być zapewnione siłami i środkami własnymi, SW współdziała z Policją na zasadzie przekazywania informacji, które mogą mieć znaczenie dla bezpieczeństwa⁵. Również na gruncie lokalnym na terenie województwa (okręgu) zakres współpracy z Policją jest ściśle określony i regulowany.

Do zakresu działania dyrektora okręgowego należy w szczególności: [...] organizowanie systemu współdziałania podległych jednostek organizacyjnych z zakresu utrzymania w nich bezpieczeństwa i porządku oraz współpracy w tym zakresie z Policją i innymi służbami oraz instytucjami i organami ochrony państwa⁶.

Tematyka współpracy Służby Więziennej z Policją została uregulowana prawnie tak na gruncie krajowym, jak i lokalnym; jest ona również realizowana w trakcie chociażby ćwiczeń ochronno-obronnych, a także w toku codziennych zadań wspólnie realizowanych przez ww. służby. Należy również zauważyć, że współdziałanie to obecnie układa się bardzo dobrze

⁴ Ustawa z dnia 9 IV 2010 r. o Służbie Więziennej, art. 2.2.

⁵ Ibidem, art. 23.1.

⁶ Ibidem, art. 12.2, pkt 3.

i jest realizowane we wszelkich możliwych aspektach (ćwiczenia, przepływ i wymiana informacji).

Oprócz prawnie uregulowanej współpracy międzyinstytucjonalnej, w nawiązaniu do głównej tematyki niniejszego opracowania, należy rozpatrzyć możliwość użycia⁷ strzelca wyborowego i oddania strzału w kierunku osoby przez funkcjonariusza Służby Więziennej. Fakt ten reguluje **specjalne użycie broni**, które „może być dokonane przez funkcjonariuszy Policji, Straży Granicznej, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, żołnierzy Żandarmerii Wojskowej lub żołnierzy Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, wchodzących w skład grupy wykonującej działania kontrterrorystyczne”⁸. Z powyższej regulacji wynika, że użycie strzelca wyborowego na podstawie specjalnego użycia broni przez funkcjonariuszy Służby Więziennej w obecnym porządku prawnym jest niemożliwe. Dodatkowo, użycie takiego strzelca jest możliwe wyłącznie w trakcie realizacji działań kontrterrorystycznych, rozumianych zgodnie z ustawą jako „działania wobec sprawców, osób przygotowujących lub pomagających w dokonaniu przestępstwa o charakterze terrorystycznym, o którym mowa w art. 115 § 20 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, prowadzone w celu wyeliminowania bezpośredniego zagrożenia życia, zdrowia lub wolności osób lub mienia przy wykorzystaniu specjalistycznych sił i środków oraz specjalistycznej taktyki działania”⁹.

Broń palna jest środkiem ostatecznym, a jej użycie może nastąpić wyłącznie w określonych przypadkach i po spełnieniu danych warunków. Zasada adekwatności stanowi, że broni palnej „używa się lub wykorzystuje się ją wyłącznie, jeżeli użycie lub wykorzystanie środków przymusu bezpośredniego okazało się niewystarczające do osiągnięcia celów tego użycia lub wykorzystania lub nie jest możliwe ze względu na okoliczności zdarzenia”¹⁰.

W aspekcie strzelców wyborowych trudno jest mówić o tym, że inne środki przymusu bezpośredniego okazały się niewystarczające, ale z całą

⁷ Użycie broni palnej – należy przez to rozumieć oddanie strzału w kierunku osoby z zastosowaniem amunicji penetracyjnej. Ustawa z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, art. 4 ust. 7.

⁸ Ustawa z dnia 10 VI 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych, art. 23, ust 4.

⁹ Ibidem, art. 2, ust 2.

¹⁰ Ustawa z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, art. 6 ust. 2.

pewnością ich użycie lub wykorzystanie było niemożliwe ze względu na znaczną odległość pomiędzy funkcjonariuszem a przestępcą. W ramach działań kontrterrorystycznych, „jeżeli jest to niezbędne do przeciwdziałania bezpośredniemu, bezprawnemu, gwałtownemu zamachowi na życie lub zdrowie człowieka lub do uwolnienia zakładnika, a użycie broni palnej w sposób wyrażający możliwie najmniejszą szkodę jest niewystarczające i przeciwdziałanie takiemu zamachowi lub uwolnienie zakładnika w inny sposób nie jest możliwe, dopuszcza się, z uwzględnieniem wszelkich okoliczności zdarzenia o charakterze terrorystycznym oraz możliwości działań kontrterrorystycznych, użycie broni palnej przeciwko osobie dokonującej zamachu albo biorącej lub przetrzymującej zakładnika, którego skutkiem może być śmierć lub bezpośrednie zagrożenie życia lub zdrowia tej osoby, zwane dalej specjalnym użyciem broni”¹¹.

Istotnym faktem w przypadku specjalnego użycia broni jest wyłączenie art. 7 ust. 1 ustawy z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej określającej zasadę używania i wykorzystania śpb i broni palnej w sposób wyrażający możliwie najmniejszą szkodę (zasada szkody minimalnej)¹². Przewidziana jest również możliwość wyłączenia stosowania art. 48 tejże ustawy odnoszącego się do czynności przed użyciem broni, tj. wydania okrzyku identyfikującego formację, wezwania do zachowania zgodnego z prawem, okrzyku ostrzegawczego: „stój bo strzelam” oraz oddania strzału ostrzegawczego.

Specjalne użycie broni jest nawiązaniem do regulacji tzw. strzału ratunkowego, który jest prawnie dopuszczony w niektórych krajach europejskich (Niemcy, Wielka Brytania). Możliwość pozbawienia kogoś życia w obronie jakiegokolwiek osoby przed bezprawną przemocą przewiduje art. 2 ust. 2 Europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności¹³.

Niezależnie od obecnie obowiązujących prawnych unormowań, istotną kwestią pozostaje problem dysponowania zasobami osobowymi, które

¹¹ Ustawa z dnia 10 VI 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych, art. 23, ust 1.

¹² Środków przymusu bezpośredniego lub broni palnej używa się lub wykorzystuje się je w sposób wyrażający możliwie najmniejszą szkodę. [...] Podejmując decyzję o użyciu lub wykorzystaniu broni palnej, należy postępować ze szczególną rozważą i traktować jej użycie jako środek ostateczny.

¹³ Dz.U. nr 61, poz. 284.

spełniałyby podstawowe warunki i możliwości przeszkolenia pod kątem teoretycznym i praktycznym w zakresie strzelectwa wyborowego. Zauważamy, że strzelec to funkcjonariusz, który dysponuje ponadprzeciętnym przygotowaniem mentalnym, jak również fizycznym. Wartością dodaną jest jego pasja i chęć rozwijania własnych możliwości i zdolności dla dobra służby i bezpieczeństwa kolegów. Takich funkcjonariuszy w Służbie Więziennej należałoby poszukiwać głównie w Grupach Interwencyjnych Służby Więziennej (GISW), gdzie poza normalnymi zadaniami realizuje się dodatkowe czynności, takie jak:

- zapobieganie zdarzeniom mogącym wystąpić w Służbie Więziennej lub likwidowanie ich skutków;
- konwojowanie osadzonych;
- uczestniczenie w ćwiczeniach ochronnych i obronnych oraz zgrywających lub doskonalących, w tym z innymi służbami;
- zabezpieczanie udziału w uroczystościach państwowych;
- promowanie GISW oraz Służby Więziennej;
- zapobieganie powstawaniu zagrożeń terrorystycznych na terenie jednostek organizacyjnych;
- szkolenie funkcjonariuszy Służby Więziennej z zakresu technik interwencyjnych, samoobrony, strzelectwa oraz udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej;
- szkolenie funkcjonariuszy wchodzących w skład etatowych i nietatowych grup konwojowych z zakresu działań konwojowych;
- szkolenie funkcjonariuszy wchodzących w skład nietatowych grup interwencyjnych¹⁴.

GISW to etatowa grupa funkcjonariuszy powołana przez Dyrektora Okręgowego, wchodząca w skład okręgowych sił wsparcia oraz w skład odvodu Dyrektora Generalnego Służby Więziennej. Z powodu dużego wykorzystania grupy, funkcjonariusze pełnią służbę w systemie jednozmianowym, a w razie potrzeby są w całodobowej dyspozycji. Aby sumiennie i z należytą starannością wykonywać zadania służbowe, sami poddawani są specjalistycznemu szkoleniu, w czasie którego doskonalą swoje umiejętności taktyczne,

¹⁴ Zarządzenie nr 58/20 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 11 VIII 2020 r. w sprawie Grup Interwencyjnych Służby Więziennej.

strzeleckie, sprawności fizycznej, samoobrony, udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej oraz współdziałania w różnych sytuacjach zagrożenia. Ciągły proces szkolenia pozwala na utrzymanie wysokiego poziomu profesjonalizmu podejmowanych czynności oraz wpływa na bezpieczeństwo samych osadzonych, jak również kreuje pozytywne postrzeganie SW przez społeczeństwo. Zasoby ludzkie stanowią o wydajności służby, a odpowiednio kierowane i dowodzone stają się skutecznym narzędziem w rękach dyrektora, kierownika, dowódcy i przełożonego.

Jednym z głównych kierunków szkoleniowych funkcjonariuszy GISW jest szkolenie strzeleckie, realizowane tak w formie teoretycznej, jak i praktycznej¹⁵, na różnych jednostkach broni, przy wykorzystaniu zróżnicowanych środków i możliwości (np. strzelanie sytuacyjne). „GISW-owcy” dysponują również specjalistycznymi jednostkami broni, pozwalającymi im na prowadzenie skutecznego ognia na znacznych odległościach. Posiadają m.in. karabiny Beretta ARX, które są bronią automatyczną, uruchamianą ciśnieniem gazów odprowadzanych z przestrzeni zapociskowej przez boczny otwór w lufie, z zamkiem ryglowanym przez obrót, strzelającą z zamka zamkniętego ogniem pojedynczym lub ciągłym. Pojemność magazynka to 30 sztuk amunicji 5,56 mm x 45 Nato, z ogniem skutecznym do 450 m¹⁶. Karabin wyposażony jest w przyrządy celownicze (muszka i przeziernik z regulowanymi nastawami CQB – do strzelań na dystansie do 100 m, przeziernik 2 i 4 do strzelań na 200 i 400 m nabojami 7,62 i przeziernik 3 i 5 do strzelań na 300 i 500 m nabojami 5,56.) Celownik ma możliwość regulowania poprawek bocznych i pionowych od 0,5 MOA¹⁷.

Dane taktyczno-techniczne tej broni jednoznacznie wskazują, że może być ona używana jako broń strzelca wyborowego i pełnić funkcję broni wsparcia.

¹⁵ Zarządzenie nr 32/2018 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 22 VI 2018 r. w sprawie szkolenia strzeleckiego funkcjonariuszy Służby Więziennej.

¹⁶ Patrz: Instrukcja obsługi Karabinu Beretta ARX.

¹⁷ Minuta kątowna jest ulubioną miarą w krajach anglosaskich ze względu na to, że odpowiada ona niemal dokładnie kątowni, pod jakim widziany jest odcinek o długości 1 cala z odległości 100 jardów. Jeśli więc celownik optyczny ma regulację ustawienia z dokładnością np. 0,5 MOA, to aby skompensować przesunięcie punktu trafienia o 1 cal na tarczy odległej o 100 jardów, należy regulację celownika zmienić o 2 „kliki”, jak powszechnie nazywa się przeskoki zapadki regulacyjnej. Patrz: J.A. Ejsmont, *Balistyka dla snajperów*, Warszawa 2011, s. 13.

Posiada wszystkie cechy, które umożliwiają oddanie skutecznego strzału na znacznym dystansie. Niewątpliwie tak zwolenników, jak i przeciwników w tego rodzaju dyskusjach dotyczących aspektu strzelca wyborowego, jego wykorzystania, użycia, jest i będzie wielu. Nie tylko wśród funkcjonariuszy, ale również w społeczeństwie krąży przekonanie, że, z jednej strony, jest to potrzebna profesja, z drugiej zaś, że jest to bardzo niebezpieczna i nie do końca humanitarna metoda zwalczania przestępczości. Niestety (całe szczęście okazjonalnie i incydentalnie) dochodzi do sytuacji, gdy użycie strzelca wyborowego mogłoby doprowadzić do uratowania życia innym funkcjonariuszom, w tym ze Służby Więziennej.

26 marca 2007 r. trzech policjanci zabierali z sieradzkiego więzienia aresztanta. Mieli go zawieźć na przesłuchanie. Gdy pobrali osadzonego i wsiadali z nim do radiowozu, jeszcze na terenie zakładu karnego, stojący na wieżyczce wartownik zaczął do nich strzelać z karabinku AK. Jednego z policjantów zabił na miejscu, pozostałych dwóch śmiertelnie zranił, ciężko ranny został również aresztant. Strażnik zabarykadował się w wieżyczce i strzelał do wszystkich osób, które próbowały pomóc poszkodowanym, ewakuując ich z niebezpiecznego miejsca. Dopiero po godzinie ranni uczestnicy zostali przetransportowani w bezpieczny sektor, ale okazało się, że wykrwawienie było zbyt znaczące. Ściągnięto policyjnych negocjatorów i antyterrorystów. W wyniku dalszych działań wartownik został postrzelony, a sytuacja opanowana. „To, co się stało w Sieradzu, jest nieprawdopodobne. To chyba pierwszy przypadek na świecie, w którym od strzałów pracownika służby więziennej zginęli policjanci. Nie wiem, co mogło wywołać tak agresywną reakcją Damiana C. Na podstawie relacji telewizyjnych można jedynie snuć hipotezy, że miał problemy z psychiką, że wpadł w depresję, że mógł znajdować się pod wpływem środków odurzających lub też, że dogadał się z przestępcami i miał wyeliminować aresztanta wiezionego na przesłuchanie”¹⁸.

Po tym zdarzeniu pojawiły się komentarze, że Służba Więzienna powinna dysponować funkcjonariuszami, którzy potrafią oddać skuteczny strzał z nieco dalszej odległości. Analiza zdarzenia wskazywała, że dystans pomiędzy

¹⁸ Wywiad z dr. Pawłem Moczydłowskim, byłym szefem Służby Więziennej, <https://sieradz.naszemiasto.pl/straznik-wiezienny-strzelal-jak-oszalaly/ar/c1-6624361> [dostęp: 20.08.2020].

napastnikiem a bezpiecznym miejscem, gdzie mogło znajdować się stanowisko obserwacyjno-strzeleckie, wynosił około 50 m. Godzina bezskutecznych negocjacji, w czasie których cyklicznie dochodziło do oddawania strzałów w kierunku pojazdu służbowego, to zdecydowanie za długo, jeżeli w grę wchodzi ludzkie życie. Funkcjonariusze Policji przeznaczeni do tego rodzaju działań (kontrterrorystów) nie są w stanie być wszędzie i o każdej porze, do tego potrzebny jest czas.

Zakończenie

Zakres działania (prawny aspekt) strzelca wyborowego został uregulowany i określony dopiero w 2016 r. ustawą o działaniach antyterrorystycznych (specjalne użycie broni), niemniej nie zmienia to faktu, że proces szkolenia, przygotowanie, jak również w niektórych przypadkach nawet samo użycie, miało miejsce już wcześniej i było oparte na ogólnych zasadach, którym podlegali wszyscy funkcjonariusze. Dużo pojawiała się kontrowersji i niejasności nie tylko prawnych, ale w głównej mierze mentalnych i humanitarnych. Niemniej, zdaniem autora, należy użyć wszystkich metod i możliwości, aby zagrożenie zminimalizować, a w chwili jego wystąpienia, zneutralizować i zażegnać.

Służba Więzienna może i powinna zgodnie ze swoimi zadaniami przeciwdziałać wszelkim przejawom agresji, buntom, czynnościom zmierzającym do popełnienia przestępstwa. Dlatego powinna posiadać w swoich strukturach przeszkolonych i dobrze przygotowanych funkcjonariuszy, również takich, którzy potrafią współpracować i działać w aspekcie strzelectwa wyborowego z innymi służbami. W opinii autora artykułu potrzebna jest szersza dyskusja, która mogłaby przyczynić się do wypracowania kompleksowych rozwiązań, niemniej już dziś słuszne wydają się twierdzenia, aby:

- aspekt strzelca wyborowego był rozwijany w strukturach Grup Interwencyjnych Służby Więziennej;
- nie wymagano etatowego stanowiska w strukturach GISW dla strzelca wyborowego. Wystarczające jest, aby każda sekcja posiadała możliwość wystawienia do działań jednego zespołu strzelecko-obserwacyjnego;
- proces szkolenia odbywał się na dotychczasowych warunkach, wymagane jest jedynie rozbudowanie programów szkoleniowych o niezbędne

zagadnienia do realizacji, potrzebne w późniejszym prosperowaniu strzelca;

- współpraca z dotychczasowymi służbami była rozwinięta o szkolenia z zakresu strzelectwa wyborowego;
- przy realizacji wszelkiego rodzaju ćwiczeń (np. ćwiczenia ochronno-obronne), przeprowadzanych przez jednostki penitencjarne, był uwzględniany wątek strzelca wyborowego;
- prosperowano wyłącznie na aktualnych aktach prawnych (działanie na zasadach specjalnego użycia broni przez funkcjonariuszy SW jest niemożliwe, ale użycie i wykorzystanie tej broni na zasadach ogólnych jest dozwolone);
- przeszkoleni funkcjonariusze GISW w trakcie działań realizowali zadania defensywne, takie jak: zbieranie potrzebnych informacji dla „uprawnionych” strzelców wyborowych, opisywanie przestępców, terenu działania, wyglądy budynków i innych, przygotowanie stanowiska, przekazywanie bieżących informacji o zmieniającej się zaistniałej sytuacji;
- funkcjonariusze GISW byli obecni na stanowisku obserwacyjno-strzeleckim – to duże oddziaływanie prewencyjne wśród osadzonych.

Działania strzelca wyborowego to trudna profesja, niezauważalna, a w decydujący sposób wpływająca na końcowy sukces i bezpieczeństwo działań. To setki godzin nauki teoretycznej i praktycznej, która musi zostać poparta doświadczeniem. Z daleka od wielkiej chwały i końcowych fanfar, doceniany i uznany jedynie przez kolegów-funkcjonariuszy, dla których jest oczami i czasami ostatnią nadzieją na przeżycie. Ale to strzelec wyborowy często decyduje o końcowym sukcesie, jego obecność w oddali paraliżuje przestępców. Nieprzenikniony i ukryty na stanowisku strzeleckim, cierpliwy i skuteczny, stanowiący jedność z karabinem.

Bibliografia

Ejsmont J.A., *Balistyka dla snajperów*, Warszawa 2011.

Wywiad z dr. Pawłem Moczydłowskim, byłym szefem Służby Więziennej, <https://sieradz.naszemiasto.pl/straznik-wiezienny-strzelal-jak-oszalaly/ar/c1-6624361> [dostęp: 20.08.2020]

Źródła prawa

Europejska Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności.

Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej.

Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej.

Ustawa z dnia 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych.

Zarządzenie nr 58/20 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 11 sierpnia 2020 r. w sprawie Grup Interwencyjnych Służby Więziennej.

Zarządzenie nr 32/2018 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 22 czerwca 2018 r. w sprawie szkolenia strzeleckiego funkcjonariuszy Służby Więziennej.

Warunkiem skutecznego funkcjonowania państwa jest właściwa działalność różnych organów i instytucji administracji publicznej. W tym kontekście pojawia się pytanie o instytucje, które w sposób profesjonalny swoimi posunięciami są w stanie odpowiednio wcześniej rozpoznać symptomy zagrożeń, a w sytuacji ich wystąpienia przeciwstawić się im lub minimalizować ich skutki. Jedną z takich instytucji jest Służba Więzienna, odpowiedzialna za kreowanie właściwego poziomu bezpieczeństwa publicznego [...].

Środki przymusu bezpośredniego w sposób oczywisty są powiązane z problematyką redukcji ryzyka występowania zagrożeń w obszarze bezpieczeństwa publicznego, choć zawsze istnieje możliwość wystąpienia ryzyka ich nadużyć bądź wykroczenia poza przyjęte granice, co wiąże się z ingerencją w prawa i wolność człowieka (swoistym imperatywem jest kierowanie się kwestią dobra publicznego). Określenie zasad stosowania środków przymusu bezpośredniego oraz komplementarności szkolenia funkcjonariuszy Służby Więziennej w zakresie ich użycia stanowi niezwykle istotny problem. Dotyczą go prezentowane w tej książce teksty pracowników Wyższej Szkoły Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie.

PŁK PROF. DR HAB. TOMASZ KOŚMIDER
DYREKTOR INSTYTUTU NAUK O BEZPIECZEŃSTWIE
WYŻSZEJ SZKOŁY KRYMINOLOGII I PENITENCJARYSTYKI W WARSZAWIE

